FATİH VE FETİH

FATİH SULTAN MEHMET

MİTHAT CEMAL KUNTAY

ALFA

FATİH VE FETİH
Fatih Sultan Mehmet

MİTHAT CEMAL KUNTAY

Ahmed Mithat Cemal, İşkodralı Selim Sırrı Bey ve eşi Tırhalalı Samiye Hanım olarak 1885 yılında İstanbul Aksaray'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Mekteb-i Osmanî'de yaptıktan sonra, kısa bir müddet Sen Joseph Lisesi'ne, ardından Vefa İdadisi'ne devam etti. Vefa Lisesi'nden sonra Mekteb-i Hukuk'a girdi ve buradan birincilikle mezun oldu. Aynı yıl açılan idare hukuku doktorası sınavını başarıyla vererek Türkiye'nin ilk hukuk doktoru oldu (1908). İdare hukuku hocası İbrahim Hakkı Paşa'ya asistanlık yaptı. Mekteb-i Hukuk'ta hitabet dersleri verdi ve daha sonra bu dersleri *Hitâbet ve Münazara Dersleri* (1329), *Hitâbet Dersleri* (1330) adıyla kitaplaştırdı. Adliye Nezareti Kalem-i Mahsus Birinci Kâtipliği görevinin ardından, aynı kalemin müdür yardımcılığı ve Birinci Hukuk Mahkemesi üyeliği görevlerinde bulundu. Adliye Nezareti bünyesinde Muvakkat Muhtelit Encümen-i Adlî icra memuru iken 11 Temmuz 1338 (1922) tarihinde Beyoğlu 4. Kâtib-i Âdliliğine (Noterliğine) tayin edildi. Şair ve gazeteci kimliğini resmi işlerinden her zaman üstün tutan Mithat Cemal, 30 Mart 1956 yılında vefat etti ve çok sevdiği karısı Naile Kuntay'ın (ölm. 1945) yanında Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Mithat Cemal, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra *Sırat-ı Müstakîm*, *Resimli Kitab*, *Türk Yurdu*, *Servet-i Fünûn*, *Donanma*, *Harp*, *Tercüman-ı Hakîkat ve Tanîn* gibi gazete ve mecmualarda hamasî şiirler ve yazılar neşretti. 1903 yılında Mühürdar Emin Paşa'nın konağında tanıştığı ve dostluğunu kazandığı Mehmed Âkif onun hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Namık Kemâl'i anlattığı *Kemal* (4 perdelik mensur piyes, 1912) ve Çanakkale zaferini anlattığı *28 Kânunuevvel* (Çanakkale hakkında 3 perdelik manzum piyes, 1918) isimli iki tiyatro oyunu dışında, II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini ele aldığı *Üç İstanbul* (1938), *Mehmed Âkif* (1939), *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi* (1946) ve *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* (1944-1949, 1956) adlı dikkat çekici eserleri yanında şiirlerini *Türkün Şehnamesinden* (1945) adlı kitapta toplanmıştır. Son yıllarında Ali Suavi'den sonra yazmaya karar verdiği Tevfik Fikret ve Sadullah Paşa'nın biyografileri üzerinde çalışmaktaydı. Uzun yıllar *Son Posta* gazetesinde yazılar kaleme alan Mithat Cemal, ayrıca devrin popüler dergilerinden olan *Ayda Bir*, *İnci*, *Foto Magazin*, *Selamet* ve *Türk Yurdu* gibi dergilerde de yazılar neşretmiştir.

Fatih ve Fetih, Fatih Sultan Mehmet
© 2018, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bu yapıtın yayın hakkı Mithat Cemal Kuntay'ın temsilcisi Telif Hakları ONK Ajansı Ltd. Şti'den devralınmıştır.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Yayına Hazırlayan İbrahim Öztürkçü
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Zuhal Turan

ISBN 978-605-171-769-2
1. Basım: Haziran 2018

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

FATİH VE FETİH

FATİH SULTAN MEHMET

MİTHAT CEMAL KUNTAY

ALFA

Fatih Sultan Mehmet

Yazan: Midhat Cemal Kuntay

— 1 —

Fatih ve Fetih

Dünya tarihinde, ikinci Sultan Mehmed kadar, «Fatih» kelimesinin, kendisini, isminden evvel hatırlattığı hüküm - dar yoktur.

Yine cihan kamusunda «Fetih» lûgatının, fethedilen memleketi, adından çok ifade ettiği şehir yoktur.

Bu yazılarıma, onun için «Fâtih ve Fetih» dedim

★

İSTANBULU ALACAK ÇOCUK NASIL YETİŞTİ

Fatih Edirnelidir. 830 Hicret yılı Recebinin 7 inci günü Edirnede doğan Şehzade Mehmed, Osman oğullarının 7 inci padişahı olacaktı; ve ayni isimdeki Osmanlı Padişahının 2 incisi olarak, saltanat tahtına 2 defa çıkacaktı.

Fakat onu, padişahların yedincisi, ve Mehmetlerin ikincisi olmak vasıflarından ziyade, tarihte, başka bir farika bekliyordu: İstanbul fatihliği.

İstanbul fatihliğinin, kendisini beklediği bu çocuk nasıl yetiştî? Bunu araştırmadan evvel, insanların kurtulamadığı iki tesadüfü söyliyeyim:

1 — Doğan çocuğa, ecdaddan geçen mizaç, zekâ, ve seciye mirasının son iki halkası olan ana ve babanın sulbunden gelmenin tesadüfü;

2 — Yetiştirilecek çocuğa seçilecek muallimin tesadüfü.

Bu iki tesadüf de Şehzade Mehmed için güzel bir kadardır.

Babası İkinci Murad, o kadar yüksek adamdı ki, kendini oturduğu yerin bile çok üstünde görüyor; ve, haleflerinin, ölünceye kadar oturabilmek için evlâd ve kardeş katilliğine razı olacakları saltanat tahtını, sağlığında ve rızasile, çocuk denecek yaştaki oğluna bırakıyordu: 14 yaşındaki Şehzade Mehmede!

Büyük bir edibimizin, «Filozoflar şâhı» dediği böyle bir babanın oğlu olmak, İstanbulu

> *İstanbulu alacak çocuk nasıl yetişti? 16 yaşında bir şehzade - Şehzade Mehmet büyük işler yapmaya namzet olarak dünyaya gelmişti*

fethedecek çocuk için güzel bir talihdi.

Osman oğullarından altı padişahın, kaynağından henüz uzaklaşmamış sular gibi, berrak olması da Şehzade Mehmedin seciyye ve zekâ mirasındaki sağlamlığı tamamlıyordu. Yıldırım Beyazidin, bir Sırp Prensesiyle evlenmesi, ve sarayında sefahatin kendi padişahlığından daha çok hükümran olması, muvakkat bir ârıza mikdarında olduğu için, bu fena tesadüf Osman oğullarının soyunda tereddi başlangıcı olamamış; ve Şehzade Mehmed, büyük işler yapmıya namzet bir insan olarak dünyaya gelmişti.

İkinci bir tesadüf, çocuğun talîhindeki güzelliği çoğaltır; Şehzadenin hocalığına Molla Gürani seçildi. Şehzade hocahğı, müstakbel Padişaha dalkavukluk etmek için, çok güzel bir fırsattı. Başlarındaki sarığın nüfuzunu, kalplerindeki ihtirasın temini için kullanmak fitretinde olanların elinde, Şehzade hocalığı, ileride Şeyhislâm olmanın vasıtasıydı.

Bahusus tarih der ki, Molla Gürani kendisine hoca olduğu zaman, Şehzade Mehmed, şımarık ve serkeş bir çocuktu.. Böyle bir çocuğun serkeşliğine itaat göstermek, şımarıklığını dalkavuklukla büsbütün arttırmak, ve muallimliği memuriyet haline koymak, bir Şehzado hocasına çok yakışırdı. Fakat, bu hocanın ismi, Molla Gürâni idi, bu isimin bu zillete tahammülü olamazdı. Ve, Şehzade Mehmedin yanına, bu Molla Gürâni, elinde bir değnekle gitti. Çocuk, hocadan evvel değneği gördü; ve muallimle talebe arasında şu muhavere geçti:

Şehzade Mehmed — Bu değnek nedir?

Molla Gürâni — Babanız serkeşliğinizi işitmiş. Eğer okumak istemezseniz, sizi bu değnekle terbiye edeceğim!

«Memur» sandığı adamın «muallim» olduğunu, ve bu «muallim»liğin çok sahici olduğunu gören Şehzade Mehmed, acı acı güldü. Büyük hâdiseleri küçük vakalara bağlamak doğru ise, bu değneğin bile İstanbul fethinde; ve Şehzadenin ıztırarî gülüşü bile İstanbul Fatihliğinde az çok birer şeydir. Çünkü tarihin «asâ» dediği bu değneğin karşısında, aczin ince bir ofadesi olan bu acı gülüşten sonra, Şehzade, hocasına mutlak bir itaat gösterdi, ve kendisini okumaya verdi.

Denilebilir ki, Şehzade Mehmed, bu hâdiseden sonra kendisini buldu; ve âlimliği, hükümdarlıktan daha az sevmedi. [*]

(Arkası Var)

---

[*] Bu yazıların kaynakları bu serinin en sonunda verilecektir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
Fatih'i Mithat Cemal'in Kaleminden Okumak, 9

FATİH SULTAN MEHMET
FATİH VE FETİH, 23

İstanbul'u Alacak Çocuk Nasıl Yetişti? 23
İkinci Mehmed'in Birinci Padişahlığı 25
İkinci Mehmed Padişahlıktan Çekiliyor 28
Müstakbel İstanbul Fatihi'nin Babası ve Annesi 31
Fatih'in Yastığı 35
Birinci Adım 38
İkinci Adım 41
Muhasarada İstanbul'un Dış Yüzü 45
Muhâsarada İstanbul'un İç Yüzü 48
İstanbul'un On İki Defa Muhasarası 51
İki Padişah'ın İstanbul Muhasarası 55
Fatih'in İstanbul Muhasarasından Evvel Söylediği Nutuk 57
İmparator Konstantin ve Papa Beşinci Nikolas 61
İkinci Sultan Mehmed ve Birinci Konstantin 64
Batacak Devlete Veliahd Doğuracak Kadın Aranıyordu 67
Devletine Devletler Katacak Padişah
Veliaht Düşünmüyordu 71
Top 75
Harp İlmi, Harp Medeniyeti 79
Dışarda Düşman, İçerde Nifak 81
Fetih Ordusundaki Veliler: Akşemseddin 86
Fatih Ordusunda Veliler: Molla Gürânî 91

Fetih Ordusunda Veliler: Akbıyık 94
Fetih Ordusunda Veliler: Molla Hüsrev 97
Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Zağanos Paşa 100
Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Halil Paşa 102
Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Baltaoğlu 105
Fatih'e Layık İki Düşman 109
Sultan İkinci Mehmed'in İntikam Yemini 112
Fatih'in Beğendiği Düşman 115
Fetih'de İntihar Eden Şehzade 119
Yeniçeriler 123
İmanla Hurâfe Harp Ediyordu 126
Yirmi Üç Tılsımlı İstanbul 129
Müstakbel İstanbul Fatihinin Çadırı 133
Ejder Öldürülecek Sonra Yılan Ezilecek 136
İstanbul Sularında Muharebe 139
Karadan Geçirilen Gemiler 143
Sonsuz İrtifalardan Atılan Taş Gülleler 147
Soğuk Su Haliç'inde Türk Gemileri 151
Denizsiz, Karasız Konstantiniyye 155
İstanbul Koparılacak Bir Meyva Olgunluğundaydı! 158
İfritler ve Şeytanlarla Dolu İnsan Gemileri 162
Türk'ün Haliç'te İlk Köprüsü 166
Muhasara Ordusunun Mum Donanması 169
Bizans'ın Son Gecesi 172
Bizans'ın Tepesine Tekbirlerle
Türk Bayrağını Diken Yeniçeri Hasan 175
Ayasofya'da Son Âyin 179
İstanbul'un Fethedildiği Gün 183
Fatih İnkıraz Beytini Nerde Okudu! 187
Lukas Notaras ve Çocukları 190
Bir İdamın Tedkiki 193
Türk İstanbul'da İlk Patrik 197
Fatih İstanbul'da Nüfus Kalabalığı İstiyor 202
Sultan Mehmed Bey ve Galata Emannamesi 205
Fatih Sultan Mehmed Bey'in Galatalılara Emannâmesi 210
Galata Emannâmesinin Türkçe Metni 213
Karadan Gemi Geçirmek Kopya, Yağma Orijinal! 216
Fatih'in Ölümü 219

"Büyük tarihler küçük tarihlerden çıkar."

Mithat Cemal Kuntay

Yayınevinin Notu

Kitaplaşmamış, sadece tefrika edilmiş bir eseri özgünlüğüne zarar vermeden tutarlı hale getirme çabasının beyhudeliğinin farkındayız. Elimizden geldiği kadar Mithat Cemal Kuntay'ın tercihlerini koruduk. Sadece çok bariz dizgi hatalarını ve yanlış yazımları düzelttik.

Fatih Sultan Mehmet

Yazan: Midhat Cemal Kuntay

Fatih (Beni seven arkamdan gel sin) diyerek dolu dizgin yola çıktı

Fatih Sultan Mehmet

Yazan: Midhat Cemal Kuntay

SUNUŞ

Fatih'i Mithat Cemal'in Kaleminden Okumak

Mithat Cemal Kuntay (1883-30 Mart 1956), edebiyat tarihimizde daha çok şiir vadisinde kalemini kullanmasına rağmen, asıl kudretini nesir ve özellikle monografi sahasında göstermiş önemli yazarlarımızdandır. Ömrünün son demlerine kadar vazgeçmediği şiiri, nefis monografilerinin gölgesinde kalan Mithat Cemal, mecrasını geç bulan coşkun bir ırmağı andırır. Bu yüzdendir ki şiiri Yahya Kemal ile Mehmed Âkif arasında can çekişirken, romana fazla eğilememiş, asıl edebî kimliğiniyse kendisine özgü ve Türkçenin farklı tat ve renklerini yansıtan sanatkârâne nesriyle bulmuştur.

Mithat Cemal'in edebî şahsiyeti gibi gölgede kalmış özelliklerinden biri de benzersiz monografilerinde örneklerini gördüğümüz araştırmacı kişiliğini yansıtan vesikalara dayalı tarihî makaleleridir. Namık Kemâl ve Mehmed Âkif monografileri, hiç şüphesiz bu titiz ve araştırmacı şahsiyetinin bir aynasıdır. Bu kitapların edebiyat tarihimizde hâlâ aranan ve hâlâ aşılamayan eser olmaları da, onun üçlü kalemin en güzel göstergelerindedir.

Son yıllarında Tevfik Fikret ve Sadullah Paşa üzerinde çalışan, tanıyanların ifadesiyle, bir kitap kurdu ve bir ev-

rak hastası olan Mithat Cemal, her iki monografi için de bütün belgeleri toplamıştı.[1] "Fikret, Mithat Cemal'in evinde koskoca bir dolaptı. Fikret'in orada ancak elbiseleri ve çamaşırları yoktu. Bayram tebriklerine, müsveddelere, müsveddeler üstünde tashihlere, küçük küçük resimlere, hatta karalamalara kadar bütün Fikret, o dolabın içindeydi" diyen Hasan Âli Yücel, Mithat Cemal'in araştırmacı tarafına bu cümlelerle ışık tutuyordu. Bir gününü Mithat Cemal'in delaletiyle ve nazik sabrıyla, her şeyiyle bir dolaba sığan Fikret'in yanında geçiren Hasan Âli Yücel, yalnız o günün zevkini bir kitap yazsa bile ödeyemeyeceğini söylüyor.[2]

Mithat Cemal'i "Edebiyatta kelime lezzetini tatmış adam," onun Türkçesini de "yirmi beş yaşında bir sanat delikanlısının Türkçesi" olarak nitelendiren Yusuf Ziya (Ortaç) da, Mithat Cemal'in "çalışmaya, öğrenmeye doymadan öldüğünü" ifade ediyor ve şu çarpıcı satırları ekliyor: "Son nefeslerini alıp verirken, gelini başucunda fikir ve cümle bağları çözülmüş son fıkrasını not ediyordu."[3]

Keskin bir zekâya ve dikkatli bir bakış açısına sahip olan Mithat Cemal'in kütüphanesinde okunmamış ve kalemle satırları çizilmemiş tek bir kitap yoktu. Peyami Safa'ya bakılırsa, Mithat Cemal eserlerini hazırlarken, aradığı bir mektup parçasını, bir anekdotun aslını veya bir

---

Fikret'e ait bu evrakın bir kısmı M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu ve Hüseyin Yorulmaz tarafından neşre hazırlanmış ve 1999 yılında iki büyük cilt halinde, *Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi* ve *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi* adıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Hasan Âli Yücel, "Bir İstanbul Efendisi," *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1956, s. 2.

Yusuf Ziya Ortaç, "*Mithat Cemal Kuntay*," *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1956, s. 3.

resmi bulmak için kapı kapı dolaşacak ve bu uğurda kendisini hırpalayacak kadar belge ve arşiv meraklısıydı.[1]

Mithat Cemal'in şimdiye kadar gözlerden uzak kalmış bir çalışması yukarıdaki cümlelerin yazılmasına bir vesile teşkil ediyor. Derin tecessüslerini bilgi ve belgeyle süslemeyi seven Mithat Cemal, sanıldığından daha çok tarihe ilgi duymuş ve son yıllarında sürekli yazılar kaleme aldığı *Son Posta* gazetesinde "Tarih Köşelerinde" başlığı altına bu birikimlerini okuyucularıyla paylaşmıştır.[2] Yayıma hazırladığımız ve Mithat Cemal'in tarihe ilgisinin bir ürünü olan "Fatih ve Fetih: Fatih Sultan Mehmed" adlı yazı serisi de bu gazetede tefrika edilmiştir. Mithat Cemal'in tarih kadar Fatih ve fetih meselesine özel bir ilgisinin olduğu daha önce neşrettiği şiir ve yazılardan rahatlıkla anlaşılabilmektedir.[3]

Mithat Cemal'e göre "Büyük tarihi yapan küçük tarihtir." Bu anlayışla hareket eden Mithat Cemal, tarih konusunda detayların daha önemli olduğuna inanmış ve tarihî konularda vesikasız ve belgesiz yazmayı "tarihe karşı hürmetin noksanlığına" bir delil olarak kabul etmiştir. Tarihî makalelerini daha çok bu anlayışla kaleme alan Mithat Cemal'in neşre hazırladığımız "Fatih Sultan Mehmed" adlı tefrikası, *Son Posta* gazetesinde 1 Ekim 1950-29 Kasım 1950 tarihleri arasında yayımlanmış ve 58 tefrika sürmüştür. Araştırmalarımız neticesinde gördük ki Mithat Cemal, "Fatih Sultan Mehmed" tefrikasını, özellikle İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü kutlamalarının ko-

---

Peyami Safa, "*Mithat Cemal Kuntay,*" *Milliyet*, 1 Nisan 1956, s. 2. Mithat Cemal'in gazete köşelerinde kalmış tarih ve edebiyata dair bu makaleleri tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

Örnek olarak şu şiirler gösterilebilir: Mithat Cemal, "Fatih," *Sırat-ı Müstakîm*, 1 Şevval 326/14 Teşrîn-i evvel 324 (27 Ekim 1908), sayı 10, s. 150; Mithat Cemal, "Tekfur Sarayı ve Türbe-i Fâtih," *Resimli Kitâb*, 10 Temmuz 1325, cild 2, nr. 10, s. 997-1000; Mithat Cemal Kuntay, "Fatih'e," *Çınaraltı*, sayı 88, 29 Mayıs 1943, s. 9.

nuşulmaya başlandığı 1950 yılında, fakat 1953 Mayısını hesaba katarak yazmaya başlamıştır. Bilindiği gibi 1953 Mayısı fethin 500. yıldönümüne (1453-1953) denk geldiği için büyük çaplı ve devletin bütün kurumlarını kapsayan bir kutlama programı hazırlanmasına karar verilmiş ve bu amaçla birtakım projeler gündeme gelmiştir. Fethe dair bu teklifler, 1945 yılından itibaren, yani kutlamadan yaklaşık sekiz yıl önce kamuoyunda tartışılmaya başlanmış, bu çerçevede fethe ve Fatih'e dair tefrikalar ve yazılar da gazetelerde boy göstermeye başlamıştır.

İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne ilk defa dikkatleri çeken ve Mithat Cemal'i de Fatih Sultan Mehmed'e dair bir eser yazmaya teşvik eden sebeplerin başında, dönemin Kocaeli eski milletvekili ve Türk Tarih Kurumu kurucu azalarından olan Reşit Saffet Atabinen'in (1884-1965) 1945 senesinde Türk Tarih Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığına göndermiş olduğu bir mektubudur. Mithat Cemal, Reşit Saffet'in bu mektubunun, aradan bir hayli zaman geçtikten sonra, bir gazetede tekrar yayımlanması üzerine, kısa bir yazı neşretmiş ve konu hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Mithat Cemal'in "her satırına bütün başların eğilmesine layık" gördüğü bu mektupta geçen "bâkir" kelimesi dikkatini çekmiş ve bu kelimeden yola çıkarak tefrikadan yaklaşık altı ay evvel İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne dair düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Reşit Saffet'in mektubunda belirttiği, Fatih devrine ait antlaşmaların, fermanların, vakıfnamelerin ve şer'î mahkeme ilamlarının çok zengin bir tarihî malzeme olduğu halde henüz kullanılmaması meselesine Mithat Cemal de katıldığını belirmiştir. Mektubunda konuyla ilgili düşüncelerini vaktiyle Atatürk'e de arz ettiğini belirten Reşit Saffet, bu kaynaklardan başka Venedik ve Ceneviz arşivlerinin de mukayeseli olarak etüt edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüşleri irdeleyen Mithat Cemal'e göre "Fatih'e ait en

ufak şeylerin bile bekâretini muhafaza etmesi hazindir." Yine Reşit Saffet'in mektubunda açıkladığı "İstanbul'un fethi hakkında Türk bakımından henüz klasik hiçbir eserin telif edilmemesi" de "bekâret" kelimesindeki hüznü büsbütün artırmaktadır. Mithat Cemal, bu hüzünden daha acı olan şeyinse "İstanbul fethini yabancı eserlerden okumak hususundaki imkânın daha çok olması" gerçeğini belirtmiştir. Mithat Cemal bu acı gerçeğe bir de örnek verir:

> Fatih'in Ayasofya mabedi önünde atından yere kendini atarak Tanrı'ya secde ettiğini ve secdeden doğrulan başını açarak yerden bir avuç toprak alıp başına serptikten sonra "Ya Rabbi, sana şükrolsun ki bu şehrin fethini bana nasip ettin!" dediğini bir tablo kuvvetiyle, ancak *Le Sac de Constantinople* ismindeki eserde okumak acı değil midir?

Ardından Batı dünyasının İstanbul'un fethi hakkındaki malzeme bolluğuna karşın, Türk edebiyat ve tarihindeki kısırlığa dikkat çeken Mithat Cemal şöyle devam eder:

> Türk edebiyatı Fatih'i yazmazsa, Türk ressamlığı Fatih'i çizmezse, Türk tarihi Fatih'i bütün vesikalarıyla anlatmazsa, mazinin güzel taraflarına ait başka neyle meşguldür? Fikret'in İstanbul hakkındaki *bîve-i bâkir* tabirini İstanbul vesikaları için kullanacak derecede, bu fethin vesikaları zamanın elinden ziyade bizim ellerimizle eskimeliydi.

Reşit Saffet'in İtalya'daki vesikaları istemek için Kont Sforza'ya müracaat etmesini de bir acı bir ders olarak değerlendiren Mithat Cemal, yine ilginç bir tespitle yazısını bitirir:

> Fatih'i İstanbul fethinin beş yüzüncü yılında da hâlâ büyük tarihçi ve küçük insan Gibbon'un garez taşan kitabından yahut sade Osmanlı vakanüvislerinden mi okumalıyız?[1]

Reşit Saffet'in yazdığı mektup, tarihe ve tarihî şahsiyetlere ilgi duyan ve tarihin dehlizlerindeki hurda ayrıntıları bulup çıkarmayı seven Mithat Cemal'i İstanbul'un fethi konusunda ciddi bir muhasebeye sevk etmiş olmalı. Mithat Cemal'in tefrikayı yazarken yerli ve yabancı kaynakları etüt ederek yazması da Reşit Saffet'in mektubunda belirttiği eksikliği giderme arzusundan ve kendisinin araştırmacı kişiliğinden ileri gelmektedir.

Reşit Saffet'in "İstanbul'un 500. fetih yıldönümüne" ait bu manifesto niteliğindeki mektubundan sonra 1946 yılından itibaren fethin 500. yıldönümüne yönelik tefrikalar, gazete ve dergi sütunlarında boy göstermeye başlar. Bunlardan ilki, Mithat Cemal'in de tefrikasını neşrettiği *Son Posta* gazetesinde Ziya Şakir tarafından yazılmaya başlanmıştır. Ziya Şakir'in Fatih tefrikasında, her tefrikanın başına ayrıca "İstanbul'un Fethinin 500'üncü Yılına Yaklaşırken" ibaresinin konması dikkat çekicidir.[2] Mithat Cemal ile Ziya Şakir'in kaleme aldığı tefrika arasında yaklaşık dört yıl gibi bir süre bulunmaktadır. Anladığımız kadarıyla daha çok Hammer tarihine dayanarak roman havasında ve İstanbul'un kuruluş efsanelerinden yola çıkarak yazılan, Fatih'in şahsiyetini, siyasetini, askerliğini, âlimliğini ve devlet idareciliğini anlatan Ziya Şakir'in

---

[1] Mithat Cemal Kuntay, "İçimde Ukde Olan Kelime," *Son Posta*, 30 Mart 1950, s. 1,7.

[2] Ziya Şakir'in Fatih tefrikası, 20 Nisan 1946-18 Ağustos 1946 tarihleri arasında *Son Posta* gazetesinde yayımlanıp 72 tefrika sürmüştür. Tefrika, 2011 yılında Akıl-Fikir Yayınlarından kitap olarak da basılmıştır.

tefrikası, tarih konusunda hassas ve dikkatli olan Mithat Cemal'i pek memnun etmemiş olacak ki tekrar aynı konuda yazma ihtiyacı duymuştur. Ancak Mithat Cemal tefrikasını yazarken, tarihin efsane ve masal olan taraflarından ziyade yerli ve yabancı kaynakları kritiğe tabi tutarak ilmi bir eser vücuda getirmeyi düşünmüştür. Nitekim bu yöntem, çalıştığı konularda belge toplamayı bir alışkanlık haline getiren Mithat Cemal için daha uygun olsa gerek.

Yeri gelmişken, beklentilerin aksine İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü hazırlıklarının hüsranla neticelendiğini belirtmekte fayda var. 1946 yılında başlayan İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü hazırlıkları 1950'lerden sonra hız kazanmıştır. 1949 yılından itibaren de fetih kutlamaları başlamış, bu münasebetle çeşitli camilerde mevlitler okutulmaya başlanmıştır. Bilindiği gibi İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle devletin resmî kurumları (Milli Eğitim, Genelkurmay, Valilik, Belediye) tarafından bir dizi projeler hazırlanmış ve uygulama sahfasına konulmuştur. Bu törenleri organize etmek içinde bir de dernek kurulmuştur. Başkanlığını İsmail Hâmi Danişmend'in yaptığı Kutlama Derneğinde Prof. Ziya Cemal, Dr. Recep Ferdi, Prof. Süheyl Ünver, Prof. Ali Fuad Başgil, Hukuk Fakültesi Dekanı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İsmail Habib Sevük, Ressam Vahide, Avukat Ercüment Berker, Baro Reisi Prof. Abdülhak Kemal Yörük gibi önemli isimler görev almıştır.

1953 Mayısının 29. gününden 7 Haziran'a kadar on gün devam etmesi düşünülen fethin 500. yıldönümü hazırlıkları kapsamında çeşitli etkinlikler düşünülmüştür. Bunlar arasında dikkat çeken projeler şunlardır: İstanbul fethinin tarihî noktalarına kitabeler, âbideler ve Ayasofya meydanına Fatih'in madalyon içinde bulunan kabartma resminin konulması, Ulubatlı Hasan adına Turing Kulü-

bünün yaptıracağı heykelin açılması; Ayasofya, Kariye, Fethiye, İmrahor, Fenariisa ve Sent İren gibi Bizans mimarî eserlerinin restorasyonu; İstanbul fethinin millî, beşerî ve hukuki cephelerini anlatan 3000 sayfalık büyük bir fetih külliyatının hazırlanması, Türk ve yabancı ressamlar tarafından yapılacak Fatih albümü, 500 kişilik fetih korosu ve çeşitli törenler...[1] Fethin 500. yıldönümü için 1950 yılı bütçesinden on yedi milyon lira tahsis edilmiş, bunun beş milyonu imara ayrılmıştır. Ne yazık ki bu faaliyetler, Kutlama Derneği'ne rağmen, tasarlandığı şekilde yürümemiş, bu yüzden arkeologlar ve yazarlar tarafından da zaman zaman tenkit edilmiştir.

Önce "Kutlama Derneği" adı verilen komitenin ismi "İstanbul'un 500. Fetih Yılı Kutlama Derneği" olarak değiştirilmiş, ardından da planlanan kutlama programından kısa bir süre önce derneğin başkanı İsmail Hâmi Danişmend kırtasiyecilik ve bürokratik aksaklıklardan dolayı başkanlıktan istifa etmiştir. 500. yıldönüme yetiştirilmek istenen Fatih Camii'nin restorasyonu bitirilemediği gibi, Turing Kulübünün vaat ettiği Ulubatlı Hasan heykeli de yapılamamıştır. Dernekten istifa eden İsmail Hâmi Danişmend "ruhumuzu ve benliğimizi saran kırtasiyeciliğe" isyan etmek yerine sağlık problemlerini gerekçe göstermiştir.[2]

Küçük çaplı, birkaç faaliyetten öteye geçmeyen ve bürokratik işlemlerin kurbanı olan İstanbul'un fethinin 500. yıldönümüne ait önemli çalışmalardan biri de Mithat Cemal'in "Fatih ve Fetih: Fatih Sultan Mehmed" adlı tefrikasıdır. Mithat Cemal, bu yazı serisinde yerli kaynaklardan

---

1 İsmail Hâmi Danişmend, "İstanbul'un 500'üncü Yılında Neler Yapılacak," *Yeni İnci*, sayı 23, 4 Ekim 1952, s. 8-9, 16.
Vecdi Benderli, "Kutlama Derneği'nden İstifa Eden İsmail Hâmi Danişmend ile Bir Konuşma," *Yeni İnci* (500. yıl özel sayısı), Mayıs 1953, s. 28-30.

daha çok Evliya Çelebi ve *Tâcüttevârih* sahibi Hoca Sadeddin, İmamzade Es'ad Efendi, Namık Kemâl, yabancı kaynaklardansa başta Hammer olmak üzere Rus tarihçilerinden Vasiliyev, İngiliz tarihçisi Gibbon, Fransa Encümen-i İlmî azasından Gustave Schlumberger ve Bizans tarihçilerinden Dukas'ın eserlerini kritik ederek tefrikayı neşretmiştir. Mithat Cemal'in hem yerli hem de yabancı kaynakları olduğu gibi kullanmak yerine, tenkide tabi tutarak kullanması ve hadiselerin görünmeyen taraflarına ışık tutması da fethe dair bir boşluğu doldurmak gayreti ve titizliğinden ileri gelmektedir.

Örnek olarak eseri okuyanlar, Mithat Cemal'in İstanbul kuşatmasını eserinde "on birinci muhasara" olarak nitelendirip, Yıldırım Bayezid'den sonraki II. Murad kuşatmasını zikretmeyen Evliya Çelebi'yi eleştirdiğini göreceklerdir. Evliya Çelebi'ye ve eserine duyduğu saygıyı "Mazinin bütün renklerini iâde eden büyük eserine beslediğim hürmet" şeklinde ifade eden Mithat Cemal, tefrikada Evliya Çelebi'nin fetih ordusunda zikrettiği Kara Şemseddin hakkındaki yanlışına da dikkat çeker ve Kara Şemseddin'in II. Mehmed'in değil III. Mehmed'in ordusunda bulunduğunu belirterek bir tashih yapar. Mithat Cemal, *Seyahatname*'sine farklı bir çeşni katan Evliya Çelebi'nin mizah anlayışını ve üslubunu, İstanbul'un tılsımlarını anlattığı bölümden yola çıkarak "Tarihi bazen istihzâ öksürüğüne benzeyen bir üslupla yazmak" şeklinde nitelendirir. Evliya Çelebi'yi bu şekilde eleştiren Mithat Cemal'in yerli kaynaklara getirdiği en büyük tenkit, en büyük hadiseleri yazarken verdikleri malumatın az ve kelimelerin ise manadan çok olmasıdır. Yerli tarihçilerimizin eserlerine karşı şükran duygusu beslememiz gerektiğine de inanan Mithat Cemal, "malumatın az, kelimenin çok" olduğu yerli kaynaklara İmamzade Es'ad Efendi'nin *Feth-i Kostantiniyye* isimli eserini örnek verir ve onun

İstanbul fethinde deniz harbini yazarken Türk donanmasının muvaffakiyetsizliğini bir cümleyle ifade etmesini eleştirir.

Mithat Cemal'in "Fatih Sultan Mehmed" tefrikası, yer yer Hammer'in *Devlet-i Osmaniye Tarihi* adlı eserindeki asılsız iddiaların bir nevi tenkidi olarak da okunabilir. Mithat Cemal, birçok yönüyle değerli bulduğu bu eserde Hammer'in, Fatih'i ve fethi küçültmek için daima imkân aradığı kanaatindedir. Bu tespitine örnek olarak Hammer'in Fatih'in gemileri karadan yürütme hadisesine tarihten sekiz misal getirerek, bu muhteşem olayı küçük göstermeye çalışırken, İstanbul'un fethinde şehrin feci şekilde yağmalandığını yazarak da uydurma vahşete orijinallik vermeye çalıştığını söyler. Ne var ki bütün bütün Hammer'in hakkını yemeyen Mithat Cemal, tefrikada kaleminin büyüklüğüne de örnekler verir. O, esir olarak Edirne'de Türk beylerinden birinin evinde bulunan Yorgios Skholarios'u, Fatih'in kendisine emniyet ettikten sonra patrik seçmesini, en güzel Hammer'in kaleme aldığı kanaatindedir. Yine Mithat Cemal'e göre Hammer'in Türk tarihine bir hizmeti de Yeniçeri Hasan'ı unutulmaktan kurtarmasıdır.

Eserde dikkat çekici bir nokta da günümüzde İstanbul'un fethi hakkında muteber olarak gösterilen birçok yabancı kaynağın rivayetine Mithat Cemal'in daha temkinli yaklaşmasıdır. Ona göre İstanbul'un fethi gibi Avrupa'yı ikiye bölen ve Ortaçağ'a son veren bir müthiş hadisesinin kahramanı olan Sultan II. Mehmed'i yazarken yabancı tarihçilerin tarafsız olmaları mümkün değildi. Zira bu tarihçilerin çoğu Fatih'in büyük vasıflarını teslim ederken, o derece büyük bir adama yakışmayacak lekeleri de ona sürmek mantıksızlığına düşebilmişlerdir. Mithat Cemal, bu kanaatine örnek olarak Karadeniz boğazında bir düğüm olan Türk İstanbul'u affedemeyenlerin başında gelen Rus tarihçilerinden Vasiliyev'i gösterir.

Mithat Cemal, tefrikada benzer değerlendirmeleri İngiliz tarihçisi Gibbon'a da getirir. Bizans'ın son "Başbakanı" Lukas Notaras'ı çocuklarıyla beraber, Fatih'in idam ettirmesi meselesine temkinli yaklaşan Gibbon, Fatih'in de fethin de hacmini azaltmak için birçok şeyler yazmaktan çekinmemiştir. Lukas Notaras'ın idamını, sarhoşluk neticesi olarak yazanların iddialarına Mithat Cemal, kaynaklardan alıntılar yaparak değerlendirir ve bu iftirayı edenlerin "mutaassıp"lığına Gibbon'u örnek gösterir.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde diyebiliriz ki Mithat Cemal, şimdiye kadar Fatih ve İstanbul'un fethi hakkında yazılanlara ve rivayetlere temkinli yaklaşmak gerektiği kanaatindedir.

Mithat Cemal, nedense sansasyonel bir konu olan Fatih'in ölümü üzerinde fazla durmamış, daha çok fethin tabularının ve efsanelerinin yerli ve yabancı kaynaklardan yola çıkarak kritiğini yapmıştır. Ancak Mithat Cemal'in tefrikasından hemen sonra Dr. Bedii Şehsuvaroğlu aynı gazetede Fatih'in ölümü üzerine Mithat Cemal'in yazdıklarına paralel görüşte bir makale yayımlamıştır.[1]

Mithat Cemal'in "Fatih Sultan Mehmed"i mukayeseli tarihçiliğin en güzel örneklerinden biridir. Çok uluslu bir devletin temsilcisi olan Osmanlı Devletinin tarihi yazılırken, münasebeti olan diğer devletlerin tarihlerinin ve tarihçilerinin ne söylediği önem arz etmektedir. Elinizdeki eserde İstanbul'un fethine dair kaleme alınan yerli ve yabancı hiçbir kaynağın atlanmadığını söylersek, sanırım Mithat Cemal'in arşivci yönünü de ön plana çıkaran bu çalışmanın ehemmiyetini vurgulamış oluruz. Tefrikada Mithat Cemal, konu hakkındaki asılsız rivayetleri ve kaynağı belli olmayan İstanbul efsanelerini masaya yatırmıştır. Mithat Cemal gibi usta ve titiz bir kalemin, fethe

---

Dr. Bedii Şehsuvaroğlu, "Fatih'in Ölümünün Sebebi Son Seferi Gibi Meçhul Kalmıştır," *Son Posta*, 3 Aralık 1950, s 5, 7.

dair bir eser kaleme almış olması da edebiyat dünyası ve tarihimiz açısından ciddi bir kazanımdır. Bu açıdan "Fatih Sultan Mehmed" tefrikası, Muin Feyzioğlu'nun dediği gibi "tarih janrının edebî bir dil ile yazıldığı zamanki harikayı" gösterir.[1]

Mithat Cemal'e göre tarih, ince ayrıntılarda ve önemsiz olarak görülen detaylarda gizlidir. Mithat Cemal'in tefrikasını önemli kılan özelliklerden biri de detay bilgilerle okuyucuyu doyurmasıdır. Bazı yanlışlarına rağmen özellikle dipnotlar, araştırmacılar için ufuk açıcı mahiyettedir. Mithat Cemal'in tefrikasında fethin maddi ve manevi bütün boyutlarını görmek mümkündür. İstanbul'un fethinin bir taraftan savaş ilmine ve medeniyete dayandığını düşünen Mithat Cemal, diğer taraftan da manevi yönünü mercek altına almıştır. Fethin gerçekleşmesine katkısı olan manevi mimarları teker teker ele aldığı gibi, zekâsıyla ve dirayetiyle fethi kolaylaştıran devlet adamlarının üzerinde birer birer durmuştur. Bütün bunlardan daha önemlisi, Mithat Cemal'in üslubudur. Kaleme aldığı her esere, farklı bir üslup elbisesi giydiren Mithat Cemal, kalemi bir fırça gibi kullanarak okuyucuya farklı desenlerle resimler çizmekte ve zekâsıyla okuyucuyu şaşırtmaktadır. Onun nesrini farklı kılan şey, özgün bir tat taşıyan ve kıvrak kalemini gösteren üslubudur. Onun nesrinin yüzünde yağmur gibi akan bir zekâsı vardır ki en güç yazılarını okutmak için insana kâfi gelir.

Mithat Cemal, tefrikasında tarihin bir bilim dalı olduğunu unutmadan, üslup sahibi bir edebiyatçı ustalığıyla ve yer yer tahkiye havasında eserini neşretmiştir. Tarihî vesikaları çok iyi gözden geçirdiği anlaşılan Mithat Cemal, tarihi romanlaştırmadan ve roman türünün el verdiği aşırılığa da kaçmadan, okuyucuyu sıkmayacak şekilde

---

Muin Feyzioğlu, "Edebiyatımızın Büyük Kaybı," *Türk Düşüncesi*, sayı 29, 15 Nisan 1956, s. 288.

tefrikayı yazmıştır. Eserin birinci bölümünün sonunda "Bu yazıların kaynakları bu serinin en sonunda verilecektir."[1] dipnotunu koyması da bu kaygının açık bir ifadesidir. Bir taraftan nesirdeki orijinal ve özgün üslubunu korumuş, diğer taraftan da tarihî bir konuyu irdelediğini unutmadan orta yolu bulmuştur.

Mithat Cemal'in sağlığında kitaplaşmayan bu çalışma, aynı zamanda bir ilk olma özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. Tefrikayı kitaplaştırırken, Mithat Cemal'in işaret ettiği kaynaklara ulaşarak alıntıları kontrol ettim. Eksiklikleri, varsa tashih gerektiren yerleri bir daha gözden geçirdim. Eklediğim bölümleri, parantez işaretini kullanan Mithat Cemal'den farklı olarak köşeli parantez içinde gösterdim. Tefrikanın devamını belirten cümleleri, kitap formatına uygun olmadığı için çıkardım. Mümkün mertebe günümüz imlasına yakın olacak şekilde bazı kelimelerde değişiklik yaptım. Mithat Cemal'den farklı olarak kullandığım dipnotları belirtmek için de dipnotun sonuna –ed.n. (editörün notu) ibaresini koydum. Neticede gazete köşelerinde unutulmuş ve daha önce kitaplaşmayan, ayrıca Mithat Cemal'in bir başka yönüne ayna tutan bu kıymetli tefrikayı gün yüzüne çıkarmış oldum. Bundan sonra takdir okuyucularımızın ve edebiyat dünyamızındır.

İlk defa tarafımızdan neşre hazırlanan bu eser, İstanbul'un fethine dair önemli bir başucu ve kaynak kitabı olduğu kadar fethin gölgede kalmış konularına açıklık getirmesi ve fethe dair efsaneleri kritik etmesi bakımından da bir boşluğu dolduracaktır. İstanbul'un fethini bir de nesir ustası Mithat Cemal'in kaleminden okumak, her Türk okurunun edebî zevkine zevk katacaktır. Bu vesileyle, hak ettiğinin aksine, edebiyat tarihimizde biraz gölgede kalan Mithat Cemal Kuntay'ı rahmetle yâd ederken,

---

Mithat Cemal Kuntay, "Fatih Sultan Mehmed," *Son Posta*, 1 Ekim 1950, s. 5.

elinizdeki eserin neşri ve okuyucuyla buluşması için her türlü desteğini benden esirgemeyen, her görüş ve düşüncemi sabırla dinleyip çözümler üreten Mithat Cemal Kuntay'ın sanatkâr yaratılışlı, ince ve zarif ruhlu torunu, modern fotoğraf sanatçısı Lale Tara Hanımefendi'ye, ayrıca Sayın Mustafa Küpüşoğlu ve Alfa Yayınlarına teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim Öztürkçü
Fıstıkağacı, Nisan 2018

FATİH SULTAN MEHMET
FATİH VE FETİH

Dünya tarihinde, Sultan İkinci Mehmed kadar "fatih" kelimesinin, kendisini, isminden evvel hatırlattığı hükümdar yoktur.

Yine cihan kâmusunda "fetih" lûgatının, fethedilen memleketi, adından çok ifade ettiği şehir yoktur.

Bu yazılarıma onun için *Fatih ve Fetih* dedim.

İstanbul'u Alacak Çocuk Nasıl Yetişti?

Fatih Edirnelidir. 830 Hicret yılı Recebinin 7. günü Edirne'de doğan Şehzade Mehmed, Osmanoğullarının 7'nci padişahı olacaktı ve aynı isimdeki Osmanlı padişahının ikincisi olarak, saltanat tahtına iki defa çıkacaktı.

Fakat onu, padişahların yedincisi ve Mehmedlerin ikincisi olma vasıflarından ziyade, tarihte başka bir farika bekliyordu: İstanbul fatihliği.

İstanbul fatihliğinin kendisini beklediği bu çocuk nasıl yetişti? Bunu araştırmadan evvel, insanların kurtulamadığı iki tesadüfü söyleyeyim:

1. Doğan çocuğa, ecdaddan geçen mizaç, zekâ ve seciye mirasının son iki halkası olan ana ve baba sulbünden gelmenin tesadüfü.

2. Yetiştirilecek çocuğa seçilecek muallimin tesadüfü.

Bu iki tesadüf de Şehzade Mehmed için güzel bir kaderdir.

Babası İkinci Murad, o kadar yüksek adamdı ki, kendini oturduğu yerin bile çok üstünde görüyor ve haleflerinin, ölünceye kadar oturabilmek için evlat ve kardeş katilliğine razı olacakları saltanat tahtını, sağlığında ve rızasıyla çocuk denecek yaştaki oğluna bırakıyordu: 14 yaşındaki Şehzade Mehmed'e!

Büyük bir edibimizin "Filozoflar Şahı" dediği böyle bir babanın oğlu olmak, İstanbul'u fethedecek çocuk için güzel bir talihti.

Osmanoğullarından altı padişahın kaynağından henüz uzaklaşmamış sular gibi berrak olması da Şehzade Mehmed'in seciye ve zekâ mirasındaki sağlamlığı tamamlıyordu. Yıldırım Beyazid'ın bir Sırp prensesiyle evlenmesi ve sarayında sefahatin kendi padişahlığından daha çok hükümran olması, muvakkat bir ârıza miktarında olduğu için, bu fena tesadüf Osmanoğullarının soyunda tereddî başlangıcı olmamış ve Şehzade Mehmed, büyük işler yapmaya namzet bir insan olarak dünyaya gelmişti.

İkinci bir tesadüf, çocuğun talihindeki güzelliği çoğalttı. Şehzade'nin hocalığına Molla Gürânî seçildi. Şehzade hocalığı, müstakbel padişaha dalkavukluk etmek için çok güzel bir fırsattı. Başlarındaki sarığın nüfûzunu, kalplerindeki ihtirasın temini için kullanmak fıtratında olanların elinde şehzade hocalığı, ilerinde şeyhülislam olmanın vasıtasıydı.

Bâhusus tarih der ki, Molla Gürânî kendisine hoca olduğu zaman, Şehzade Mehmed, şımarık ve serkeş bir çocuktu. Böyle bir çocuğun serkeşliğine itaat göstermek, şımarıklığını dalkavuklukla büsbütün arttırmak ve muallimliği memuriyet haline koymak bir şehzade hocasına çok yakışırdı. Fakat bu hocanın ismi Molla Gürânî idi, bu

ismin bu zillete tahammülü olamazdı. Ve Şehzade Mehmed'in yanına, bu Molla Gürânî elinde bir değnekle gitti. Çocuk, hocadan evvel değneği gördü ve muallimle talebe arasında şu muhavere geçti:

Şehzade Mehmed:

— Bu değnek nedir?

Molla Gürânî:

— Babanız serkeşliğinizi işitmiş. Eğer okumak istemezseniz, sizi bu değnekle terbiye edeceğim!

"Memur" sandığı adamın "muallim" olduğunu ve bu muallimliğin çok sahici olduğunu gören Şehzade Mehmed, acı acı güldü. Büyük hadiseleri küçük vakalara bağlamak doğru ise, bu değneğin bile İstanbul fethinde ve Şehzade'nin ıztırarî gülüşü bile "İstanbul Fatihliği"nde az çok birer şeydir. Çünkü tarihin "asâ" dediği bu değneğin karşısında, aczin ince bir ifadesi olan bu acı gülüşten sonra şehzade, hocasına mutlak bir itaat gösterdi ve kendisini okumaya verdi.

Denilebilir ki, Şehzade Mehmed, bu hadiseden sonra kendisini buldu ve âlimliği hükümdarlıktan daha az sevmedi.[1]

İkinci Mehmed'in Birinci Padişahlığı

Şehzade Mehmed daha on dört yaşında iken padişahlığa layıktı; bunu herkesten evvel babası gördü, onu kendi eliyle kendi yerine geçirdi.

Şehzade Mehmed yaşından fazla olgun bir çocuktu. Buna mukabil, babası İkinci Murad yaşından fazla yumuşak bir adamdı. Halimdi, filozoftu... Onun padişahlık devrinde kabahatler kolay affediliyor, emeller çabuk tahakkuk ediyordu.

Bu yazıların kaynakları bu serinin en sonunda verilecektir -MCK.

Devlet adamları bu "kolay padişah"tan mahrum kalıp da İkinci Mehmed gibi "güç bir çocuk" karşısında bulununca telaşa düştüler: Artık hiçbir devlet adamı, kendi memuriyetinden fazla bir hacime sahip olamayacaktı ve artık babasının arzusuyla tahta oturan bu müthiş çocuğun, oradan devlet adamlarının eliyle bir an evvel inmesi lazımdı. Fakat buna teşebbüs edemiyorlardı. Padişah yalnız yaşıyla çocuktu. Fakat kararlarının isabeti ve şiddetiyle, devlet işinde ihtiyarlamış bir hükümdar kadar olgundu.

Böyle bir padişahı tahtından atmak için hileye müracaat etmek tehlikeliydi. Ondan kurtulmanın en kurnaz çaresi, zuhur edecek en ufak fırsatı, devlet hakkında hayırhâhlık örtüsüne sararak kullanmaktı. Nasıl ki o fırsat, hem de ufak olarak değil, büyük olarak çıktı ve nasıl ki devlet adamları, bu fırsatı kullanmaya, memleketin menfaatine çalışmak manzarası verdiler.

Fırsat şudur: Osmanlı tahtına bir çocuğun oturduğunu gören Karamanoğlu, devlete karşı içtiği andı unutmanın tam zamanı olduğuna karar verdi ve Macar kumandanı Hunyadi Yanoş'u vasıta olarak kullandı. Onun eliyle bir Haçlılar Ordusu toplattırdı. Bu orduda Macar, Leh, Alman, Hırvat, Boşnak, Ulah, Sırp, Arnavut askerleri vardı. Seksen bin kişilik olan bu alaca ordu, harp ilanına bile lüzum görmedi, hududu bir çete gibi geçti. Korkmuyorlardı; çünkü bir devlete karşı harp etmiyorlar, bir çocuğa karşı harp ediyorlardı.

Bu Haçlılar ordusu muhakkak ki çok kuvvetliydi. Fakat bundan daha kuvvetli bir şey vardı: "Hunyadi Yanoş"un ismi!

Sultan İkinci Mehmed'i, birinci padişahlığından düşüren bu isimde biraz duracağım:

Hunyadi Yanoş, Osmanoğullarıyla çeşitli muharebeler yapmıştı. Aslen bizim coğrafyanın "Erdel" ve Batı coğ-

rafyasının "Transilvanya" dediği yerden çıkan bir aileye mensuptu. Bu adama, Macarlar bir ortaçağ kahramanı diye bakıyorlardı. Gençliğinde Kral Sigizmond'a askerlik eden bu adam, o hükümdarın Bulgarlara ve sonraları Osmanlılara karşı yaptığı savaşlarda, efendisine büyük hizmetler etmişti. Macar ve Leh Kralı Birinci Ladislas da bu adamı Transilvanya'ya voyvoda yapmıştı.

Bu adamın ismi, Sultan İkinci Mehmed'in gözünde ehemmiyetsiz olamazdı. Çünkü, bu adamdır ki padişahın babası İkinci Murad'ın ordusunu Belgrad civarında birkaç kere bozmuştu. Ve yine bu adamdır ki, bu müteaddit bozgunluklardan yorulan İkinci Murad'ı padişahlıktan bıktırmış ve Şehzade Mehmed'i kendi eliyle kendi yerine oturtmaya sevk etmişti. Nasıl ki, babası gibi oğlunun da tahtından inmesine yine bu adam sebep olacaktı.

Fakat İkinci Mehmed'in padişahlıktan vazgeçmesinde yalnız bu adam âmil olmadı. Roma'daki papadan Edirne'deki Osmanlı devlet adamlarına kadar birtakım kimseler İkinci Mehmed'in birinci padişahlığından çekilmesinde sebeptirler: İkinci Murad, padişahlığı oğluna devredip Manisa'da oturmaya karar verirken, Macar kralıyla "Segedin" antlaşmasını imzalamışlar ve padişah *Kur'ân*'a, Kral *İncil*'e el basarak bu muahedeye riayet edeceklerine ant etmişlerdir. Fakat çocuk Mehmed'in padişah olması, Macar kralında yeminini unutma arzuları uyandırdı. Ancak ortada din kitaplarına el basarak edilmiş bir yemin vardı, bu muazzam yemin ne olacaktı? Bu yeminin ne olacağını, bizim "hile-i şer'iyye" dediğimiz bir dinî marifetle Roma'daki Papa gösterdi:

— Bu yemin Müslümanlara karşı edilmişti ve Müslümanlara karşı harcanmış bir yeminin hükmü yoktu!

İşte yukarıda müfredatını saydığım alaca ordu, böyle güzel bir izah ile yeminli bir muahedeyi ayaklar altına alarak Osmanlı ülkesine akın ediyordu. Seksen bin Hıris-

tiyanın yüz altmış bin ayakla çiğnediği bu yemine, eğer o zamanki papadan başka ikinci bir şeytan varsa, muhakkak ki ağzının suyu akmıştır.

Fakat papadan da, şeytan[dan] da daha az marifetli olmayan başka mahluklar vardı ki, o zamanki bazı Osmanlı devlet adamlarıydı ve bu hile mütehassısları eski padişah Murad'a haber gönderdiler:

— Yeni padişah çocuktur. Ordunun başına geçemez. Orduya sizin geçmeniz elzemdir.

Bu, eski padişahı orduya çağırmak değil, tahta çıkarmaktı.

İkinci Mehmed Padişahlıktan Çekiliyor

Çocuk padişahın birinci padişahlıktan çekilmesindeki âmilleri şu yolda hülasa edebiliriz:

1. Macar kralının yeminini bozması;
2. Bu yemini bozmaya Roma'daki papanın fetva vermesi;
3. Osmanlı devlet adamlarının kalleşliği,
4. İkinci Murad'ın yumuşak olması;
5. İkinci Mehmed'in çocuk bulunması;
6. Hunyadi Yanoş'un şahsı ve bilhassa ismi.

Bir taraftan seksen bin haçlının Osmanlı hududunu geçtiği haberi gelirken; bir taraftan da düşmanın Bulgarya'da yaptığı zulümler hakkında hükümet merkezine feryat kâğıtları yağıyordu. Halk telaş ediyor, devlet adamlarıysa seviniyor ve vatan toprağının düşman ayakları altında kalmasına, çocuk padişahtan kurtulmanın müjdesi diye bakıyorlardı. Nihayet, devlet adamları danışıklı dövüş kabilinden bir müşavere heyeti kurdular, zahirde devletin halini, hakikatte kendi emellerini konuştular; düşman

sayısının çokluğuna ve halk ile askerin yılgınlığına karar verdiler. Buna çare olarak da eski padişahı tekrar tahta oturtmayı buldular ve bunu yeni padişaha hükümet kararı şeklinde bildirdiler.

İkinci Mehmed, eline emanet edilen devleti Haçlılar belasından kurtaracak kudreti, vakıa kendinde bulmuyor değildi. Değerine ve dostluğuna çok inandığı Zağanos Paşa'yı da, kendine fikir vermekte ve hamle yardımında kâfi görüyordu. Fakat evvela kendi nefsine itimadı olduğuna kütleyi inandırmak güçtü. Halk bir çocuğun kendi kendisinden emin olduğuna mı inanacaktı? Sonra, bir taraftan düşmanla boğuşurken, diğer taraftan dahildeki devlet adamlarıyla mı uğraşacaktı?

Ve en sonra da babasının lutfuyla geçtiği tahtı, babasından mı esirgeyecekti? Vükelasının kararına boyun eğdi. Ancak, İkinci Murad'a bu karar bildirilince eski padişah karar şeklinin altına gizlenen maksadı gördü ve red cevabı verdi. Halbuki mesele etrafa yayılmış, umumi efkâr İkinci Murad'ın padişahlığına hazırlanmıştı ve İkinci Mehmed padişahlıktan çekilmek kararından dönmüyordu.

Nihayet çocuk padişah, babasına şu haberi gönderdi:

— Eğer siz padişahsanız, düşmana karşı koyacak olan ordunun başına geçmek vazifenizdir. Eğer ben padişahsam, emrime itaat ederek, padişahlığı kabul etmek yine vazifenizdir.

İkinci Murad padişahlığı istemedi, ordu kumandanlığını kabul etti. Ve bir nefer kadar iştirak ettiği bu muharebede Varna zaferini kazandı. Bir kısım devlet adamları, başta Halil Paşa olarak, bu muvaffakıyete çok sevindiler. Bu zafer, Murad'ın tekrar tahta oturmasına bir mukaddemeydi. Yalnız bu mukaddemeyi, neticeye çok dirayetle bağlamak lazımdı.

Ve bir taraftan eski padişaha, bir taraftan yenisine çifte yüzlü, çifte ağızlı hüviyetlerini kullandılar.

İkinci Murad'a şöyle diyorlardı:

— Şehzadeniz tabiatça huysuz, yaşça çocuktur.

İkinci Mehmed'e de şu ağzı kullanıyorlardı:

— Babanızın, padişahlık etmeyi ne kadar sevmediğini biliyorsunuz. Padişah olmasında ısrar ederseniz, o, kâbil değil kabul etmez; fakat siz onun gönlünü almış olursunuz.

Nihayet bir büyük divan kuruldu, her taraftan teşvikler, niyazlar başladı ve İkinci Murad padişahlığı ikinci defa kabul etti.

Birinci padişahlıktan indirilmesi, müstakbel İstanbul fatihi için, hem şahsına hem devletine ait iki cephe taşır. Şahsına ait olan tesir şudur: Devlet adamları denilenlerin nasıl şeyler olduğunu, daha çocuk yaştayken görmüş oldu. O devlet adamları ki, kendisini tahtından kaydırmakla kalmamışlar, kendisinin adamı olduğu için Zağanos Paşa'yı da büyük hakaretlerle kovmuşlardı.

İşin devlete ait tarafı da şudur: Saltanattan uzun müddet ayrı kalmasının acılığını, bütün hamlesini ilme vermekle unutmak istedi ve ikinci padişahlığının tahtına, o makama layık olan kültürle çıkmak imkânını sağladı: Arap, Fars, Latin, Yunan dillerini öğrendi ve Arapçaya yardımı olduğu için İbraniceyi de elde etti.

Bazı tarihçilerimiz iddia ederler ki, İkinci Mehmed'in böyle bir menkûbiyyet [düşkünlük] devri geçirmesi devlet için iyi olmuştur. Vâkıa felaket, hocası ve mektebi olmayan en büyük derstir. Fakat felaketleri mütemâdiyen güzel taşımak güçtür, hatta İkinci Mehmed kadar büyük bir adam için bile kolay değildir. Uzun süren menkûbiyetinde yeise, fütûra düşmesi, kendisini uyutucu ve uyuşturucu maddelere vermesi ve bu suretle müstakbel İstanbul fatihinin hayal olması pek mümkündü. Fakat onun büyüklüğü şundadır ki menkûbiyetinden intikam alırcasına geceyi gündüze katarak çalıştı. Yalnız yukarıda saydığım

dilleri öğrenmekle kalmadı ve yalnız din kültürüyle kanaat etmedi, asrının müspet ilimlerine de çalıştı ve ikinci defa padişah olduğu zaman, hükümdar olmasa âlim olarak tanınacak kıymetteydi. Üstelik zamanının muharebe ilimleriyle de meşgul olmuştu. Sivil kalitelerinin yanında askerî vasıfları da vardı.

İşte, İkinci Sultan Murad'ın öldüğünü Manisa'da duyunca hemen atına atlayan ve:

— Beni seven arkamdan gelsin,

diyerek doludizgin yola çıkan ve padişahlıktan kendisini, Halil Paşa kalleşinin mahrum etmesine imkân bırakmamak için, onun entrikalarından evvel Edirne'de bulunmaya çalışan müstakbel İstanbul fatihi bu hacimde bir adamdı.

Müstakbel İstanbul Fatihi'nin Babası ve Annesi

İkinci Sultan Mehmed'in babasından evvel, tarihçiler arasında bir muamma olan annesinde duracağım. Avusturyalı Hammer ile İngiliz Gibbon ağız birliği ederek, Fatih'in annesi bir Hıristiyan prensesiydi, derler. 18. yüzyılın kıymetli bir tarihçisi olan, fakat eseri bugünün tarih telakkileri önünde mazinin yıllarına dikilmiş bir *jalon*[1] mahiyetinde kalan İngiliz Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun İnhitâtı ve Sukûtu*[2] ismindeki eserin Fransızca olan metninin ikinci cildinin 869. sayfasında şöyle der:

> "Türklerin İstanbul muhasarasını yazmadan evvel, İkinci Mehmed'in insan ve ahlak tarafları hakkındaki teferruâtı anlatmak münasiptir.

---

[1] Fransızca "kilometre taşı, ana nokta" anlamında –ed.n.

[2] *Historie de La décadence et de La Chute de E'Empire Romain.* Paris, Librairie Ch. Delagrave –MCK.

Babası İkinci Murad'dı; annesi Hıristiyandı ve prenses unvanını almıştı, fakat doğrusu aranırsa bu, o odalıklardandı ki memleketin her tarafından geliyorlar ve padişahın sarayını dolduruyorlardı."

Bu iddianın sebebi, tarihimizin büyük adamlarını yazan yabancıların, Türk tarihlerinde olmayan şeyleri keşfetmek hususundaki meşhur meraklarıdır, denebilir. Fakat çabuk karar vermenin tehlikeli olduğu iki yer vardır: Mahkemeler ve tarih kitapları. İngiliz tarihçisinin bu iddiası hakkında da karar vermeyeceğim, yalnız vesikasız bir söz olduğunu söyleyeceğim. Ancak Topkapı Müzesinden kopyasını, değerli müdürü Tahsin Öz vasıtasıyla aldığım ve klişesini okuyucularıma [sunduğum] ve başındaki tuğradan İkinci Mehmed'in olduğu anlaşılan bir ferman vardır ki, bunda padişah aynen şu cümleyi kullanır:

"Şimdiki halde siyâdetülhavâtîn anam Despine Hatun..." Anam tabirinin "büyükanne" manasında kullanılması ve "Despine Hatun"un Yıldırım Bayezid'in karısı olan Sırp prensesi olması ve Fatih'in "Anam" tabiriyle büyükbabası Çelebi Sultan Mehmed'in babası Sultan Bayezid'in karısı olan Sırp prensesini kastetmesi çok muhtemeldir.

Fermanın Kopyası:
Tuğra: "Mehmed Bin Murad Hânü'l-muzaffer dâima"

Sebeb-i tahrîr-i tevkî'-i Hümâyûn ve mûcib-i temhîr-i hükümnâme-i meymûn enfezallâhu Teâla ilâ yevmü'l-yubasûm oldur kim şimdiki halde siyâdetü'l-havâtîn-i mesihiyye anam Despine Hatun mah-

Fatihin fermanının kılişesi

rûse-i Selânik'te küçük Ayasofi[1] demekle meşhûr olan manastırı ber-vech-i şer'-i (şerîf satun almış yolunda müddeî) mektûbu dahî varmış. Şimdiki hinde bana arz olundu. Öyle ola. Ben dahî müsellem ve mukarrer dutub işbu hükm-i cihân-ârâyı verdim ki mezkûr manastıra ber-vech-i şer'-i mutahhar mâliken ve mutasarrıf ola, dilerse sata, dilerse bağışlaya. Filcümle her nice dilerse milkiyet üzere mutasarrıf ola. Hîç ehad kâyinen min kâne mâni' ve dâfı' olub tebdîl ü tağyîr etmeye ve içinde olan avârızdan muâf vü müsellem ola. Kimesne üşendirmeye ve zahmet vermeye. Biti[2] mütâlaa kılanlar tahkîk bilüb itimâd kılalar. Tahrîren fî evâyile cemâziyel-evvel, sene selâse ve sittîne ve semâne-mie (863). Bimekâm-ı Edirne.

Şu birkaç satır yazıdan müstakbel İstanbul fatihinin büyük sesi duyuluyor ve tasarruf hakkının üstüne titreyen manasından büyük padişahın seciyesi taşıyor.

Ancak bu yazıdan Fatih'in annesinin Hıristiyan olduğunu anlamakta acele etmemek çok lazımdır.

Babasına gelince, Fatih'e fütûhat ve ferâğat dersi veren ilk ve son hoca babası İkinci Murad olmuştu.

Babası İstanbul'u muhasara etmiş ve İstanbul fethinin müsveddesini oğlunun kalbine yazmıştı. Devletinin bir Avrupa olmak için, tabii hududun Arnavutluk'ta olduğunu görmüş ve oraya açtığı harple, oğluna bunu göstermişti. Ancak onun en büyük tarafı, tahtını ve tacını çocuk denecek yaştaki oğluna bırakarak ve kendisi elindeki kılıcıyla kanaat ederek, hükümdarlığı çocuğuna ve serdar-

---

Ayasofya -MCK.

Biti kelimesi "mektup" manasınadır. "Velî" diye adı çıkan İkinci Bayezid'in, Gedik Ahmed Paşa'yı öldürtmek için yazdığı irade kâğıdında da vardır. Bu kelimeyi babası niçin kullanıyor, oğlu niçin? -MCK.

lığı kendisine layık görmesi ve ordu kumandanı sıfatıyla Hunyadi'ye karşı koyacak askerin başına geçmesidir.

İkinci Murad, bazısına bizzat gittiği harplerin Asya ve Avrupa'daki zaferlerinin haritasını, İstanbul'un müstakbel fatihine fetihler coğrafyasının bir dersi olarak bırakmıştı.

Fatih'in Yastığı

Edirne'de üç günlük bir hastalıktan sonra 49 yaşında ölen İkinci Murad'ın cenaze alayında iki adam çok müteessirdi: Biri oğlu Sultan Mehmed, diğeri Halil Paşa! Padişah, babası öldüğü için gamlıydı; Halil Paşa, Şehzade Mehmed tekrar padişah olduğu için.

İkinci Sultan Mehmed, biat merasiminden sonra, divan kurdu. Fakat Halil Paşa'nın cenaze alayındaki teessürü, bu divanda da devam ediyordu ve bir köşeye sinmiş düşünüyordu.

Padişahın 22 yaşında olması, vaktiyle kendisini tahtından indirmek için bütün kurnazlığını kullanan Halil Paşa'nın hemen öldürülmesine kâfiydi. Fakat devletler kurmak ve devletler yıkmak için yaratılan çocuk, bir tek insanla uğraşacak kadar küçülemezdi ve Halil Paşa'yı endişeden kurtarmak için padişah şu emri verdi:

— Vezirler niçin uzak duruyorlar? Halil'e söyleyin, makamına gelsin.

Bu merhamet, Halil Paşa'yı idamdan ziyade yok etti. Padişahın kafası içerdeki değil, dışarıdaki düşmanlarıyla meşguldü. İstanbul fatihliği gibi bir ön-kaderle dünyaya gelen çocuk bütün hamlesini bu fethe hasretmek için, önce hariçteki irili ufaklı düşmanlarını tasfiye etmeye kendini mecbur gördü. Karşısında ilk düşman Karamanoğullarından İbrahim Bey'di. Zaten bu Karamanoğulları ailesi, Osmanoğullarının ilk saltanat yıllarından beri

kendilerini onlara rakip görecek kadar kuvvetli sanıyorlar, her muharebede yenildikçe sebebini kendi aczlerinde değil, o günkü padişahın şahsında görüyor ve her padişah değiştikçe yenisine karşı harp açıyorlardı. Bu sefer de İbrahim Bey, yeni padişah İkinci Mehmed'e karşı aynı tecrübeye girişti ve eline geçirdiği askerleri, dört fırkaya bölerek her birini Alâiye'ye, Kütahya'ya, Aydın'a, Menteşe'ye gönderdi. Alâiye'ye giden kuvvetin başında bizzat kendisi vardı. Sultan Mehmed, Vezir İshak Paşa'yı Anadolu beylerbeyi yaptı ve düşmana sevk etti. Kendisi de hem babasını defnetmek hem de muharebe hattındaki kuvvetin başında bizzat bulunmak üzere Bursa'ya gitti. Fakat dahildeki düşman, Halil Paşa ve onun gibi birkaç devlet adamından ibaret değildi.

Aksak Demir zamanından beri Osmanlı ordusunun intizamı bozulmuştu, asker şımarmıştı ve her padişah değiştikçe hediye ve ihsan istiyorlardı. Ve Sultan Mehmed de bunlara birkaç kese altın atmak zorunda kalmıştı. Ancak, itaati parayla satın alınan bir ordunun hali padişahı çok düşündürüyordu. Ve karar verdi, ordunun başındakileri ve onları tahrik edenleri ezdi. Askerde intizamı sağladıktan sonra Karamanoğlu'nun hakkından gelmek üzere, İshak Paşa'nın arkasından sürat-i mümküne ile değil, sürat-i gayrimümküne ile harbe koştu ve Karamanoğlu İbrahim'in kuvvetlerini Taşeli dağlarının tepelerine fırlatıp attı.

Bu zafer ona azdı. O, kendine layık olan fethi düşünüyordu, İstanbul'un fethini! Vâkıa İstanbul'un o zamanki nüfusu azdı, mülhakatı[1] da Silivri gibi birkaç kasabadan ibaretti.

Fakat bir şehre ve birkaç köye sığınan Bizans İmparatorluğunun maddi küçüklüğü ile manevi hacmi bir tezat teşkil ediyordu.

Mülhakât: Bir merkeze bağlı veya ait olan yerler –ed.n.

Asırlarca dünyaya hükmü geçen bir imparatorluğun bakiyesi, bu küçük şehirde ve birkaç kasabadaydı. İstanbul, Avrupa medeniyetinin büyük bir mektebi ve Şark Hıristiyanlığının büyük bir kürsüsü idi. İstanbul'u almak, bütün Avrupa'ya, bütün Hıristiyanlığa kafa tutmaktı. Üstelik şehri üç deniz muhafaza ediyordu; o zamanki harp ilminin vardığı dereceye göre kaleleri, surları "alınmaz istihkâmlar" tabirinin şahlanmış ifadeleriydi. Birçok devletlerin, birçok muhasara teşebbüslerini, kuvvetin soğukkanlı istihzasına benzeyen taştan istihfaflarıyla püskürten dağlar, bu kalelerdi.

Bir taraftan da Süleyman Çelebi'nin torunu Şehzade Orhan, İstanbul imparatoruna sığınmıştı. Devlet bu şehzadeye aylık gönderiyordu. Bir müddetten beri bu aylık da gönderilmez olmuştu ve İstanbul İmparatoru, Edirne'ye terbiyesiz ve şımarık bir elçi yolluyor ve bu adam padişaha;

— Eğer Şehzade'nin aylığını göndermezseniz, İmparator, Şehzade Orhan'ı Anadolu'ya salıverecektir, diyordu.

Bazı tarihçilerin yazdığına göre Halil Paşa da bu şehzadeyi Osmanlı ülkesinde bir gaile unsuru olarak kullanmak için İstanbul İmparatorunu el altından teşvik edip duruyordu.

Bizans elçisinin, İstanbul surlarının daha üstündeki bir irtifadan hitap etmesi, genç padişahın izzet-i nefsini son şiddetiyle rahatsız etmişti. Ve siyasetinde İstanbul fethi, zaten birinci mevkii alan padişah, elçinin bir şehzade aylığını haraç ve cizye gibi istemesi karşısında İstanbul meselesini halletmeye karar veriyor ve bütün hamlesiyle şehri muhasaraya hazırlanıyordu. Gündüz ve gece hep bunu düşünüyordu. Bir gece, öyle bir levha oldu ki, cihan tarihinin en yüksek yerine asılmaya layıktır:

Gece yarısından çok sonra idi; padişahtan Halil Paşa'ya bir memur geldi: "Efendimiz sizi istiyor" dedi.

Ortalığın ağarmasına yakın bir saatte padişah, onu ne için isterdi?

Canıma kıymak için! Paşa'nın ödü koptu. Konağında ne kadar parası varsa, yanına aldı, padişaha gidip titreyen elleriyle takdim etti. Padişah:

— Lala, dedi, telaş etme! Ne hazinende gözüm var, ne canına kastım var. Senden bütün muradım, İstanbul'un fethinde bana yardım etmendir.

Fatih için, padişahın Halil'den [Paşa] yardım istemesi, el altından bu fethe mani olmamasını istemesi demekti. Padişah bu ima ile de kanaat etmedi. Yatağındaki buruşuk yastığı alıp Paşa'ya uzattı ve:

— Bu yastığı gördün mü, dedi. Uykusuzlukla döne döne bu hale getirdim. Gece gündüz hayal ettiğim İstanbul fethine muvaffak olamazsam gözüme uyku girmek ihtimali yoktur.

Fakat bu sözlerle Paşa'dan merhamet beklemek mevkiine düşmenin kırılmış kibriyle yastığı bir tarafa atarak, emreden sesle Paşa'ya haykırdı:

— Rumların parasından sakın!

Birinci Adım

İkinci Sultan Mehmed'in İstanbul fethine attığı ilk adım Rumelihisarı'nı yapmaktır.

Vak'a o kadar güzeldir ki, buna ilave edilen efsaneler, hadisenin kendi kendine kalmasındaki büyük sadeliği bozan fena bir edebiyattır ve yalnız tarih namına değil, İstanbul fethi ismindeki destan hesabına da sevimsizdir.

Bu kalenin kendisinden evvel, güzel bir şey daha vardı ki, padişahın İstanbul kayserinden istediği izindir. Maksadı ahde riâyet etmekti. Fakat kayser, buna beceriksiz bir cevap verdi:

— Orası Cenevizlilerindir. Onlardan izin almanız lazımdır.

Sultan Mehmed, bu söze öfkelendi ve Kayser'e:

— Mademki böyle buyuruluyor. Benim Cenevizlilerle resmî bir münasebetim yoktur. Ve onlardan izin almaya mecbur değilim.

Tarzında haber gönderdi ve derhal kaleyi yapmaya başladı. İstanbul imparatoru telaşa düştü. Tarihin bir rivayetine göre Halil Paşa da bir taraftan imparatora gizli haberler göndererek telaşını büsbütün arttırıyordu. Nihayet imparator, padişaha birbiri ardından elçiler gönderdi ve:

— Kendilerine cizye vereyim, tek bu tasavvurlarından vazgeçsinler, diye bilvasıta ve müteaddid defa yalvardı. Fakat ricalarını kabul ettiremedi. Padişahın Rum elçilerine verdiği cevap hem mantıklıydı, hem zehir zenberekti:

— Memleketimin korunmasına çalışmak muahedelere neden aykırı olsun? Hem imparatorunuz Macarlarla birleşip de babamın Rumeli'ye geçmesine engel olduğu zamanları unuttu mu? Merhumun bu yüzden, ne tehlikelerle karşılaştığı, imparatorunuzun hatırından çıktı mı? Ben, o zaman çocuk denecek yaşta Edirne'de idim. Müslümanlar dehşetlerinden titriyorlardı. Siz, onların bu haline bakıp eğleniyordunuz. Babam bu kaleyi buraya yapmaya işte o tarihte yemin etti. Fakat bu yeminle onun arasına ölüm girdi. O yemini ben yerine getiriyorum. İmparatorunuza söyleyiniz, bugünkü Padişah, evvelkilere benzemez. Benim kudretimin eriştiği yerlere, cetlerimin emeli bile varamamıştı. Bu defalık, geri dönmenize izin veriyorum. Fakat sizin yaptığınız bu tekliflerle elçi diye huzuruma bundan sonra kim gelirse geri dönemez, belasını bulur!

Tarihin yazdığı bu cevabın, bence Fatih'in ağzına ancak bir kısmı yakışır. Ecdâdına aid olan sözleri, İkinci Mehmed kadar büyük bir adamın, düşmanını korkutmak için bile söylemesi, yine bence mümkün değildir.

Osmanları, Orhanları, Yıldırımları, Hüdâvendigârları, Birinci Mehmedleri, İkinci Mehmed hacminde bir insan, çok genç de olsa, düşmanını yıldırmak için de olsa küçük göstermez. Fatih büyük olmak için, cetlerinin küçük olmasına muhtaç değildi. O, mukayesesiz büyüktü.

Gelecek elçileri ölümle tehdit etmek gibi bir ibtidailik de hem Fatih'e hem onu veren millete iftiradır. *"Elçiye zevâl yoktur"* kâidesi, anadilinde darb-ı mesel olmuş bir milletin Fatih gibi oturduğu tahtın çok üstünde olan bir hükümdarı, elçiyi ölümle nasıl tehdit eder? Muhakkak ki Padişah, İstanbul imparatorunun teklifine çok öfkelenmiştir. Fakat Fatih'in ağzında o öfkenin ifadesi bu olamazdı.

Tarihin demesine göre, Rumelihisarı'nın yapılması gayr-ı tabiî birtakım güzelliklerle doludur. Kalenin haritasını, Fatih bizzat kendisi yapmış. Bu mümkündür. Fakat 15.000 amelenin çalıştırıldığı bu işte, vezirlere kadar büyük devlet adamları, hatta bizzat Fatih amele gibi çalışmış; işte bu mümkün değildir. Osmanoğullarının tarihinde vezirler, hatta veziriazamlar, hatta padişahlar bir nefer gibi harp edebilir ve bir nefer gibi ölebilirler. Fakat bir binanın yapılmasında, hatta o bina kale de olsa, hatta o kalenin adı, o günkü ismiyle Boğazkesen de olsa, Zağanos Paşaların, Halil Paşaların ve İkinci Mehmedlerin taş taşıyarak, ırgatlar ve işçilerle karmakarışık bir hamlenin manzarası içinde hüviyetlerini muvakkaten bile tanınmaz hale sokmaları mümkün değildir. Veziriazamın ve sultanın, ameleden fark edilmeyecek kadar büyük bir müsavat içinde bir kale inşasına çalışmaları, muhakkak ki güzeldir. Fakat "güzel" ile "mümkün" arasındaki mesafe, birkaç tarihçinin birkaç damla mürekkebiyle dolmayacak kadar geniştir. Hem Boğaziçi'nin ehemmiyetini Daralara tasdik ettiren yerine bir kale yapmayı düşünmek ve o kalenin planını eliyle çizmek yetmez mi?

Padişaha bir de efsanenin amelelik pâyesini, müsavatın bu ağdalı rütbesini tevcih etmekte ne güzellik var? Tarihin koskocaman adamına bir de masalın büyüklüğünü ilave etmek neden?

Kalenin inşasında "15.000" amele çalışmış, bu da vesikasızdır. Sadeddin, "5000" ameleden ve onlara yardım eden askerlerden bahseder. Evliya Çelebi rakam söylemez, mübhem yazar: "Padişah Edirne'den müteaddid işçi getirtti." Hammer ise Dukas'ın yazdığını yanlış izah ederek "10.000" amele, der. Schlumberger ve Namık Kemâl bu sayıyı "15.000"e çıkarırlar ve neye dayanarak çıkardıklarını söylemezler. Yalnız Schlumberger, bu rakamı hem yazar hem de mübalağalı olduğunu söyler.

Yapanların sayısı ne olursa olsun, Fatih biliyordu ki, kalenin yapılmasından Rumlarla arasında bir hadise çıkacaktı. Ve bunu katiyetle bilen padişah, Edirne'ye dönerken şehrin keşfini yaptı ve haritasını hazırladı.

İkinci Adım

İstanbul fethine atılan ikinci adım, Fatih'in ateşli silahı düşünmesidir. O zamana kadar az kullanılan bu silahı, İstanbul fethinde düşünen Fatih, kendi hesabına ve tertibine, mühendis Muslihiddin, Sarıca Sekban ile Macar "Orban"ın ilmî yardımlarını ilave etti ve bunların döktükleri toplar üç yüz kantar bakırdan yapıldı; bu toplar on iki kantar ağırlığındaki mermer gülleyi bir mil mesafeye atabileceklerdi.

Miladın 1453'üncü Nisanının 11'inde (Hayrullah Efendi'nin tarihine göre 6'sında) en büyük topun şafak vakti attığı gülle İstanbul ufuklarını zangır zangır titretti. Ondan sonra muhasara hattı boyunca hazırlanan bütün toplar ateşe başladı. En büyük topu doldurmak için iki saatlik bir zaman harcamak lazım geliyordu. Bu suretle, bir günde ancak sekiz atış yapılabiliyordu.

Lamartin'in demesine göre Orban'ın döktüğü top tunçtandı, gülleleri 12 karış çevresindeydi ve ağırlıkları da 600 kiloydu ve bunu 100 öküz çekiyor, 600 insan tahrik ediyordu. Bu topun Edirne'den İstanbul'a getirilmesi için 500 çift öküz koşulmuş, 3000 topçu askeri kullanılmıştı.

Fatih'in İstanbul fethinde kullandığı toplar hakkında tarihlerimiz çeşitli şeyler yazarlar. Fakat rivayetlerin farkları mühim değildir. Yalnız, Macar mühendisin yaptığı top, çok zaman geçmeden patlamış ve yapanı öldürmüştü.

Yabancı tarihçilerden bazılarına göre Fatih'in, fetihte büyük top kullanması kusurdur. O kadar büyük bir topun kullanılması, "Jövannen" ismindeki tarihçinin *La Turqie* adındaki eserinde vukûfsuzluk eseridir.

Namık Kemâl, yabancıların tenkidine uğrayan bu noktanın müdafaasını hülasaten şu tarzda yapar: Bir şey ki yenidir, ne kadar mahir ellerden çıkmış olsa, yine onda kemal mümkün olamaz. Bu kabilden olarak ateşli silahlar dahi, vakıa Fatih gibi muktedir bir mucidin maharetli eline düşmüş ve hayli ilerlemişti. Ancak yine noksanları vardı. Hatta en büyük topun bir defa doldurulup atılması iki saate muhtaç olduğu için, günde ancak sekiz kerre kullanılabiliyordu. Bununla beraber ziyade kızmasının önüne geçilemiyordu ve bir gün doldurulurken top parçalandı. Fakat bu vaka bile Fatih'in icat kudretine bir zuhûr fırsatı verdi ve onun bir irşadıyla diğer iki büyük top, her atıldıkça, zeytinyağıyla yıkanmaya başladı ve Fatih'in sayesinde toplar muvaffakiyetle kullanıldı.

Ve yine Fatih'in dehası, İstanbul muhasarasını, bugünkü tabiriyle makineleştirdi. Tekerlekler üzerine bindirilmiş "müteharrik kule"ler ve Rumların şehirler "zapt edici" manasına olarak *epepoilin* dedikleri bir nevi muhasara makinesi yaptırdı ve bu makinenin yanlarına içten ve dıştan üç kat deri kaplattırdı. Düşman ateşleriyle

yakılmalarına mani olmak için de bu derilerin daima yaş bulundurmalarını emretti.

Makinenin tepesinde askerleri muhafaza etmek için kuleler ve siperler vardı; aşağı kısmında da üç kapısı vardı. Kocaman bir müteharrik kuleye benzeyen bu makine kule hendeklerini doldurmak için kullanılmak üzere odunlar, demetler ve sepetler gibi şeylerle dolu idi. Bu makineye icabında, sarkıtılıp kaldırılabilen köprüler de ilave edilmişti. Kale duvarına yaklaşılınca, bu köprüler indirilecek ve kale içindeki düşman askerlerine hücum edilecekti.

Bir tarihçimiz, Rumların "şehirler zapt edici" manasına olarak *epepoilin* dedikleri bu makineler için "kişverküşâ" tabirini kullanır ve hülasaten şöyle der:

> Padişah'ın fetânet ve ihtiyatı İstanbul'un fethi gibi bir emr-i azîmi, daha tecrübesi görülmemiş bir vasıtanın "esliha-i nâriyenin" tesirine hasredemediği cihetle muhasaraya birçok mencinikler [mancınıklar] dahi getirmiş ve içine oklu ve tüfekli asker ve düştüğü yerde ateş alarak etrafı yakar bir nevi ezca ile dolu şişeler koyarak, kale üzerine yürür dört kule yaptırmıştı bunlardan başka Yunancada "kişverküşâ" manasına bir isimle yâd olunur bir alet dahi yaptırmıştı. Bir gece bu seyyar kule Topkapı üzerine yürütüldü. Orada bulunan burcu harap etti. Fakat imparatorun fevkalade gayreti sayesinde, düşman askerleri harap olan yerleri, sabaha bırakmaksızın tamir ettiler, neft şişeleriyle de "kişverküşâ"yı yaktılar.

Top ateşi şafakla beraber başladı. Surun bir kısmı yıkıldı. İmparator Konstantin ayakta olduğu halde, bazen gedik yerinde, bazen surların gerisinde bulunuyordu. Açılan gedikleri kapamak için "Jüstinyani" ile beraber, toprak ve

taşla doldurulmuş fıçıların yuvarlanmasına bizzat yardım ediyordu.

Fatih de muhasaradan beri on gün mütemadiyen, muhasara bataryalarında mazgallar açarak top ateşine devam ediyor ve Orban'ın yaptığı büyük topla İstanbul surlarının burçlarını, bârûlarını yıkıyordu. Tunçtan yapılan bu top, Galata'daki Cenevizlerden, büyük miktarda alınan zeytinyağıyla ancak iki saatte soğutuluyordu.

Yukarıda dediğim gibi bu topun patlayarak, mûcidi olan Orban'ı öldürmesi İstanbul muhasarasının onuncu gününe tesadüf eder.

Tarih der ki, patlayan bu topun parçalarından bir kısmı İstanbul surlarını aşarak fetihten sonra Sultanahmet meydanı ismini alacak olan yere, bir kısmı da Haliç'e düştü. Top da, mucidi de mahvoldu; fakat bu topun tesiriyle Fatih, İstanbul surunda on iki gediğin açıldığını gördü.

"Hoca Tarihi" denen *Tâcüttevârih*'in sahibi Şeyhülislam Sadeddin Efendi, bu gedikleri ileride şu eşsiz mısralarla ve bir tablonun renkleriyle yazacak:

Şu denlü urdular topu hisâre
Ki, düştü burc u bârû pâre pâre;
Müsâid oldu baht-ı şehriyârın!
Müşebbek oldu divarı Hisârın;
Göründü rahnelerden sûret-i feth;
Okundu her taraftan âyet-i Feth.[1]

Mithat Cemal, fethin 500. Yılında (1953) bu eseri yazmasına vesilelerden biri olan Reşif Saffet Atabinen'in "Ulubatlı Hasan'ın hatırasını yâd için Topkapı civarındaki surlara mermer bir kitabe" hazırlattığını duyunca Hoca Sadeddin Efendi'nin yukarıdaki beyitlerinin de bir başka mermer kitabeye yazılmasını teklif ve temenni etmiştir. Bkz. Mithat Cemal Kuntay, "İki Temenni," *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 134, Mart 1953, s. 5 –ed.n.

Muhasarada İstanbul'un Dış Yüzü

Roma İmparatorluğunun ikinci başkenti (payitahtı) olan İstanbul'un dış yüzünden evvel isimlerini söyleyeyim. Altı adı var:

Şehri kuranın adıyla anılarak Bizans;

Şehri kendine saltanat merkezi yapanın adıyla anılarak Konstantiniye;

Rumların saadet devrinde "Antosa," yani "Mamur Şehir;"

Avrupa ile Asya'nın ayrıldığı yerde bulunduğu için, Arapların tesmiyesiyle "Farik;"

Rumların felaket zamanında "İstanbul;"

Müslüman Araplar Mekke'ye, "Şehirlerin Anası" manasına "Ümmü'l-bilâd" dedikleri gibi, Müslüman Türklerin telakkisiyle "Dünyanın Anası" manasına "Ümmü'd-dünya."

Altı isimli, yedi tepeli ve üç denizli İstanbul'un muhasara zamanında dış yüzü:

Şehrin iki kuvveti vardı, denizleri ve surları.

Denizleri:

İki sahilinde yedişer burnu olan Boğaziçi denizi,

Şekliyle boynuza benzediği ve üstünden büyük servetler akıp gittiği için "Altın Boynuz" manasına "Korndor" denilen Haliç denizi,

Şehrin güneyinde ve batısında Marmara denizi.

Bu deniz, İstanbul Fatih'inden girdaplar dolusu şehitler bekliyordu.

Surları:

Bir müsellese [üçgene] benzeyen şehrin Marmara ile limanın teşkil ettiği iki dıl'indeki[1] sur.

Dıl: Bir şekli sınırlayan çizgilerden her biri, kenar –ed.n.

Şehri karaya bağlayan üçüncü dıl'indeki iki sıra tabyaların durduğu kulelerin ürperdiği surlar;

Üç saatte dolaşılan müsellesin üç köşesinin her birinde bir sur.

Şehrin Rumlar zamanında "Akropolis" denilen ve sonra Sarayburnu adını alan burnunda bir Ortodoks evliyasının ismiyle anılan Ayadimitri suru;

Şehri kara tarafından müdafaa için yapılan ve müsellesin üçüncü köşesinde bulunan Yedikule yahut "Penta Pirjiyon," yani Beş Kule.

Şehrin dört umran unsuru vardı: Limanlar, saraylar, kiliseler, kapılar.

Limanlar:

Bugün "Langa Bostanı" dediğimiz yerdeki eski ismiyle "Teodoz limanı,"

Bugün "Kadırga limanı" dediğimiz yerdeki liman, ki eski ismiyle "Juliyen limanı."

Saraylar:

Teodoz Sarayı, ki bugün "Langa Bostanı" dediğimiz yerdeki saray,

Jüliyen Sarayı ki bugün "Kadırga limanı" dediğimiz yerdeki saray,

İmparatorun sarayı ki "Çatladıkapı" dediğimiz yere yakın noktadaki saray,

Pisamatya sarayı ki "Samatya" dediğimiz yerdeki saray,

Bütün saraylara üstün tutulan büyük Blaharen sarayı ki "Ayvansaray" dediğimiz yerdeki saray.

Ayvansaray'ın Rumlar zamanındaki ismi ile "Sinegion" vardı ki burada hayvanlar dövüştürülürdü.

Kapılar:

Şehrin on dört kapısı vardı.

Ayvansaray kapısı ki eski ismiyle "Sinegion,"

Odun kapısı ki, eski ismiyle "Ksiloporta,"

Fener kapısı ki, eski ismiyle "Petra,"

Yahudiler kapısı yahut Balıkpazarı kapısı ki eski ismiyle "Uraya,"

Yeraltı kapısı ki eski ismiyle "Serkoporta."

(Kâhinler, bu kapıdan İmparator Fredik'in gireceğini İsak Komenen'e söylemişler; o da bu kehanete inanarak bu kapıyı ördürtmüştü.)

İstanbul'un umranını veren başka kapılar da vardı. Fakat İstanbul muhasarasında ve fethinde rolü olan diğer kapılar, mevzuumuz için ehemmiyetlidir. Muhasaranın bütün hamlesi kara tarafında toplanıyordu, bu kapılar o bakımdan mühimdi.

İstanbul muhasarasında rolü olan kapılar:

Eğrikapı ki, eski ismiyle "Charsias" yahut "Kaligarya,"

Edirnekapısı ki eski ismiyle "Miryandiri" yahut "Poliyandiri" kapısı,

Topkapı ki, eski ismiyle "Sen Romen" kapısı,

Silivrikapı ki, "Regyom" yahut "Selembriya" kapısı,

Yaldızlı kapı ki, mermer heykelleri ve mermer üzerine yontulmuş resimleri vardı. Harpten muzaffer olarak dönenlerin kapısıydı. Galip ordular, Yaldızlı kapıdan girerler, şehrin ucundaki imparator sarayının tunç kapısında biten caddeden geçerlerdi.

(Kâhinler bir gün Latinlerin bu yaldızlı kapıdan geçeceğini söyleyince, bu kehanetin verdiği korkuyla bu kapı da örüldü.)

İstanbul'un dış yüzü kısaca budur.

Muhâsarada İstanbul'un İç Yüzü

İstanbul muhasarası Fatih'in ordusunda realitelerle, Konstanti'nin askerinde efsanelerle başladı.

İstanbul'u almak için Fatih'in kullandığı vasıtalar bunlardı: Top, gemi, istişare.

İstanbul'u vermemek için Konstantin'in kullandığı vasıtalar şunlardı: Dua, rüya ve riya.

Maneviyatı, Fatih de istiskâl etmedi. Hatta dua ve rüyaya da müracaat etti. Fakat İstanbul'u alacak olanlarla verecek olanlar arasında, duaların ve rüyaların harp silahı olarak kullanılması hususunda fark vardı.

Bu farkın bir tablosu:

Fetih günü Fatih, Ayasofya'yı temaşa ederken, mabedin kapısı önüne dizilenler, padişaha şu fazla manidâr cümleyi söylediler:

— Duamız berekâtıyla Konstantiniyye fetholundu. Fetih, Fatih'ine mübarek olsun.

Fatih kılıcının kabzasına vurarak cevap verdi:

— Dualarımızın hakkını ben unutmam. Siz de bunun hakkını unutmayınız.

Bu, denize at süren, karada gemi yürüten galibin cevabıydı.

Fatih, muhasara hazırlıkları için, Edirne'den yola çıkarken, fetih azmi uykularını azaltırken ve Edirne'den çıkmadan evvel "Orban"a yaptırdığı dev gibi topun ilk atış tecrübesinde barut dumanı bütün şehri kaplarken, son Rum kayserinin İstanbul'unda bir perişanlıktır gidiyordu. Harp edilecek askerin sayısı "Dört bin dokuz yüz yetmiş üç"ü geçmiyordu.

Buna katılan iki bin beş yüz kişilik yabancı askerle Konstantin, İstanbul'un müdafaa edilemeyeceğini düşünecek yerde Ortodoks ve Katolik kiliselerinin arasındaki ihtilafı ortadan kaldırmak için Roma'ya bir elçi gönderi-

yordu. Vâkıa, bundan maksadı, Rumların Papa'ya bağlanmaya karar verdiklerini öne sürerek papanın maddi yardımını da sağlamaktı. Ve vakıa, o zamana kadar papayı niçin hatırlayamadığının kendince izahını da yapıyor ve elçisine şunu söyletiyordu:

— Şimdiye kadar devlet işleriyle fazlaca uğraşmak, papa hazretlerine sadakatimizi bildirmeye engel olmuştu. İstanbul'a bir vekil göndermelerini kendilerinden rica ederim.

Son Rum kayserinin bu sözüne ne miktarda inanmanın lazım geldiğini papa bilmiyor değildi. Ve şunu da biliyordu ki kayserin istediği şey, vekil değil askerdi. Fakat papa, yalnız bir vekil gönderdi, ordu göndermedi. Fatih İstanbul'u almadan altı ay evvel gelen bu vekil, Rusyalı Papaz İzidor'du ve yanında başka papazlar da vardı. Papanın temsilcisi İzidor'a, Rum Kayseri, arkadaş ve baba muamelesi etti. Vaazlarını murâkebe ve hürmet dolu yüzle dinledi.

Bu, oyunun riyâ sahnesidir.

Rum tarihçilerinden biri şöyle yazacak: "Rumlardan hiçbirinin, hatta imparatorun bile Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki bu birleşmeyi samimi olarak kabul etmediklerini utanarak söylemeye mecburum."

İki kilise arasındaki ittifak samimi değildi, amma halktan birçoğunun bu ittifaka duyduğu öfke çok samimiydi.

Bu öfkenin başında iki tanınmış adam vardı: Baş Amiral Nataras ve Patrik Yennadiyus.

Bu iki adamdan birincisinin sözü meşhurdur: "İstanbul'da padişah kavuğu görmek Katolik şapkası görmekten hayırlıdır."

Ve yine bu iki adamdan ikincisi olarak Patrik Yennadiyus'un inziva halinde yaşadığı zaviyenin kapısına kendi eliyle astığı yafta çok manalıdır. Ortodokslar ile Kato-

liklerin birleşmesi hakkında re'yini almak için Yennadiyus'un ikâmetgâhına koşan kadın ve erkek yığınları, kapıda şu yaftayı okuyorlardı:

"Alçak Rumlar, hakikati niçin görmüyorsunuz? Tanrı'ya niçin inanmıyorsunuz da İtalyanlara neden inanıyorsunuz? Mezhebinizi kaybetmekle memleketinizi de kaybedeceksiniz. Ya Rab bana acı! Huzurunda ilan ederim ki ben suçun dışında kaldım. Alçak Rumlar, durunuz, düşününüz, tövbe ediniz, pişmanlık getiriniz. Cetlerinizin mezhebini terk edip düşmanlarınızın (Katoliklerin) ittifakına girdiniz; yarın da ecnebilerin boyunduruğuna gireceksiniz, esiri olacaksınız."

Patrikten medet ummaya gidenler, kapıya asılan levhadaki bu tekdirle karşılaşıyorlar. Yeisten çıldırıyorlar, kendi vatanlarında gidecek evleri olmayan muhacirler gibi, serseri ve sefil sokak sokak geziyorlardı.

Bir taraftan da şeâmetli kehanetler yağıyordu. Bu uğursuz kehanetlerden biri haber veriyordu ki, Sultan İkinci Mehmed'in orduları İstanbul'un harimine kadar girecekti. Bir başka haber daha çıkıyordu: Aynaroz'un tepesindeki bir manastırda bir Hıristiyan evliyasının yazdığı iki levha bulunmuştu. İstanbul imparatorlarının ve patriklerinin listesi olan bu iki levhanın ikisinde de Konstantin'in ve Yennadiyus'un isimleri yoktu. Bundan anlamak icap ediyordu ki, Konstantin son imparator ve Yennadiyus son patrikti. Bu uğursuz lafları, bir başka rivayet tamamlıyordu: Hunyadi Yanoş'a bir kocakarı, Kosova hezimetinden sonra şöyle demişti:

— Hıristiyanların talihsizliği, İstanbul Türkler tarafından alındığı zaman bitecek.

Bu haberler ağızdan ağza dolaşıyordu ve İstanbul halkı mağlup ve bedbaht olacakları günü bekliyorlardı.

İşte Müslümanların on ikinci muhasarasında İstanbul'un iç yüzü.

İstanbul'un On İki Defa Muhasarası

İstanbul yedi defa Arap Müslümanlar, beş kere de Türk Müslümanlar tarafından muhasara edildi. Bu muhasaralar bazı tarihçilere göre on ikidir; fakat bazılarına ve mesela Evliya Çelebi'ye göre on birdir.

"Théophile Lavaleé" İstanbul'un Müslümanlar tarafından muhasarasının on iki defa olduğunu yazarken[1] şöyle der:

> "Bu muhasaranın yedisi, Hicret'in ilk iki asrında Müslüman Araplar ve sonra beşi Türkler tarafından yapıldı."

Hammer'in bir notuna göre ilk yedi muhasara şöyle oldu:

> Hicretin 34. ve Miladın 634. yılında, İmparator Constance zamanında Ali'nin genarali Muaviye tarafından yapıldı ve bunun donanması İstanbul muhasarasından dönerken Rodos adasını aldı.
>
> Hicretin 47. ve Miladın 667. yılında, aynı imparatorun zamanında Muaviye'nin oğlu Yezid tarafından yapıldı.
>
> Hicretin 52. ve Miladın 672. yılında, Muâviye'nin generali Süfyan tarafından yapıldı.
>
> Hicretin 97. ve Miladın 715. yılında, Halife Abdülaziz'in oğlu Ömer zamanında, generali Muslime tarafından yapıldı.
>
> Miladın 739. yılında Seyyid Battal Gazi tarafından yapıldı.

---

[1] *Historie de La Turquie*, c. 1, s. 248 -MCK.

Hicretin 164. ve Miladın 780. yılında Harunurreşid tarafından yapıldı.

Hicretin 167. ve Miladın 798. yılında İmparator İren'in zamanında Harunurreşid'in Generali Ebu Melik tarafından yapıldı.

Evliya Çelebi on bir muhasara sayar ve hülasaten şu yolda anlatır.[1]

Birinci muhasara: Hicretin 13. yılında Muâviye, Abdülmelik oğlu Müslime'yi serdar yaptı, kumandasına Şam askerinden yüz bin asker verdi. Bunları Şam Trablus limanından gemilere bindirtti. Bunlar evvela Rodos, sonra İstanköy, Sakız, Midilli adalarını ve Bozcaadayı aldılar. Boğazdan içeriye 400 gemiyle girdiler ve İstanbul kalesinin önünde demir attılar. Akdeniz'den ve Karadeniz'den gemilerle gelen zahireleri zapt ettiler. Muhasara edilen İstanbul her sene bir kadırga yükü mal ve haraç vermeyi taahhüt etti, oğlunu da Arap serdarına rehin verdi! Ve Arap gemileri bir Rum şehzadesi ve birçok ganimet malı alarak, muhasaradan ve fetihten vazgeçtiler, Arabistan'a döndüler.

İkinci muhasara: Hicretin 52. yılında Peygamber'in bayrakdârı Ebâ Eyyûb, Abdullah oğlu Abbas, Yezid oğlu Abdullah ve elli bin Arap askeri iki yüz gemiyle İstanbul'un Yedikule limanına geldiler. Karaya çıkıp kaleyi muhasara ettiler. Şam askeri altı ay Rum askeriyle gece gündüz harp ettiler. Şehri alacakları sırada, serdar Ebâ Eyyûb, bir rivayete göre şehit oldu; bir rivayete göre ishalden öldü. Kış da geldi... Şam askeri söylenmeye başladılar. "Evvelkiler gibi biz de ganimet alıp dönelim," dediler

---

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 1, s. 74-104 -MCK.

ve İstanbul hükümdarına elçi gönderip kendisini haraca bağladılar. Askerle beraber gelen bazı ashâb, "Bari gelmişken kaleye girelim, Ayasofya'da iki rekât namaz kılalım," diye kraldan izin istediler. Kral izin verdi. Ve Müslime ile Ebâ Eyyûb ve bin tane asker Ayasofya kilisesinde iki rekât namaz kıldılar ve "Ya Rabbi, bu kiliseyi câmi[y]e kalbet!" diye dua ettiler. Ve bundan sonra Araplarla Rumlar arasında harpler çıktı. Nihayet Ebâ Eyyûb şehit veya hasta olarak ölünce Arap ordusu geri döndü.

Üçüncü muhasara: Hicretin 92. yılında Emevi halifelerinden Abdülmelik oğlu Süleyman'ın fermanıyla, kız kardeşinin oğlu Ömer İbni Abdülaziz, seksen yedi bin askerle İstanbul'u karadan muhasara etti. Fakat fethedemeyip döndü.

Dördüncü Muhâsara: Hicretin 97. yılında, yine aynı Emevi halifesinin fermanıyla aynı serdar, yüz bin askerle karadan, seksen bin asker ve yüz gemiyle denizden İstanbul'u muhasara etti. Fakat muhasara esnasında açlık oldu. O derecede ki, Evliya Çelebi'nin yazdığına göre kale içindeki Hıristiyanlar kendi necasetlerini [dışkılarını] yediler ve kale dışındaki Müslümanlar, "Kâğıthane çayırını kuru bayır edip" otladılar ve İstanbul'u fethedemeden döndüler.

Beşinci Muhâsara: Hicretin 100. yılında Şam'da halife olan Ömer ibni Abdülaziz İstanbul'a yüz bin askerle geldi. Karadeniz boğazından Galata'ya geçti. Galata kalesini fethetti. Galata burnunda "Kurşunlu Mahzen Camii"ni ve Galata'nın içinde "Arap Camii"ni yaptırdı. Bir de Galata kalesinin sırtında uzun bir kule yaptırıp ismini "Medinetü'l-Kahr" koydu.

İstanbul muhasarası fetihle neticelenemeyince Rum Tekfuruyla bir sulh antlaşması yaptı. Bu muahedeye göre Müslümanlar, İstanbul'un Eğrikapı ve Edirneka-

pısı, Unkapanı ve Eyüp kapılarından girip şehirde oturabileceklerdi. Üstelik İstanbul tekfuru her yıl elli bin altın da haraç verecekti.

Altıncı Muhâsara: Hicretin 160. yılında Hakem'in oğlu Mervan 150.000 Müslümanla 1000 gemiyle İstanbul'u muhasara etti. Bu muhasara da fetihle neticelenmedi. Yalnız İstanbul'daki Müslümanlar için Cibali kapısından girilen yerde üç mahalle, bir cami yaptırttı. Ve İstanbul hükümdarını her yıl verilmek üzere 100.000 altın haraca bağladı.

Yedinci Muhâsara: Hicretin 139. yılında Abbasi halifelerinden Ali oğlu Yahya 50.000 Müslümanla İstanbul'a geldi. Bu muhasara da fetihle neticelenmedi. Yalnız Halife Yahya İstanbul'un dört bir tarafında yağmalar yaptırdı ve yirmi bin düşman öldürtüp geri döndü.

Sekizinci Muhâsara: Hicretin 187. yılında Harünürreşid 150.000 askerle İstanbul'u muhasara etti. Bu muhasara da fetihle neticelenmeyince, İstanbul kralına "Fetihsiz dönmek güçtür" diye haber gönderdi ve İstanbul'un içinde bir sığır derisi miktarında yer istendi.

(Bu "sığır derisi miktarında yer istemek" tabiri eski kavimlerde vardı, hatta rivayet olunur ki Fatih, Rumelihisarı'nı yaptırmak için İstanbul imparatorundan sığır derisi miktarında bir yer istemişti.)

Harunürreşid'in ricasını İstanbul kralı kabul etti. Harun da sığır derisini incecik deldirip, evvelce Abdülaziz oğlu Ömer'in zamanında Koca Mustafa Paşa mahallesinde kalan Müslümanlar için bir kale yaptırttı. Ve İstanbul kralını yılda 50.000 filori haraca bağlayıp Bağdat'a döndü.

Dokuzuncu Muhasara: Harunürreşid'in Seyyid Battal Gazi önde olarak yaptığı muhasaradır. Bu muhasarada Arap-

lar, kralı esir ettiler ve onu Ayasofya'nın çan kulesine astılar. Ve gemiler dolusu ganimet alan Araplar geri döndüler.

Evliya Çelebi, Arap Müslümanlar tarafından İstanbul muhasarasını dokuz defa olarak gösterir. Ve onuncu muhasarayı Yıldırım Bayezid'in, on birincisini de Fatih'in yaptığını anlatır.

İki Padişah'ın İstanbul Muhasarası

Evliya Çelebi'ye göre Yıldırım Bayezid İstanbul'u yedi ay muhasara etti. Nihayet tekfur, padişaha yalvarıp:

— Aman ey Yıldırım Han, maksadınız üzere sulh edelim, dedi ve her yıl ikişer defa olmak üzere yüz bin altın haraç vermeyi teklif etti. Padişah bu teklifi kabul etmedi ve Abdülaziz oğlu ile Harunürreşid zamanlarında olduğu gibi Galata, İstanbul kalelerinin yarısında Müslümanların oturmalarını, camiler ve imaretler sahibi olmalarını ve kalelerin dışındaki bağ ve bahçelerin mahsullerinden alınacak öşrün tamamen Müslümanlara ait olmasını şart koştu. İstanbul tekfuru bu şartlarla sulh yapmayı kabul zorunda kaldı. Ve Müslümanlar için ikamet mıntıkaları tespit edildi; İstanbul'a yerleştirilen yirmi bin Müslüman için Edirnekapı'dan, Eğrikapı'dan, Eyüp Kapısı'ndan ve Unkapanı'ndan Zeyrek'in başına kadar yer ayrıldı; İstanbul'a Müslümanlar tıklım tıklım doldu. Cibali kapısı içindeki Gül Camisi, Hıristiyanların elinden alınıp Müslümanlara verildi. Sirkeci Tekkesi şer'iyye mahkemesi haline konuldu; Galata kalesine altı bin Müslüman askeri yerleştirildi ve Galata'nın yarısı ta kuleye varıncaya kadar Müslümanlar tarafından zapt edildiği gibi İstanbul'un dahi yarısı ve Ayasofya tarafları Müslümanlara bırakıldı. Ve Müslümanlarla Hıristiyanlar iyi geçinmeye başladılar. Yıldırım Bayezid, İstanbul'un yarısını fethedercesine kazandığı bu muvaffakiyet üzerine Edirne'ye döndü.

Fakat 802 yılında Aksak Demir [Timur], otuz yedi hükümdarı atının üzengisinin yanı sıra yürüterek hükmüne râm etmişti. Fakat bu adama Yıldırım Bayezid eğilmiyordu ve iki hükümdar Ankara sahrasında sayısız askerleriyle birbirlerine karşı harbe tutuştular. Yıldırım'ın ordusunda on iki bin Tatar askeri vardı. Bunlar Osmanlı ordusundan kaçıp Aksak Demir'in askerlerine katıldılar. Bir taraftan da Yıldırım'ın ordusunda ulufe almayan derme çatma askerler vardı, bunlar da Aksak Demir tarafına kaçtılar. Yıldırım azalmış bir ordunun başında ve bir cılız tay üstünde dal kılıç Aksak Demir'in ordusuna saldırdı ve kahramanca harp etti. Nihayet, altındaki at takatten düştü ve Yıldırım yere yuvarlandı, Aksak Demir'e esir oldu. Ve sonunda da hastalanıp öldü.

Bunu duyan İstanbul tekfuru sevincinden raks etti. Ve hemen tellallar çıkartıp şu yolda nida ettirdi:

— Konstantiniyye içinde bir tek Müslüman kalmasın. Yoksa hepsini kırarım.

Ve Müslümanlar kendilerine mehil [ek süre] olarak verilen bir gün içinde İstanbul'dan çıktılar; Edirne'ye, Tekirdağı'na doğru yola çıktılar. Yolda da birçoğu Rumlar tarafından şehit edildiler.

Yıldırım'ın İstanbul'a birçok Müslüman yerleştirmek suretiyle sağladığı muvaffakiyetten iz kalmadı.

Yıldırım'ın İstanbul muhasarasından sonra ve İkinci Murad tarafından yapılan İstanbul muhasarasını, Evliya Çelebi hiç kaale almaz. Ve bu padişahın saltanat devrini, kitabının İstanbul muhasaraları bahsinde iki buçuk satırla geçtikten sonra Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul muhasarasını yazar. İstanbul'un bütün tarihlere kabul edilen on iki muhasarasını, Evliya Çelebi'nin on bir diye yazmasının sebebi budur.

İkinci Murad'ın İstanbul muhasarası Osmanoğullarının tarihinde başlı başına bir fasıldır.

Düzme Mustafa diye meşhur olan uydurma şehzadeyi Edirne kalesinin burcuna astıran Sultan İkinci Murad, bu gaileyi ortadan kaldırdıktan sonra, fesada sebep olan Rum imparatorundan intikam hazırlığı görmeye başladı. İstanbul imparatoru işi pişkinliğe vurdu ve memleketi almaya hazırlanan padişaha, muvaffakiyetini tebrik için elçiler gönderdi. Sultan Murad, İstanbul muhasarasının hazırlıklarını tamamlamakla meşguldü, elçileri dinlemeye vakti yoktu ve hiçbirini kabul edip dinlemedi. Ancak hazırlık bittikten sonradır ki elçileri huzuruna kabul etti, lakırdılarını dinledi ve şöyle dedi:

— Söylediğiniz şeylerin cevabını, İstanbul'a bizzat ben götüreceğim!

Padişahın İstanbul'a bizzat götüreceği cevap, "muhasara" idi. Ve birkaç gün sonra seferberlik başladı. Mihal oğlu Mehmed Bey, Rumeli akıncılarıyla İstanbul'a tabi olan köyleri yağma etti ve birçoğunu yıktı, askerleriyle İstanbul önüne dayandı. Arkasından da Sultan Murad yetişti.

Bu muhasaranın hamlesi çok şiddetli oldu. Padişah kale yüksekliğinde seyyar kuleler yaptırdı ve İstanbul'un yağma edilmesi için de askere izin verdi. Fakat bu muhasaranın devamına ve muvaffakiyetine Macar Hunyadi'nin kumandasındaki Haçlılar seferi mani oldu.

Bu muhasaranın muvaffak olmaması, vâki olmaması demek değildir. Öyle iken, Evliya Çelebi'nin bu İstanbul muhasarasını hiç olmamış gibi, kitabına almamasının izahı yoktur.

Fatih'in İstanbul Muhasarasından Evvel Söylediği Nutuk

Fatih'in zamanında yaşayan bir Rum tarihçisi vardır ki, adı "Kritovulos"tur. *Sultan İkinci Mehmed Tarihi* ismiyle ve Rumca yazdığı kitap, Fatih'in on yedi senelik padi-

şahlık hayatını anlatır. Bu eserini, bu Rum tarihçisi kendi eliyle beyaza çekmiş, Fatih'e vermiş.

Fatih, Rumca bildiğine göre, kendisine müellifi tarafından verilen bu eseri okumaması kâbil değildir. Okuyunca da, kitapta "Fatih'in Nutku" diye geçen uzun yazının uydurma olmasına imkân yoktur. Padişah söylemediği bir nutkun, bir yabancı müellif eliyle tarihe mal edilmesine izin veremezdi; şahsi ve resmi büyüklüğü buna mani olurdu.

Bu noktadan inanmamız lazım gelen bu nutku, Kritovulos'un tarihinin tercümesinden[1] hüküm yerlerini aldım.

Kritovulos diyor ki, başlıca düşüncesi İstanbul fethi olan Padişah, bir gün devlet adamlarını, kumandanları, âlimleri topladı. Onlara şu nutku söyledi:

— Ey benim namdar kumandanlarım ve sadık devlet adamlarım,

Bu devlet cetlerimizin himmetiyle kazanıldı ve bize onlardan kaldı. Onlar az kuvvetle çok iş gördüler, küçük mukaddemelerden büyük neticeler aldılar. Atlarını Avrupa ve Asya'da gezdirmeyi emel bildiler. Toros dağlarının eteklerinden koptular. Menteşe'ye, Teke'ye, Karahisar'a, Saruhan'a, Aydın'a, Kermiyan'a, Karasi'ye, İzmir yalılarına ve kadim Yunan müstemlekelerine dayandılar, yayıldılar. Kayseriye'yi, Canik'i, Bursa'yı, Çanakkale'yi aldılar. Çanakkale boğazından karşı yakaya geçmek için vasıtaları yoktu. Rumeli'ye geçmek güçtü. Rumların deniz kuvvetleri çoktu.

İbtida Avrupa kıtasına geçenler "Helli"nin mezarı karşısındaki dağ tepesini ve oradaki kaleyi ele geçirdiler. Ve orayı üssülhareke yaparak akına başladılar. Ovalara indiler, kaleler aldılar, surlar yıktılar ve az vakitte Trak-

---

İkinci Osmanlı Meşrutiyetinde İzmir mebusu olan Karolidi Efendi'nin Türkçeye çevirdiği bu eser *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın ilaveler kısmındadır, s. 25-37 -MCK.

ya ve Makedonya ülkelerini, Tuna beldelerini aldılar. Ve Bulgar'ı, Arnavud'u, Sırp'ı, Yunan'ı râm ettiler. Tuna nehrinin ağzından Sava suyunun ucuna kadar almadık yer bırakmadılar. Zaferleri Adriyatik denizine dayandı. Bu denizin sahilinde alınmadık, yalnız Mora kıyıları kaldı. Bu fetihler lafla olmadı. Bu devlet emeksiz kurulmadı. Kan döküldü, yaş döküldü, geceler uykusuz, günler istirahatsız geçti...

Cetlerimiz göğüslerinde kargı kırdılar, düşmanlarının hakkından öyle geldiler. Zaman oldu ki, talih onlardan yüz çevirdi, fakat onlar düşmandan yüz döndürmediler.

İstikbalden yılmadılar. Onlar için meşakkat diye bir şey, mesafe diye bir yer yoktu. Kazandıklarına kanmadılar, daima yeni fetihler istediler. Musibete fazla kahırlanmadılar, muvaffakiyete fazla sevinmediler. Bu devlet böyle kuruldu. İmdi bize düşen nedir? Müsrif mirasyediler gibi elimizdeki mülkü çürütmek mi? Asla! Biz o cetlerin torunları olmaycak mıyız? Ruhlarını şad etmek için izlerinde yürümeyecek miyiz?

Konstantiniyye beldesi, mülkümüzün ortasında çok mühim bir noktadır. Bugün kendisine güvenilecek halde değildir. Şehir boş denecek kadar nüfussuzdur. Arazisi bahçe ve otlaktan ibaret kalmış, binaları viranlaşmış, surları boşalmıştır. Rum hükümeti bizimle birçok uğraştı. Bugün de fırsat gözetliyor. Ceddim Sultan Bayezid devrinde Rum Kayseri "Dış deniz"den[1] ve "İç deniz"den[2] birtakım kavimleri ve Fransa ile Pirene dağlarından Kelte[3] ve Keltiviresleri[4] ve Rayn nehri kıyılarından Cermenleri,

---

[1] Atlantik denizi –MCK.
Akdeniz –MCK.
"Kelte"den maksat "Selte"dir ki, Belçika'nın eski sakinleridir (mütercim).
Keltiveres'den maksat, vaktiyle İspanya ve Pirene dağlarından geçerek birleşen kavimdir (mütercim).

Macar ve Ulah krallarını aleyhimize kışkırttı. Bu yığınlarla asker Tuna'yı geçti, serhaddimizde çadır kurdu. Maksatları devletimizi Avrupa'dan, hatta Asya'dan kovmaktı. Fakat cennetmekân ceddim onları Tuna'nın dalgalarına gömdü.

Yine Rum Kayseri, Aksak Demir'i Bağdat'tan kaldırdı ve devletimize saldırttı. Yine Rum Kayseri, babam Sultan Murad devrinde, Ulahlı "Yanko"yu memleketimize musallat etti.

İstanbul fetih olunmadıkça, Rumların düşüneceği şey devletimizi mahvetmektir. Sizler, bu şehrin önünde, böyle bir düşmanın hakkından gelmek için toplandınız.

Ey benim tecrübe görmüş bahadırlarım, bu belde Rumların elinde kaldıkça, devletimiz ayakta duramaz. Mahvolmamak istiyorsak bu şehir bizim olmalıdır; yoksa ne elimizde olan yerleri muhafaza edebiliriz, ne de elimizde olmayan yerleri alabiliriz. Bütün hamlemizle hücum edeceğiz ve hiçbir şey esirgemeyeceğiz: Ne akçe, ne silah, ne can! Cetlerimiz için alınmayacak şehir yoktu. Bizim için de böyledir. Ceddim Bayezid, İstanbul'u alamadıysa Avrupa'da Ulah ve Bulgar, Asya'da Aksak Demir buna sebep oldu. Babam Murad, İstanbul'u alamadıysa, sebebi menfaatlerini memleketlerine üstün tutan bazı hain devlet adamlarıdır.

Farz-ı muhal olarak diyelim ki, o iki muhasarayı, fetihle neticelendirmeyen sebepler bunlar değildir de ve Rumların o zamanki kuvvetidir. Lakin bugün biz ve Rumlar aynı halde miyiz? Bugünkü Kayser ve bugünkü Rum devlet adamları o haldedirler ki bunlar gibi düşmanı olmayı Tanrı'dan herkes diler. Bugünkü İstanbul devleti, İtalya'dan da yardım bekleyemez; aralarındaki mezhep kavgalarıyla halk da perişandır, asker de, devlet de.

Bize gelince, bugün atlı ve yaya kuvvetlerimiz, hiç eşi görülmemiş dereceye vardı. Çoğuz, muntazamız, silahlı-

yız; hem kâfi gemimiz var, hem mebzul paramız var! Bu kudretle bir tek şehir değil, böyle birkaç şehir fethedilir. Denize de hâkimiz, Boğaza da! İstanbul'u iki türlü fethedeceğiz: Ya büyük hamleyle ya uzun muhasarayla!

Cetlerimize layık olalım. Dünyaya gösterelim ki babalarımızın devamıyız.

Benim tecrübe görmüş bahadırlarım, hamlelerde sizlerle yarışacağım. Meşekkati sizlerle paylaşacağım. Tehlikede şan aramayı dünyaya göstereceğim.

İmparator Konstantin ve Papa Beşinci Nikolas

Kabul etmek lazımdır ki, İstanbul'un son imparatoru Konstantin, Sultan İkinci Mehmed'e layık bir düşmandı.

Evvela askerdi, sonra kahramandı. Cesaretiyle dirâyeti birbirinden az olmayan bu hükümdar, hem payitahtı hem de tek memleketi olan İstanbul'u müdafaa etmek için elinden ne gelirse yapmıştı. Fakat elinden gelen şey, askerine şahsının nefer gibi harp edilmesiyle şecaat dersi vermekten ve ordusunu techiz etmekten ibaret kalmıştı. Avrupa'dan hemen hemen hiç yardım görmemişti. İstanbul imparatoruna en çok yardımda bulunması icap eden adam Hunyadi idi.

Halbuki Hunyadi, İstanbul'a bir ordu değil, Fatih'e bir elçi gönderdi. Ve bu elçi padişaha şunları söyledi:

— On beş yaşına basan Ladislas, hükümeti eline aldı ve Hunyadi hükümetin başından çekildi. Macar krallığı artık Ladislas'ındır. Onun için, bir yıl evvel, Hunyadi'nin Macar hükümeti namına hükümetinizle akdettiği mütareke andlaşmasının ki müddeti üç seneydi, artık hükmü kalmadı ve mütâreke hükmünün devamını istiyorsanız, krala müracaat etmeniz lazımdır.

Bunları söyleyen elçi, mütareke muahedenamesinin Türkçe nüshasını da Fatih'e geri verdi. Macar elçisinin

bu sözlerine bakılırsa, Sultan İkinci Mehmed'le Macarlar arasındaki sulh vaziyeti kesilmeye namzetti ve Macar hükümetinin İstanbul imparatoruna yardım etmesi tabii idi. Fakat hiç de böyle olmadı. Hatta bu fena haberi getiren elçi İstanbul'da kaldı, hatta Türklerin İstanbul'u almasına yardım etti... Bu yardımın teferruatını yazan Hammer şöyle der:

> "Türk kuvvetleri, bir gün büyük bir top atarlarken bu elçi başlarında bulundu; nişan alanların beceriksizliğini gördü ve kaleye kolaylıkla rahne açmak için nasıl hareket etmek icap edeceği hakkında Türk topçularına direktif verdi ve bu sayede kaleye isabet vâki oldu."

Elçinin bu hareketine sebep de Hammer'in rivayetine göre şudur:

Kosova mağlubiyetinden sonra, Hunyadi mahzunmuş. Bunu gören bir kocakarı, Hunyadi'ye şöyle demiş:

— Hıristiyanların felaketine son vermek için İstanbul'un Türkler tarafından alınması lazımdır. Rumlar mahvoluncaya kadar Hıristiyanlar bedbaht kalacaklardır.

Macarlar bu lafı, hâtiften bir ses diye almışlarmış ve Macar elçisinin Türk zaferine yardım etmesi de bundanmış.

Mesele bu yardımın sebebinden ziyade vukuundadır. Ve Fatih'e Macar elçisi tarafından edilen bu yardımın da Konstantin'in Macar hükümetinden yardım beklemesinin boş bir intizar olduğunu göstermesindedir.

Siyaset bakımından Macarlardan beklenen yardım yapılmayacaktı. Din noktasından papanın yapacağı yardım da yapılmayacaktı. Maddi ve manevi kuvvetleri kendinde toplayan hem papa hem hükümdar olan Beşinci Nikolas ise Roma'dan sonra Hıristiyanlığın ikinci merkezi olan İstanbul'u Türklere karşı korumak için bir Haçlı ordusu

toplamak imkânını istese, pekâlâ bulabilirdi. Fakat istemiyordu. İngiliz tarihçisi Gibbon bunu şu türlü izah eder:

"İstanbul'a yardım edebilecek devletlerin bir kısmı çok zayıftı, bir kısmı çok uzaktı. İstanbul muhasarasındaki tehlikeye bazı devletler vehim diyorlardı; bazıları da önüne geçilemez diye bakıyorlardı.

Garp devletlerini de aralarındaki ihtilaflar meşgul ediyordu. Papa Beşinci Nikolas ise Rumların yalancılığından, inatçılığından bıkmış ve devletlerinin mahvolacağını haber vermişti ve bu evliyalığının tahakkuk etmesi Papa için bir nâmus meselesi olmuştu."

Papanın bu muamelesine Rumlar layık mıydılar? Gibbon'a göre layıktılar. Ve İngiliz tarihçisi bunun izahını şu yolda yapar:

"İstanbul Rumları mezhep meselelerinden başka bir şey düşünmüyorlardı. Bütün hamleleri, hamiyetleri mezhep işlerinde toplanıyordu. Fakat bu hamleleri ve hamiyetleri de ayrılıklar, nifaklar doğurmaktan başka bir netice vermiyordu. Hatta Yani Paleolog, Rum ve Roma kiliselerinin birleşmesi fikrinin, tebaası arasında nefret uyandırdığını görmüş ve ölmeden evvel bu arzudan vazgeçmişti.

İmparator Konstantin ise bu birleşme fikrine ancak, İstanbul'un düştüğü muhatara önünde riyâya, dalkavukluğa müracaat mecburiyeti hasıl olunca mâil olmuştu ve Roma'ya elçi göndererek ona şöyle söylemişti:

— Rumlar, Papa hazretlerinin ruhanî hükümetine tâbi olacaklardır. Ancak, kendisinden maddi yardım da rica ediyorum.

Halbuki papanın İstanbul Rumlarından sıtkı sıyrılmıştı ve İstanbul'a Roma temsilcisi İzidor'u birtakım

Katolik papazlarla gönderdi. Fakat bu papazlar Ayasofya kilisesinde âyinler yapmaya başlayınca, Rumlar İstanbul'un bu en meşhur kilisesine Yahudi Havrası veyahut puthane diye nefretle bakmaya başladılar."

Fatih gerek papanın İstanbul Rumları hakkındaki fikrini ve gerek bu Rumların papa hakkındaki nefretini bildiği için, mezhep ayrılığının parçaladığı din yekpareliğine ehemmiyet vermiyordu. Avrupa devletlerinin İstanbul hakkındaki durumlarını da biliyordu. Ve Sultan İkinci Mehmed, Hıristiyanlığın maneviyatından korkmuyordu. Onun düşündüğü tek şey, İstanbul surlarının maddi kuvvetiydi ve buna karşı büyük toplar kullanmayı tek çare olarak buldu.

İkinci Sultan Mehmed ve Birinci Konstantin

İstanbul fethi gibi Avrupa'yı ikiye bölen ve ortaçağa son veren bir müthiş hadisenin kahramanı olan Sultan İkinci Mehmed'i yazarken yabancı tarihçilerin tarafsız olmaları mümkün olamazdı. Nasıl ki, bu tarihçilerin birçoğu onun büyük vasıflarını teslim ederken, o derece büyük bir adama yakışmayacak lekeleri ona sürmek mantıksızlığına düşmekten kurtulamıyorlar. Karadeniz'in boğazında bir düğüm olan Türk İstanbul'u affedemeyenlerin en başında, zamanımızın Rus tarihçilerinden Vasiliyev vardır.

Bu müellif *Bizans İmparatorluğu Tarihi*[1] adındaki eserinde, Fatih'in hacmini azaltmak için, o padişaha iftira etmekte, kendisinden daha salâhiyetli, daha marifetli olan tarihçilerin eserlerinden lekeler toplar ve Fatih'in hüviyetine mübtezel bir mahâretle sürer.

A. A. Vasiliyev, *Historie de L'Empire Byzantin*. Rusçadan Fransızcaya çevirenler: P. Brodin, A. Bourguina. Tab'ı: A. Picard, Paris, 1932 –MCK.

"Mübtezel bir mahâretle" diyorum, çünkü Fatih'e sürmek üzere toplayacağı feci lekelerle kendi tarihçilik bitaraflığını karartmak için, o büyük adamın meziyetlerini de yazar. Fakat yazısının sıra tertibinde bile ilk satırları, Fatih'in kusurlarına ayırır ve kısacası şunları söyler:

> "Konstantin'in kuvvetli ve korkunç düşmanı, Sultan İkinci Mehmed oldu. Yirmi bir yaşındayken, fıtratında merhamet tanımaz bir zalimliğin vahşi şahlanmalarının ve insan kanına susama heyecanlarının ve en bayağı lekelerin yanı sıra en canlı bir ilim ve edebiyat zevki, büyük bir enerji ve kumandan, devlet adamı ve devlet kuruculuğu vasıflarını taşıyordu."

Bizans kaynaklarından biri der ki Sultan İkinci Mehmed'de ilim ibtilâsı vardı ve bilhassa müneccimlik ilmine merak sarmıştı. Ve yine bu Bizans tarihçisine göre Fatih, İskender'in, Jül Sezar'ın ve Konstantiniye imparatorlarının zaferlerine ait eserlerin devamlı bir okuyucusuydu. Şarkın tarih kaynakları onun dindarlığını, âdil ve merhametli olduğunu; şâirleri ve âlimleri tuttuğunu yazarlar.

19. ve 20. yüzyılın tarihçileri, İkinci Mehmed'i çeşitli bir tarzda muhakeme ederler. Bazıları onu her meziyetten mahrum gösterirler; bazıları da onu mutâdın üstünde harika bir adam, bir dâhi olarak yazarlar. İstanbul'u almak, genç sultan için o derece bir sulta haline gelmişti ki gece, gündüz, yatarken, uykudan kalkarken; sarayında, sarayının dışında tek düşündüğü şey hep İstanbul'un fethinin askerlikçe icap eden vasıtaları ve tedbirleri idi. Uykusu kaçtığı geceler, İstanbul şehrinin ve istihkâmlarının planını bir kâğıda çiziyor ve şehre hangi noktadan en kolay hücumla girilebileceğini işaret ediyordu.

Sultan İkinci Mehmed hakkında bunları yazan Rus tarihçisi, İstanbul'un son imparatoru On Birinci Konstan-

tin hakkında tek bir kusur yazmaya kıyamaz ve hülasaten şöyle der:

> "Nâmuskârlık, seciye asâleti, enerji, cesaret, ateşli bir vatan muhabbeti, bütün bu vasıflar Konstantin'in hâkim fârikalarıydı. Bunda, asrının bütün tarih kaynakları ittifak ederler. İtalyan (h)ümanizmacısı Francesco Filelfo, ki İstanbul'da kaldığı müddetçe imparatoru, daha imparator olmazdan evvel tanımıştı, onu mektuplarının birinde yüksek ruhlu ve dindar manasına gelen şu cümleyle anlatıyordu: Pio et exeless animo."

İki düşman hükümdarın resimleri elimizdedir: Konstantin Paléologue'un resimleri, mühürler ve bazı el yazması kitaplar da vardır.

Sultan İkinci Mehmed'in resimleri de 15. yüzyılda, padişaha karşı bir saygı eseri olarak İtalyan sanatkârları tarafından yapılan madalyonlar üzerinde bulunmaktadır. Bazı tabloları da vardır ki; bilhassa meşhur Venedikli Ressam Gentile Bellini tarafından yapılanı meşhurdur. 1507'de ölen bu ressamın padişahın resmini yapması zan, tahmin veyahut masal değildir, gerçektir.[1]

Fatih aleyhindeki garezkarlığı, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* diye yazdığı ve âbideler kadar büyük eserin hacmine bir leke olan Hammer de şunları yazmaktan çekinmez:

> "Sultan Mehmed tahta oturunca ilk işi, kardeşini öldürmesi ve hükümetine bu idam ile kuvvet vermek istemesi olmuştur. Sultan İkinci Murad, İsfendiyar oğlunun kızı olan Sırp prensesinden memede bir çocuk bırakmıştı.
>
> Şehzade Mehmed ise, Sultan İkinci Murad'ın bir cariyeyle münasebetinden doğmuştu. Ve Şehzade

1. L. Tuasne, *Gentile Bellinie et le Sultan Mohammed II* -MCK.

> Mehmed, İkinci Mehmed olarak tahta çıkınca, nikâhlı bir kadından doğan Şehzade Ahmed'in ileride padişahlık iddiasında kalkabileceğini düşündü ve bu küçük şehzadeyi hamamda boğup öldürmeye Evrenosoğlu Ali Bey'i memur etti. Ali Bey de şehzadeyi hamamda boğdu. Bu cinayetin halk üzerindeki fena tesirinden korkan padişah, cinayeti emredeni, yani kendisini kurtarmak için cinayeti yapana kabahati yükledi ve şehzadeyi öldürttüğünün ertesi günü öldüreni, yani Evrenosoğlu Ali Bey'i de öldürttü."

Bu sözler tamamen hezeyandır. Çünkü, bir tarihçimizin dediği gibi, bir defa, bir kadın hem İsfendiyar Bey'in kızı, hem Sırp prensesi olamaz. Sonra da Osmanlı devletinde tek bir kanun vardı ki şeriatti. Şeriate göre cariyeden doğan çocuğun nikâhlı kadından doğan çocuktan farkı yoktu, ki İkinci Mehmed, Hammer'in hayalindeki bir farktan korksun ve bu korkuyla kardeşini öldürtsün.

En sonra da Sultan İkinci Mehmed, deli olmalıydı ki Şehzade Ahmed isminde bir çocuğu öldürtmenin fenalığını halka karşı örtmek için Evrenosoğlu Ali Bey gibi bir ihtiyar gaziyi idam ettirsin. Bir çocuğun katlini bir ihtiyarın katliyle örtmeye kalkışmak için insanın aklından zoru olmalıdır.

Hâsılı Sultan İkinci Mehmed'in İstanbul fatihliği, başta Hammer olarak yabancı tarihçilerin birçoğu tarafından affedilmemiştir.

Batacak Devlete Veliahd Doğuracak Kadın Aranıyordu

İstanbul'un son imparatoruyla sanki tabiat bile alay ediyordu: Konstantin, hükümdarlığının beşinci yılında, batacak olan devletine bir veliaht doğuracak bir kadın bulamıyordu.

Birkaç defa evlendi, tabiat ona bir tek çocuk vermedi.

1428 Temmuzunda, yirmi dört yaşında Sakız adasının Ceneviz hükümdarlarının soyundan Zahariya'nın kızı Magdalena ile evlendi. Karısı ona çeyiz diye bir şehir ve bir şato verdi. Fakat bir çocuk veremeden bir yıl sonra öldü.

1441 baharında, otuz altı yaşında, Midilli adasının Latin hükümdarı Paleologos'un kızı Katerin'le evlendi. Fakat bu kadın da bir yıl sonra Limni adasındaki bir şatoda kocasıyla beraber Türkler tarafından muhasara edildi ve teessüründen öldü. Bu kadından da çocuğu olmadı.

İkinci defa dul kalan Konstantin, dört defa evlenme teşebbüsünde bulundu:

Tarant hükümdarının kız kardeşi İzabel ile izdivaca kalktı. Olmadı.

Venedik devleti reisinin kızıyla teehhüle [evlenmeye] teşebbüs etti, bu da olmadı.

Portekiz kralının kızıyla evlenmeyi istedi. Bu da olmadı.

Trabzon imparatorunun kızını alayım, dedi. Uzun müzakereler geçti ve bu da olmadı.

Zaten evlense ve bu izdivaçtan bir veliaht doğsa, ne çıkacaktı? Batacak bir devletin veliahdı bir "haşv-i kabîh" değilse bile bir "haşv-i hazîn"[1] olacak, talihin bir istihzasını andıracaktı.

Fakat devletinin inkırâzını hayalinden geçirmeyen imparator, muttasıl saltanatına veliaht doğuracak bir kadın arıyordu. Kendisinin hem dostu, hem sır kâtibi ve devletinin vakanüvisi olan Jorj Frances'i müstakbel veliahdının anasını aramak için diyar diyar dolaştırttı. Bu gülünç ve hazin seyahatin Trabzon kısmını yukarıda yazarken, oradaki izdivaç müzakeresinin uzun sürdüğünü söylemiştim.

Haşv-i kabîh, edebiyatta söze çirkinlik veren fazlalık anlamına gelen bir terkiptir. Haşv-i hazîn ise burada üzüntüyü artıracak bir fazlalık anlamı verilebilir –ed.n.

Fakat bu uzunluğun miktarını söylememiştim. Bu evlenme müzakeresi tam iki yıl sürmüştü. Bu müzakere sırasında, 1451 Şubatında, bir gün bu izdivaç murahhası Jorj Frânçes, kızını imparatoruna almak istediği Trabzon hükümdarını çok memnun gördü. Sultan İkinci Murad ölmüştü ve Asya'nın bu Rum hükümdarı, Hıristiyanların dehşetli düşmanı olan padişahın ölümüne yüksek sesle seviniyordu.

Fakat izdivaç murahhası Jorj Frânçes, Sultan İkinci Murad'ın ölüm haberiyle beraber başka bir havâdis daha aldı: Padişahın dul kalan Hıristiyan karısı Sultan Mariya, asıl ismiyle Mara Brankoviç, kocası ölür ölmez derhal babasının, yani Sırp Kralı Jorj Brankoviç'in yanına gitmişti.

Müstakbel İstanbul fatihinin dul kalan bu üvey annesi, vakıa elli yaşındaydı, ama pek kibar tavırlı bir kadındı. Frânçes, İmparator Konstantin'i çok seviyordu. Çocukluğunda imparatorla tahsil arkadaşlığı etmişti, beraber yetişmişlerdi ve imparatorun yalnız sır kâtibi değildi, aynı zamanda dostu ve arkadaşıydı. Ve imparatoruna Sultan İkinci Murad'ın dul karısı olan bu Sırp prensesini almayı, yalnız bir veliaht doğurmak noktasından değil, Sırplarla ittifak temini bakımından da faydalı buldu.

İstanbul'un müstakbel "Fatih"ini tanımayan Frânçes, bu izdivaçtan büyük bir menfaat daha bekliyordu. Sanıyordu ki, eğer İstanbul imparatoru, Sultan Murad'ın dul karısını alırsa, Sultan İkinci Mehmed, üvey annesinin yeni kocası olan Konstantin'e karşı müsamahalı davranacaktı. Muhakkak ki, bu adam, bir taraftan imparator hakkındaki büyük sevgisinin güzel gafleti içindeydi; bir taraftan da Sultan İkinci Mehmed ismindeki genç padişahı, babasının dul karısına beslenecek hürmetin içine, İstanbul fethinin azmini hapsedecek kadar burjuva bir hükümdar sanıyordu. Ve derhal teşebbüse geçti.

Bu izdivacı İstanbul imparatoruna tavsiye eden uzun mektuplar yazdı ve bu uzun etekli nâmeleri koyunları-

na yerleştirdiği adamları İstanbul'a gitmek üzere Trabzon'dan yola çıkardı. Bu acayip posta 1451 yılı Mayısının yirmi sekizinde İstanbul'a geldiler. Ve mektupları imaparatora verdiler. Halbuki bu işte söz sahibi olan eski Sultan, yani İkinci Murad'ın dul karısı olan Sırp prensesi, babasının yanından ayrılmak istemiyor ve alacağı adam Bizans İmparatoru da olsa, evlenmek istemiyordu. Bir taraftan da Bizans sarayının erkânından müteaddit kimseler bu izdivaca itiraz ediyorlardı. Ve Frances'in teşebbüsü neticesiz kaldı. Zaten kocası Sultan Murad öldüğü gün, doğduğu memleketin manastırlarından birine kapanmaya yemin eden Sultan Marya, yemininde durmuştu ve sırtına geçirdiği bir rahibe libasıyla bir manastıra girmişti.

Kendisine bir veliaht doğuracak kadını, Konstantin'in artık başka yerde araması lazım geliyordu. Ya Gürcistan kralının yahut Trabzon imparatorunun kızını alacaktı. İzdivaç delegesi Frances, bu vazifesini yapmak için bir taraftan Kafkasya'nın Gürcistan'ına, bir taraftan da Karadeniz'in Trabzon'una giderken yalnız başına yola çıkmamıştı. Sahne sanatkârlarına benzeyen alaca bir kafileyle bu seyahate çıkmıştı. Yanında sivil devlet adamları mı yoktu! Büyük kilise mensupları mı yoktu! Keşiş mi, asker mi, hânende mi, rakkase mi yoktu! Hepsi vardı; her mevzudaki bir tiyatro eserini oynayacak aktörler trupuna [oyuncu topluluğuna] benziyordu.

Böyle zevzek bir tarzda imparatora karı aramaya giden Frances, İstanbul imparatoruna Gürcistan kralı ile Trabzon imparatorunun kızlarının vücutlarını ve meziyetlerini en hurda teferruatıyla anlatan bir kâğıt yazdı. İmparator, Gürcistan kralının kızını karılığa seçti. Fakat bunda da güçlük çıktı.

Gürcistan kralı, kızına çeyiz veremeyeceğini söyledi; onun iddiasına göre, çeyiz vermek kocaya düşermiş!

Gürcistan kralı, üstelik de çenesi düşük bir adamdı. Ve

bu üç kelimelik mevzuyu tahammül edilemeyecek kadar uzun bir nutukla Frances'e anlattı. Bu işin menfaat tarafıydı. Bir de gurur cephesi vardı. Uzakta küçük bir kral olan Gürcistan hükümdarı için, kızını Bizans imparatoruna vermek tatlı bir gururdu ve Gürcistan kralı sözünden derhal caydı; kızına İstanbul'a giderken elli bin altın vermeye ve bu paraya Gürcistan kral kızlarının mutâd çeyizleri olan altın, gümüş takımlar, pırlantalar ve inciler ilave etmeye de razı oldu.

Nihayet, 1451 Eylülünde, İstanbul imparatorunun murahhası Frances, Gürcistan kralının bir elçisiyle birlikte İstanbul'a döndü. Konstantin, Gürcistan elçisini büyük tantanayla huzuruna kabul etti ve evlenme şartlarını resmen bildiren bir mektubu kendi altın mührüyle mühürlenmiş olarak elçiye verdi. Bu kâğıdın tepesinde, imparatorun kendi eliyle yaptığı kırmızı mürekkepli üç Haç resmi vardı ki imza makamındaydı. İmparator, bu nameyi verdikten sonra, eliyle Frances'i göstererek şöyle dedi:

— İşte bu adam, Tanrı'nın inayetiyle ilkbaharda, nişanlım olan kızı almak için hususi kadırgamla sizin tarafa hareket edecektir.

Fakat imparatorun bu lafı vak'a olamadı; ne Frances Gürcistan'a gidebildi ne de Gürcistan kralının kızı İstanbul'a gelebildi.

İstanbul'a Sultan İkinci Mehmed gelecekti ve Frances İstanbul'u alan Fatih'in askerine esir düşecekti.

Devletine Devletler Katacak Padişah Veliaht Düşünmüyordu

On Birinci Konstantin, batacak devletine veliaht doğuracak bir kadın ararken, İkinci Mehmed, devletlerin enkazını katacağı devletine bir veliaht bulmak tasasında değildi.

Fakat talihsizlerle insanlar gibi alay eden tabiat, On Birinci Konstantin'e bir tek çocuk vermezken; talihlilere, yine insanlar kadar dalkavukluk eden tabiat, İkinci Mehmed'e ikisi birbirinden kıymetli üç erkek çocuk veriyordu.

Bu iki değerli şehzadelerden biri Cem'di, diğeri Mustafa'ydı. Fatih'in iki çocuğu daha vardı ki biri erkek, öteki kızdı: Bayezid ile Gevherhan Sultan.

Şehzade Mustafa, Fatih'in en büyük oğluydu. Fatih, Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı[1] Mükrime Hatun ile evlenmeden evvel, ilk karısından Şehzade Mustafa doğmuştu. Yedi yıl Karaman valiliği yapan bu şehzade 879 Şabanında "Buz Pazarcığı"nda hamamda ölecek ve yerine Şehzade Cem, Karaman valisi olacaktı.

Şehzade Mustafa âlim ve şâirdi ve şâirliği amatörlük tarzında değildi, eski tabirle "müretteb" divanı vardı. Mütercimliği de vardı: Hoca Selman'ın *Cemşid ü Hurşid*'ini Türkçeye çevirmişti. Üstelik ata binmekte, silah kullanmakta da mahareti vardı.

Fatih, çocukları içinde en çok bunu seviyordu. Genç ölen ve Bursa'da büyükbabası Sultan İkinci Murad'ın türbesine gömülen bu şehzade yaşasaydı, Fatih'e muhakkak ki, padişahlığında "Veli" diye adı çıkan ve Gedik Ahmed Paşa gibi bir adamı boğdurtan İkinci Bayezid'den pek çok layık bir halef olacaktı.

Şehzade Cem, Fatih'in bir Sırp prensesinden olan oğludur, derler. Bu rivayet vesikasızdır. Fakat bu şehzadenin eserleri, kıymetinin vesikalarıdır.

Yazık ki, bu şehzade de Fatih'in yerine geçemeyecek,[2]

---

[1] Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*, c. 2, s. 398 -MCK.

[2] Cem'in Avrupa'daki hayatı hakkında *Tâcüttevârih*'in ikinci cildinde (s. 8-25) tafsilat olduğu gibi, Sadrazam Said Paşa'nın kütüphanesinin yazma kitaplarından alınan ve Mehmed Ârif Efendi tarafından *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın ilaveleri arasından basılan "Vâkıât-ı Sultan Cem"de de ehemmiyetli malumat vardır -MCK.

İkinci Mehmed'in oğlu ve Birinci Selim'in babası olan ve bu iki ehrâmın arasında ezilmiş gibi Bayezid padişah olacak.

Fatih'in Gevherhan Sultan ismindeki kızı, ki Uğurlu Mehmed Paşa ile evlendirilmişti, bu da İkinci Bayezid gibi Fatih'in Gülbahar Vâlide Sultan'dan olan çocuğuydu.

Fakat gerek padişah olmamalarına, kaderden ziyade kazanın mani olduğu Şehzade Mustafa ile Şehzade Cem'in; ne de padişah olmasına yine kaderden ziyade kazanın sebep olduğu İkinci Bayezid'in kendisine halef olması Fatih'in zihnini bir an meşgul etmedi. O, ailesinin değil devletinin devamını düşündü.

Bu noktada On Birinci Konstantin ile İkinci Mehmed arasında olan büyük fark, evlenmelerinin tarzında da vardır. Rum imparatorunun Trabzon ve Gürcistan hükümdarlarının kızıyla nasıl evlenmek istediğini, bundan evvelki yazımda yazmıştım.

Fatih'in Zülkadriye oğlu Süleyman Bey'in kızı ile nasıl evlendiğini de Hoca Sadeddin Efendi yazar:[1]

Mithat Cemal'in ehemmiyetli dediği bu tefrika *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın ilaveler kısmında olup, mecmuanın 22. Cüzünden (1 Teşrinievvel 1329) başlayıp 25. cüzünde sona ermiştir (5. Sene, 1 Nisan 1330). *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*ndaki "Vâkıât-ı Sultan Cem Risalesi," Meclis-i Ayân Reisi Said Paşa'nın kütüphanesinde mevcut olan yegâne nüshasının neşredilmiş halidir. Müellifi belli olmayan bu risale, 101 sahife olup Hicri 920 senesinde kaleme alınmıştır. Eseri kaleme alan müellifin Şehzade Cem'in adamlarından biri olduğu rivayet edilmektedir. Bilindiği gibi, Şehzade Cem, Rodos'tan Avrupa'ya giderken maiyetine otuz nefer almıştır. Bunların bir kısmı hizmetkâr olup diğer kısmı kapıcıbaşı vesair memurlarıydı. Şehzade Cem'in maiyetinde olan Defterdar Nedimi Haydar Bey'in kaleminden çıkma ihtimalini ise eserin neşrine dair bir yazı kaleme alan Mehmed Ârif Bey dile getirmiştir. Tefrikanın sonunda Cem Sultan'a dair Fransızca eserlerin tanıtımı yapılmıştır. Bkz. Mehmed Ârif, *Vâkıât-ı Sultan Cem*, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1330, s. 37-43 –ed.n. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*, c. 2, s. 398 –MCK.

Zülkadiroğlu Süleyman Bey, İkinci Sultan Murad'a fasılasız sadakat gösteriyor, saygısını ubûdiyet derecesine çıkarıyordu ve Süleyman Bey ile İkinci Sultan Murad daima mektuplaşıyorlardı. Süleyman Bey'in beş kızı vardı. Fakat bunlardan başka, Mükrime ismindeki bir kızı daha vardı ki, güzelliğiyle bir yıldız gibi parlıyordu. Ve Hoca Sadeddin'in tâbiriyle "Beş duhterinin ahteri" idi ve yine hocanın üslûbuyla "Hamse-i mütehayyire, kemâl-i cemâlleri müşâhedesi ile mütehayyire" idiler.[1]

Bu kızın güzelliğini ve güzelliğine inzimâm eden manevi kıymetlerini Sultan İkinci Murad'a söylüyorlardı. Padişah, kızın babasının kendisine gösterdiği hürmet ve beslediği sadakati, bu vesileyle de hatırlıyor ve kızı Şehzade Mehmed'e layık görüyordu. Fakat bir kere de istihâreyi ve Halil Paşa ile istişâreyi düşündü. Halil Paşa:

— Hayırlı işte istihâreye hâcet yoktur.

dedi ve bu manadaki Farsça bir mısraı okudu.

Sultan Murad derhal karar verdi. Mükrime'yi Şehzade Mehmed'e alacaktı. Amasya hâkimi Hızır Ağa'nın karısı, bu meseleyi konuşmak üzere seçildi ve Hızır Ağa'ya padişahın iradesi bildirildi. Hızır Ağa, derhal karısını, uşaklardan, haremağalarından başka münasip bir heyetle Elbüstan'a gönderdi.[2] Süleyman Bey, Hızır Ağa'nın karşısına gelişindeki sebebe sevindi ve kızını görücüye

---

İki "mütehayyire"den birincisi (ح, hı) ile ikincisi (ح, hâ) iledir -MCK. [Mütehayyire, ha ile olunca, hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış anlamlarına gelmektedir; hamse-i mütehayyire ise eskilerce astronomide Merih, Zühre, Utarit, Müşteri ve Zühal'den oluşan beş gezegeni ve bu yıldız kümesini karşılamaktadır. Yukarıdaki cümlenin anlamıysa "Beş gezegen, Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızlarının güzelliklerinin mükemmeliyeti karşısında şaşırıp kalmışlardı" şeklindedir -ed.n.

Halep vilayetinin Maraş sancağında bulunan bu kasaba, Zülkadriye hükümdarlarının Maraş'tan evvel başşehriydi -MCK.

çıkarttı. Hızır Ağa'nın hanımı, Mükrime'nin güzelliğine ve değerine hayranlığını, genç kızın nurâni elini, tâzimler içinde eğilip öpmekle ifade etti ve hemen yanından çıkıp Sultan Murad'a geldi, kızın güzelliğini ve değerini hayranlıkla anlattı. Padişah, devlet ricâlinin ağır başlı ailelerinden seçtiği kadınları, Hızır Ağa'nın karısıyla Elbüstan'a gönderdi ve bu heyet Mükrime'yi babasının hazırladığı "dilâvîz ü meşreb-engîz" çeyizle Sultan Murad'a getirdi. Müstakbel İstanbul fatihinin müstakbel karısını kadılar, âlimler, şeyhler ve büyük devlet adamları "hüsn ü i'zâz ile telakkî ettiler."[1]

Hoca Sadeddin Efendi, günlerce süren bu düğünü şu sözlerle hülasa eder: "Bu hadise, küçüğünden büyüğüne kadar, herkesi o derece sevindirdi ki keyiflenmek için mükeyyifat kullanmaya hacet kalmadı."

Top

İstanbul'u iki şey fethetti: Fatih'in topları ve Fatih'in burnu.

Fatih'in fezaya saplanan kemerli, sivri sinirli burnunda korkunç bir güzellik var. O buruna fetih yakışır.

Bazı ressamlar, onun burnunu yassı yapıyor. Bunların yaptığı burna, ancak nezle yaraşır.

İstanbul'u ikinci alan şey "top"tur. İkinci Sultan Mehmed'e İstanbul fethini affetmeyen bazı Avrupa tarihçileri bile, Fatih'in topa verdiği ehemmiyeti medhetmekle birleşirler.

Bu tarihçilerden biri[2] hülasaten şöyle der:

Dünya tarihinde belki en tanınmış muhasarası olan İstanbul muhasarasının en ayrı olan tarafı topçuluğun bu harpte mutâd üstü bir surette kullanılmasıdır.

---

[1] Hoca Sadeddin'in tâbirleridir -MCK.

[2] Gustave Schlumberger -MCK.

Toptan alınan netice, topun kullanılma tarzından daha az harikulade değildir. Sultan İkinci Mehmed, tarihte hakiki bir topçu parkına[1] sahip olan ilk hükümdardır.

İstanbul'un "alınmaz" diye adı çıkmıştı. Fatih zamanına kadar bu şöhretini muhafaza eden bu şehir, ortaçağda Şark kilisesinin bu kocaman merkezi, Roma kayserlerinin bu son payitahtı, harbin bu yeni silahıyla düşen ilk belde oldu. Bu, öyle bir harp âleti idi ki, o tarihten sonra muharebelerin yüzünü değiştirecek ve dünya hadiselerini alt üst edecekti.

Hasılı tarihte 1453 rakamı, topun eseridir. Miladın 1453. yılı Mayısında İstanbul'u top fethetti. Bizans imparatorlarının bu muazzam payitahtını, bu payitahtın otuz kilometrelik surlarını, Sultan İkinci Mehmed'in Rum askerinden on kat fazla olan askeri almadı, top aldı. Sultan Mehmed'in kocaman taş gülleleri[ni], uzağa fırlatan tunç topları olmasaydı, bu gülleler surları delik deşik etmeseydi, vaktiyle Şark ve Garp kavimlerinin hücumunu püskürten çifte surlar, Fatih'in hücumuna karşı da Rumların elinde bir müdafaa hattı olarak kalırdı.

Vâkıa hücum harbinde top kullanılması Fatih'e mahsus değildi ve ilk defa olmuyordu. Ancak Fatih'e mahsus ve ilk defa olan bir şey vardı: Fatih'in "top" denen harp silahının çapında ve kullanışında yaptığı inkılâp!

İstanbul muhasarasını gözleriyle takip eden tarihçilerin uzun uzadıya yazdıkları tafsilat, bir şehrin muhasarasında topun ne kadar geniş, ne kadar kesin bir netice kazandığını gösterir.

"Sultan İkinci Mehmed'in Tarihi"ni Rumca yazıp, Fatih'e takdim eden Kritovulos'un eserinde Fatih'in topları bir fasıldır. Bu Rum tarihçi şöyle der:

Le pare: Cephanelerin, harp arabalarının konduğu yer. Burada "topçu parkı"ndan maksat, ordudaki top kuvvetlerinin yekûnudur -MCK.

"Padişah, askerleri saff-ı harb boyunca yerleştirdikten sonra, topları döken ustaları yanına çağırdı, onlarla bu harp âletleri ve bunların tahrip edecekleri surlar hakkında konuştu. Ve çok sağlam diye adı çıkan bu surları, daha kolay yıkmak için bu topların nasıl olmaları lazım geleceğini onlardan sordu. Mühendisler şu cevabı verdiler:

— Eğer eldeki toplardan daha büyükleri yapılırsa, İstanbul surlarını yere sermek işten değildir. Fakat istenilen derecede büyük taş gülleler atacak çapta toplar yapmak için büyük para harcamak ve külliyetli miktarda tunç tedarik etmek lazımdır.

Padişah, onlara istediklerini hemen verdirtti. Onlar da hemen işe başladılar. Ve gözle görülmezse, kulakla inanılmayacak derecede heybetli olan dev cüsseli toplar yaptılar."

Kritovulos, bu topları kalıplarının nasıl yapıldığını da şu suretle anlatır:

"İhtisas sahibi mühendisler, son derece hâlis, son derece yağlı ve mümkün olduğu kadar hafif killi toprağı alıyorlar, dağılmasın diye bu toprağın içine kıyılmış keten, kenevir ve elyaflı nebatât karıştırıyorlar; sonra bu hamura istedikleri şekli vermek için birkaç gün yoğuruyorlar ve topların kalıplarını yapıyorlardı. Fakat, bu kalıplar iki kısımdı: evvela topun ruhu demek olan ve ağız tarafından patlayıcı barut hakkının konulacağı diğer uca doğru darlaşarak giden üstüvânenin [silindirin] kalıbı; sonra iç kalıbın adeta kılıfı vazifesini görecek olan dış kalıp.

Ve bu iki kalıp arasında, dökülen erimiş tunca top şeklini verecek olan üstüvâni bir boşluk.

Dış kalıp da iç kalıp gibi killi topraktan yapılıyor-

du; fakat aynı zamanda demir ve ağaçtan çemberlerle tamamen sarılıyordu, etrafı da kargir malzemeyle beslenerek kuvvetlendiriliyordu. Çünkü böyle yapılmayacak olursa, erimiş tuncun ağırlığı toprak kalıbı bozabilirdi ve topa alması lazım gelen son şekil verilemezdi."

Kritovulos, bu topun nasıl kullanıldığına geçer:

"Kundağı olmayan bu topu, topraklar ve iri taşlarla destekliyorlar, sonra çok barutla dolduruyorlar. Ve bu barutu ağaçtan yapılmış büyük bir tıkaçla sıkıyorlar ve bunun önüne taş gülleyi yerleştiriyorlardı. Barutun tutuşmasındaki çabukluğu akıllar alamazdı ve önceden dehşetli bir gürültü kopuyor, bunu çatırtılar içinde, yerin zelzeleye benzeyen sarsıntısı takip ediyordu. Şimşek çakıyor gibi ani bir ışık içinden, kalın bir dumanın koynundan ve şiddetli bir alevin ucundan mermer gülle uçarak sura çarpıyordu. Sur yerinden oynuyor, delik deşik olan bedeninden etrafa binlerce parçalar saçılıyor ve bunlar düştükleri yerlerde bulunanları yere sererek öldürüyordu."

Ve Kritovulos, şu kararı verir: "Eski krallar, eski kumandanlar böyle bir harp âleti tanımamışlardır."

Hâsılı Fatih, İstanbul muhasarasını, bugünkü mefhumuyla "motorize" bir harp şekline sokmuştu. Bu muhasarada müthiş olan yalnız toplar değildi, "Catapulete" ve "Arbaléte" denilen âletler de korkunçtu. *Tâcüttevârih* sahibi Hoca Sadeddin Efendi, ileride bunlar hakkında şöyle diyecek:

"Bu âletler, İstanbul surlarını müdafaa edenleri, Allah'ın huzuruna gönderiyordu."

Harp İlmi, Harp Medeniyeti

İstanbul fethinde Fatih, hem ibadetten rüyaya ve duaya kadar maneviyata; hem de Boğazkesen hisarından, Saruca Sekban'ın döktüğü topa kadar maddiyata dayandı.

Sultan İkinci Mehmed, İran Şahı Cihânşâh Mirza'ya göderdiği fetihnamede yazıldığı üzere, 857 Rebîülevveli'nin 12. Cuma günü Edirne'den kalktı ve Mısır sultanına yolladığı fetihnamede okunulduğu gibi, Rebîülevvel'in 26. günü İstanbul civarına geldi.

İstanbul muhasarasında Fatih'in kuvveti ne kadardı? Bunda tarihler müttefik değil.

Esasen Türk tarihleri bunu hiç yazmaz. Yalnız Hayrullah Efendi tarihine göre İstanbul muhasarasında Osmanlıların kuvveti iki yüz yetmiş beş bindir. Fakat bu rakamın vesikası yoktur.

Bu rakam her tarihçiye göre başkadır:

Hammer'e[1] göre "iki yüz elli bin;"

Frantzés'e[2] göre "iki yüz elli sekiz bin;"

Dukas'a[3] göre "iki yüz bin;"

Ehalcondil'e[4] göre "dört yüz bin;"

Filelfo'ya göre[5] "seksen bin;"

Gibbon'a göre[6] "iki yüz elli sekiz bin."

Türk askerini çok göstermek ve ona mukâbil Rumların kuvvetini azaltmak, İstanbul fethinin büyüklüğünü inkâr etmek için yabancı tarihçilerin bir marifetidir. Esasen fethin, Boğazkesen hisarı ve top kuvvetleri iki sıklet merkeziydi. Bu ikisinden, Boğazkesen hisarı, yani Rumelihisarı

Meşhur Avusturyalı tarihçi -MCK.

Rum tarihçisi -MCK.

Rum tarihçisi -MCK.

Atinalı tarihçi -MCK.

İtalyan edibi ve (h)ümansti -MCK.

İngiliz tarihçisi -MCK.

21 Mart 1452'te yapılmaya başlanmış ve temmuz sonlarına doğru bitmişti. Ve bu hisarın İstanbul'a deniz yoluyla gelme ihtimali olan yabancı gemilere mâni olmaktaki kabiliyeti de tecrübe edilmişti: Halil Paşa, hisarın burcuna konan topla, Boğaz'dan geçen Vedendikli Kaptan Riçi'nin gemisine nişan almış ve bir güllede gemiyi batırmıştı.

Kritovulos'tan:

> "Kalenin (yani Rumelihisarı'nın) yapılması bittikten sonra padişah, hisarı silahlandırmaya çok ehemmiyet verdi ve bununla şahsen meşgul oldu. Her türlü silahtan başka ok, yay, kalkan, gürz, topuz gibi küçük büyük bütün savaş aletlerini, iç ve dış bütün siperlerin arasına koydurdu. En büyüklerini denize yakın yere ve hisarın altına bir eğri çizgi şeklinde yerleştirtti. Sağdakiler sol tarafı vurabiliyordu. Ve yükseklerden atılan mermiler de denizin ortasına yetişiyordu; sektirme tarzında atılanlarsa karşı yakaya bile varıyordu."

Bu hisarla Boğaz, o derece Türklerin olmuştu ki, gemilerden geçiş vergisi alınıyordu.

Karadeniz'den İstanbul imparatoruna gelebilecek yardımların karşısına Boğaziçi'nde böyle bir kale diken Sultan Mehmed, Akdeniz'e karşı da Çanakkale boğazında bir hisar yaptırmayı düşünmüştü. Fakat bu, çok sürecekti. Vakit yoktu; hisar yaptırmaktan vazgeçti, gemiler yaptırdı.

Osmanoğulları'nın istila devrinde, yalnız harp ilmi değil, bir de ordunun giyimine ve kuşamına kadar bir harp medeniyeti vardır. Yavuz Sultan Selim'in Nişancılık mevkiine kadar çıkardığı, kazaskerlik pâyesi verdiği ve İran seferinde yanına aldığı Tâcizâde Tuğrâyî Cafer Çelebi ki, Çaldıran harbinde esir olan Şah İsmail Safevi'nin karısı Taçlı Hanım, kendisine Yavuz'un emriyle nikâhlanmıştı; *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi* ismindeki eserinde,

İstanbul'un fethi yaklaşınca, kapı halkına giydirilecek esvâblar ve dağıtılacak silahlar hakkında Fatih'in Cebecibaşıya verdiği emrin teferruâtını yazarken, silahta ve esvâbda bile bir harp medeniyeti göze çarpar.

Câfer Çelebi'nin *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*'nden:[1]

"...Çün müddet-i seyr nihâyet bulmağa karîb olub, kal'aya bir menzil yer kaldı, Cebecibaşıya emir olundu ki, cebehâne sanduklarını açub Dâvûdî zırhlar, derbendî cübbeler, müzehheb haftanlar, zerrîne bergestüvanlar[2], Mısrî kılıçlar, Dımişkî hançerler, Şâmî çomaklar, Firengî nacaklar dahi[3] bunun emsâli yat[4] ve yarakdan[5] gereklü olanı çıkarıb kapı halkına ulaşdıra."[6]

Dışarda Düşman, İçerde Nifak

Solakzâde[7] tarihinde, İstanbul'un dışındaki düşmanla içindeki nifakı anlatırken, hülasaten şöyle der:

---

[1] *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın ilaveler kısmında basıldı, s. 11 -MCK.

Bergestüvan: Ata mahsus giyim, harp zırhı -MCK.

"Daha" demektir -MCK.

Yat: Müdâfaa silahı -MCK.

Yarak: Silah -MCK.

Mithat Cemal'in yukarıda künyesini verdiği Tâcizâde Tuğrâyî Câfer Çelebi'nin eserlerinden olan *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi* adlı tefrika, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın 1 Haziran 1329 tarihli 20. cüzünden başlayıp 1 Ağustos 1329 tarihli 21. cüzünde sona ermiştir, 2 tefrikadır (Ahmed İhsân ve Şürekâsı, 1331, 24 s.). Tefrikanın başında bu küçük risaleye dair bilgiler verilmiştir. Buna göre risale, nadir bir nüsha olup on binden fazla kütüb ve risâleden meydana gelen Hâlis Efendi'nin özel kütüphanesinden alınmıştır. Tefrikadan önce, Hâlis Efendi tarafından eserin müellifi Tâcizâde Tuğrâyî Câfer Çelebi'nin özgeçmişi hakkında üç sayfalık bir giriş vardır –ed.n.

Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, Osmanlı devletinin başın-

İkinci Mehmed İstanbul fethinin hazırlıklarını bitirdi, "Mütevekkilen Alellah" diyerek İstanbul'a doğru yola çıktı. "Mârçen ve ejder-dehen"[1] topları ve "darbzen"leri[2] arabalarla çektirdi, askere İstanbul fethedilince din ve devletin artacağını bildirdi; Peygamber'in İstanbul fethi hakkında hadisi olduğunu söyledi ve bu hadisi okudu. Askerden "Allah! Allah!" sesleri yükseldi. İki veli, Akşemseddin ile Akbıyık Sultan, askere zafer duaları ettiler. Bir sabah vakti, güneş gece namındaki kaleyi hurduhaş ederken, Sultan Mehmed de İstanbul kalesini kara tarafından kuşattı.

Zafer ananesi olan askerler "kalenin üstüne öyle bir hücum ettiler ki içinde olanların akılları şaştı ve ayakları birbirine dolaştı." Nihayet, tekfur istiklal davasından vazgeçti ve padişaha haber gönderip rica etti:

"İstanbul etrafındaki kasabalar, karyeler padişahın olsun. Bana yalnız, İstanbul hisarını bıraksın ve diğer hükümdarlar gibi beni de haraca bağlasın."[3]

Padişah şu cevabı gönderdi:

"Kaleyi teslim etsin, kendisi nereye isterse gitsin."

Bu haberi alınca, tekfur yeise düştü, var kuvvetini harcadı ve kalenin üstünde harp edenlerin arasında kendi de müdafaaya başladı. Bunun üzerine, Türk askerleri "Mâr-peyker ve ejder-ser"[4] topları kurdular, Yeniçeriler de

---

dan Kanuni Süleyman'a kadar yazdığı tarihle tanınır, eser bir cilttir. Bazı yerleri, hayal addedilecek derecede zayıftır. Kitabının başında "Der Beyân-ı Fihrist-i Şâhâne" diye bir manzûme vardır ki, Osmanlı padişahlarını Dördüncü Mehmed'e kadar anlatır. 1068'de İstanbul'da ölen Solakzâde, Silivrikapısı'ndan Seyyid Nizam tekkesine giden caddenin sağında Çeşmebaşı denilen kahvenin köşesinde yatar. "Fihrist-i Şâhâne"ye, 1142'de ölen Vakanüvis Reşid Efendi ve İkinci Abdülhamid zamanında Maârif Nâzırı olan Münif Paşa "Ek" yazdılar -MCK.

"Yılan vücutlu ve canavar ağızlı" demektir -MCK.

Darbezen: Kale döven top -MCK.

Solakzâde, s. 194 -MCK.

Yılan yüzlü ve canavar -MCK.

metrise girdiler ve bir ağızdan tekbir getirip toplara ateş verdiler. Top taneleri çarptıkça, kalenin duvarları âşıkların bağrı gibi[1] parça parça oldu.

Solakzâde, savaş tasvirinin bu noktasında, Hoca Sadeddin Efendi'nin, bundan evvelki yazılarıma aldığım kıtasını yazar.

Fakat, kıt'anın;

Müşebbek oldu divârı hisârın

mısraını şu yolda değiştirerek güzelliğini azaltır:

Vücûdu döndü gırbâle hisârın

Bundan sonra, Solakzâde, deniz harbini anlatır; kısacası şu tarzda:

Muhasara sırasında, tesadüfen Frengistan'dan iki parça büyük gemi geldi. İçindeki yardımcılar hisara döküldüler ve kalenin yıkılan yerlerini tamir ettiler.

Türk askerlerini de hisarın önünden uzaklaşmak zorunda bıraktılar. İmdat geldi, diye şımaran düşman, Türk askerine dil uzatmaya, sövüp saymaya başladı.

Başta Halil Paşa olarak, bazı devlet adamları:

— Padişahım dediler, hisarın alınması mümkün değildir, sulh edelim!

Fakat büyük âlim Molla Gürânî, büyük Şeyh Akşemseddin, büyük devlet adamı Vezir Zağanos Paşa, Padişah ile aynı fikirdeydiler, sulha razı olmadılar ve askere nasihatte bulundular:

"Fetihten yüz çevirmek erkekliğe yakışmaz!" Askerler canla başla, tekrar harbe başladılar. Öyleyken, kaleyi almak kâbil olmadı.

---

[1] Teşbih Solakzâde'nindir, "başlı" demektir -MCK.

Bunun üzerine Padişah, devlet ve ordu erkânını bir araya topladı ve şöyle dedi:

— Hisarın hem duvarları üç kattır, hem kara tarafında hendekler vardır. Bu cepheden muhasaraya devam etmek boştur. Kaleyi deniz cephesinden dövmelidir. Fakat denizden hücumun da tedbirini iyi düşünmek lazımdır. İstanbul ile Galata arasında limana, düşman zincir çekti. Gemi geçiremeyiz. Buna karşı ne çare düşünüyorsunuz?

Bu suâlin karşısında devlet adamlarını ve ordu kumandanlarını bir düşüncedir aldı. Liman tarafından gemi geçirmeye imkân görmüyorlardı. Padişah, buna imkân buldu. Fakat denizden değil, karadan! Ve:

— Hisar tarafından, dedi, gemiler süreriz; Galata'nın arkasından geçiririz ve denizdeki düşmanı şaşırtırız.

Bu güçtü. Fakat devlet ve ordu erkânı, bu güç tedbiri o kadar cazip buldular ki, gözlerine kolay göründü. Beşiktaş'tan Kasımpaşa deresine doğru, dağ gibi gemileri altlarına "revganla terbiye edilmiş felenkler döşeyin,"[1] bir rivayete göre de üstlerine yelkenler açıp yürüttüler ve gemileri birbirlerine bağladılar, üstlerine metrisler koydular ve öyle harp ettiler ki, koskocaman şehri dapdaracık gösterecek kadar, düşmanın gözünü yıldırdılar.

Solakzâde, bu noktada şöyle bir şeyler söyler:

Bazı tarihlerde yazıldığına göre, papazlar teselli vermek için, İstanbul halkına daima derlermiş ki: "Korkmayınız. İstanbul şimdi alınamaz. Zira kitapta yeri var. Bu şehir, ancak karada gemi yürüten bir padişah zamanında fetholunacaktır."

Bu sözü, daima papazlardan dinleyen İstanbul halkı, Fatih'in Beyoğlu sırtından Haliç'e inen gemilerini görünce, ruhanilerin söylediği padişahın, Sultan Mehmed olduğunu anlamışlar ve İstanbul'dan ümitlerini kesmiş-

---

"Zeytinyağı sürerek yumuşatılan ve kayıkhânelerde kullanılan ağaçlar" demektir -MCK.

ler. Tekfur da ne yapacağını şaşırmış; askerini, denizdeki düşmana karşı harp eden kuvvete ilave etmiş ve Edirnekapı'nın muhafazasını "Frenk tâifesine" bırakmış. Bunu gören mensupları en mühim yerin müdafaasını kendilerine bırakmayıp yabancılara havale etti diye Tekfur'a gücenmişler ve "Bari, demişler, Edirnekapı tarafındaki Frenklerin harekâtını biz nezâret altında bulunduralım. Onların müstakil olarak hareket etmelerine mani olalım."

Fakat Tekfur bu teklifi de kabul etmemiş. Bunu duyan Frenkler de: "Vay, demişler, bize emniyet edilmiyor, öyle mi?"

Ve şehrin müdafaasını hafiften almışlar.

Şehrin içindeki bu nifak haberi, dışındaki padişah tarafından duyulunca, Türk askerleri hamlelerini büsbütün arttırmışlar ve canlarını dişlerine alıp, bir ağızdan tekbir getirerek, Edirnekapısı'nın cenûb tarafındaki rahnelerden şehre yürüyüş etmişler. Vakit akşam olmuş, ortalık kararmış; padişahın emriyle, asker meşaleler yakmışlar ve sabaha kadar cenkleşmişler.

Ortalık ağarmak üzereyken, Frenk kuvvetlerinin serdarı, kale burcuna çıkıp, Türk askerlerine karşı koyunca, bir Türk dilâveri kaleye kemend atıp "örümcek gibi"[1] tırmanmış ve serdarın başını kesmiş.

Bunu gören Frenk askerleri, denize doğru kaçmışlar ve gemilerine binip, memleketlerine doğru yol almışlar.

Bu manzara karşısında Türk gazileri, büsbütün şevke gelmişler ve kaleye hücumu arttırmışlar.

Solakzâde bu hücumu yazarken, Hoca Sadeddin Efendi'nin tarihindeki şu çok güzel beyti alır:

Mevc urup sahrâ yüzü deryâ gibi;
Tîğler od saçdı ejderhâ gibi.

[1] Bu teşbih Solakzâde'nindir -MCK.

Fakat, kalenin alındığını yazarken, yine Hoca Sadeddin Efendi'nin tarihinden aldığı şu beyit, fetih askerine yakışmakta, ötekini geçer:

Kullesine çün dikildi râyet-i nürat-nümâ;
Kal'a parmak kaldırıp imâna geldi gûyiyâ.

Esasen, Solakzâde tarihinin İstanbul fethi hakkındaki sayfalarının nesir kısmı da Hoca Sadeddin Efendi'nin kitabından hemen aynen alınmıştır.

Fetih Ordusundaki Veliler: Akşemseddin

Fatih'in fetih ordusunda 77 tane veli vardı.

Bu sayıyı veren Evliya Çelebi'nin "Evliyâullahtan ulu sultanlar" dediği o büyük insanların arasında şu maneviyat hükümdarları bulunuyordu:

Akşemseddin, Sivasî Kara Şemsüddin, Molla Gürânî, Emir Buhârî, Molla Fenârî, Vecih Ali, Ensârî Dede, Molla Pulâd, Aya Dede, Horos Dede ve Şeyh Zindanî.

Fetih ordusundaki bu maneviyat adamları arasında Akşemseddin Mehmed Efendi kerametine, büyük ilmini ve derin zekâsını ilave edendir. Bu zat, yalnız veli değildi, aynı zamanda hekim ve âlimdi; ve yalnız, âlim değildi, bir taraftan da aklı başında bir devlet adamı ve bir dünya adamıydı. Fatih'i İstanbul muhasarasından vazgeçirmek isteyen Sadrazam Halil Paşa'ya karşı cephe alanlardan biri Zağanos Paşa, biri Molla Gürânî idiyse biri de Akşemseddin'di.

Akşemseddin'in veliliği, doktorluğu ve siyasiliği büyük şahsında nasıl birleştirdiğinin şu hadise bir misalidir:

İstanbul muhasarasında, güçlüklerle karşılaşan padişah, yeis dakikaları geçirmeye başlar, ordusundaki maneviyat adamlarının fikirlerini sorar ve Akşemseddin ile aralarında şu muhavere [sohbet] geçer:

Sultan Mehmed:

— Günden güne kalenin müdafaası kuvvetleniyor, fethin ihtimali zayıflıyor. Hal nereye varacak?

Akşemseddin:

— Beyim, elem çekme. Bu kalenin fatihi sen olacaksın diye, tâ şehzadeliğin zamanında sana müjde vermiştim. Lakin, düşman kalesinde, Şeyh Maksud'un dervişlerinden "Ya Vedûd Sultan" ismininde bir meczup var.

"Fetih olmasın!" diye Tanrı'ya yalvarıp durur. O, ölmeyince bu kale fetholunmaz. Lakin, bu meczup elli günde ölecektir. Ve kale o gün alınacaktır.

Kalenin fetholunacağını, günüyle ve dakikasıyla haber vererek, padişaha teselli veriyordu. Bu, veli olan Akşemseddin'dir.

Fakat Akşemseddin, kerâmetine nasihatini de ilave ediyor ve padişaha şu sözleri söylüyordu:

— Beyim, sana söylediklerim Tanrı esrarıdır, aramızda kalsın. Sen, bir taraftan da askere ihsanlar ver ve güleryüz göster.

Bu, devlet adamı olan Akşemseddin'dir.

Sultan Mehmed'in İstanbul fatihliğinde maddi ve manevi payı olan Akşemseddin'in doğduğu yer hakkında iki rivayet var. Rivayetlerin birincisine göre, bu zat Şam'da ve ikincisine göre Osmancık'ta doğdu. Dımışkî Şam'da doğduğunu *Şakâyık-ı Numâniye* bildirir[1]; Amasya'da doğduğunu da Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi yazar.[2]

Çocukluğunda babası Hamza Efendi'yle "Diyâr-ı Rum"a gelir, tahsilini yapar, hekimlik öğrenir ve Osmancık medresesine müderris olur.

Fakat zahiri ilimler, ona az gelir; batını ilimleri de edinmek ister; Hacı Bayram-ı Veli'ye mürit olmak için Ankara'ya gider. Ancak Ankara'da hayretler içinde kalır:

---

[1] *Şakâyık-ı Numâniye tercemesi*, c. 1, s. 240 -MCK.

Amasya Tarihi -MCK.

Hacı Bayram-ı Veli belinde davul, elinde çifte nâra, başında tuğ, sırtında bayrak, Ankara sokaklarında dileniyordu... Dünya ilimlerini, hekimliğe varıncaya kadar bilen, Osmancık medresesi müderrisine, Hacı Bayram'ın hali fena bir tesir yapar. Ve kültür aristokratı olan Akşemseddin, Hacı Bayram'ın niçin bu kıyafetle dilendiğini anlayamaz. Hacı Bayram'ın kıyafeti, dikkati çekmek ve sadaka verecekleri lakayıt bırakmamak içindi. Toplanan sadakalar da fakirlere, borçlulara, mahpuslara ve hastalara verilecekti. Hacı Bayram'ın para dilenmesindeki yüksek manayı kavrayamayan Akşemseddin, ona mürit olmaktan cayar. Ve Şeyh Zeyneddin-i Hâfi'ye mürit olmak için Halep'e gider.

Fakat Halep'e gider gitmez bir rüya görür: Kendi boynuna bir zincir sarılır ve ucunu Ankara'daki Hacı Bayram çeker. Bu rüyadan, irşâdının Hacı Bayram'ın elinde olduğunu anlar ve tekrar Ankara'ya giderek onun dervişi olur.

Fakat Ankara'da, onun Hacı Bayram'a dervişi olması kolay olmaz. Akşemseddin, oraya gittiği gün, Hacı Bayram, dervişleriyle beraber orak biçiyordu. Akşemseddin de aralarına girip orak biçmeye başlar. Fakat Hacı Bayram, vaktiyle kendisine hor baktığını, manevi bir kuvvetle bildiği Akşemseddin'in yüzüne bakmaz. Orak biçme bittikten sonra Hacı Bayram, eliyle dervişlerine yemek hazırlar, bundan köpeklere de hisse ayırır ve Akşemseddin'i yemeğe çağırmaz. Fakat Akşemseddin, köpeklerle yemek yemeye başlar. Bunu gören Hacı Bayram: "Ey kösec gönlümüze girdin, beri gel!" der[1] ve Fatih'in müstakbel Akşemseddin'i Hacı Bayram'ın dervişi olur.

Artık Akşemseddin'in ilmi gibi maneviyatı da olgundu; hem veli idi, hem doktordu; *Şakâyık-ı Numâniye*'nin tabiriyle hem ruhların, hem tenlerin tabibi idi.[2]

Şakâyık-ı Numâniye tercemesi, c. 1, s. -MCK. [sayfa numarası terfikada çıkmamıştır].

Şakâyık-ı Numâniye tercemesi, c. 1, s. -MCK. [Tefrikada dipnot numarası mükerrer olup dipnot da unutulmuştur].

Veli oluşu, hekimliğini ihmal etmesine sebep olmuyordu. Hatta Sadrazam Halil Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi'yi yatağının başında toplanan bir alay saray hekimlerinin aczi karşısında, Akşemseddin'in tehşisi ve tedavisi ölümden kurtarıyordu.

İstanbul muhasarasında, Fatih'in yanında, bu Akşemseddin ile Akbıyık Dede isminde iki velinin bulunması, Padişah'ın güzel bir kaderidir. Bu iki büyük adam taklit evliya değildiler, paraya ve pâyeye karşı seciyelerinin sertliğiyle de sahici veli idiler. Fatih, bu güzel tâlihini, fetihte yanında bulunan Veliyiddin oğlu Ahmed Paşa'ya şu yolda anlatacak:

— Şeyh Akşemseddin'in müjdelediği fetih vâki oldu. Feemmâ, bu fetihle hâsıl olan meserretten, zamanımda, onun gibi kimesne bulunduğundan hâsıl olan meserret artıkdır (ziyâdedir).

Sultan İkinci Mehmed, artık Fatih'ti. Ve Fatih, bu sıfatını kendisine, şehzadeliğinde haber veren Akşemseddin'in çadırına, yanında Veliyiddin oğlu Ahmed Paşayla gider. Ve İstanbul Fatih'i eğilir, Akşemseddin'in elini öper. Eğilir, çünkü Fatih, yanına girdiği zaman, yan yatar vaziyette bulunan Akşemseddin, ayağa kalkmaz.

Fatih, şeyhin elini öptükten sonra, aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Fatih:

— Sana bu hâcet için geldim ki, birkaç gün beni halvete koyup irşâd edesin.

Akşemseddin:

— Dervişlerin halvetinde öyle bir lezzet vardır ki, ona dalarsan, saltanat sevdası başından gider. Ve nizam-ı âlem (âmme nizamı) bozulur; buna ben de, sen de sebep olduğumuz için, Allah ikimizi de affetmez.

Fatih birkaç defa ısrar, Şeyh her defasında reddeder. Fatih kızar ve muhâvere şu şekil alır:

Fatih:

— Başkası bir kere söylese kabul eder, halvete koyarsın. Ben sana nice kere söylemişken, sözümü kabul etmezsin!

Akşemseddin:

— Padişahlara halvet yakışmaz, adalet yakışır!

Şakâyık-ı Numaniyye'de yazıldığına göre Fatih, Akşemseddin'in çadırından çıktıktan sonra da Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa ile aralarında şu muhâvere geçer:

Fatih:

— Akşemseddin bize ayağa kalkmadı.

Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa:

— Saâdetlû Sultanım Hazretleri, gelip geçen sultanlara, hâkanlara nasip olmayan bir fetih, cenabına nasip oldu. Akşemseddin, sizde bu zaferin gururunu sezdi ve sultanımı hakîmâne irşâd etti.

Şakâyık'da yazılı olan bu muhâvere rivayettir. Fakat bu rivayetin hakikat olması çok mümkündür. Akşemseddin'in ayağa kalkmamasına Fatih, padişah olarak kızmış ve Ahmed Paşa'nın sert izahını da büyük adam olarak hazmetmiştir.

Nasıl ki, ayağa kalkmayan Akşemseddin'e canı sıkılan Fatih, büyük veliye iki bin flori gönderdi, fakat Akşemseddin bu parayı reddetti.

Akşemseddin'in reddettiği lütuf bundan ibaret değildir... Eyüb'ün gömüldüğü yeri keşfeden büyük veliye, Fatih sevinç heyecanı ile Eyüb Camii'nin ve türbesinin civarında tekkeler, zaviyeler yaptırmak istedi; fakat Akşemseddin bunları da kabul etmedi, hatta İstanbul'da da durmadı, Kastamonu'nun Torbalı kasabasına gitti. Sahici Veli!

Fatih Ordusunda Veliler: Molla Gürânî

Fatih'in, şehzadeliğinde hocası olan Molla Ahmed Gürânî'nin evliyalığına ait en büyük keramet, öyle bir hükümdara, korku ve emel gibi şeylerin üstünden bakmasıdır.

Fetih ordusunda padişahın re'yine ve duasına müracaat ettiği bu büyük âlim ve büyük veli, İstanbul Fatihi'nden ne umdu, ne de korktu. Şehzadeliğinde dayakla tehdit ettiği çocuğu, padişahlığında târizle hatta itirazla hırpalıyordu.

İstanbul Fatihi'nden beklediği hürmeti görmediği bir gün, bu büyük adamla İstanbul Fatihi arasında şöyle bir muhaverenin geçtiğini *Şakâyık-ı Numâniye*'de[1] görüyoruz:

Molla Gürânî:

— Sadeddin[2] her ne yaparsa, Timur çekermiş. Bu tahammülüne itiraz edenlere de "Ne yapayım, benim kılıcımın hükmedemediği memleketlere onun kitapları hükmediyor" dermiş. Sizin de, Mekke'ye fermanınız gidemedi, fakat benim kitaplarım gitti. O zâlim kadar olsun insan kadri bilmiyorsunuz.

Fatih:

— Hocam, güzel söylersin amma Sadeddin'in eserlerini, birkaç aylık yoldan gelirler, yalvarıp yakararak suretlerini yazarlar, diyar diyar yayarlardı. Sen kitaplarını, kendin istinsah ettiriyorsun,[3] öteye beriye kendin gönderiyorsun!

Molla Gürânî, Fatih'le müsavi konuşacak derecede korkusuz ve emelsiz adamdı. Korkusuzluğunun misali,

---

[1] *Şakâyık-ı Numâniye* tercemesi, c. 1, s. 108-109 -MCK.

[2] Sadeddin-i Teftazânî'dir ki 1322'de doğdu, 1389'da öldü. Aksak Timur'un maiyetindeki büyük İslam âlimlerindendi... Horasan'ın Teftazân kasabasında doğduğu için "Teftazânî" diye anılır -MCK.

[3] "Kopya ettiriyorsun" demektir -MCK.

yukarıdaki târizidir. Fatih gibi bir hükümdara, Aksak Timur gibi bir zâlim kadar olsun, insan kadri bilmediğini söylemek için insanda bir veli değil, yedi evliya kuvveti olmak lazımdır.

Molla Gürânî'nin emelsizliğinin misali de şu vakadır:

Sultan İkinci Mehmed, Molla Gürânî'yi vezir yapmak ister... Molla reddeder. Ve reddetmesinden daha güzel bir şey vardır ki, reddinin sebebidir. Padişaha verdiği şu cevapta o sebebi görüyoruz:[1]

— Devletine hizmet edenlere, vezirlik pâyesi son makamdır. Divânında vezir mevkiinde oturmak için hükümet adamların, gece gündüz canla başla çalışıyorlar. O makama benim gibi, meslek dışından olanlar geçerlerse, meslekten olanların kalbi kırılır, gayreti azalır. Devletinin bugüne kadar devam etmesi ve kudretinin artması vezâret pâyesinin harem-i hâsında terbiye edilerek yetişenlere verilegelmesindendir!

Büyük velinin bu sert ve doğru cevabını, Fatih *Şakâyık-ı Numâniye*'nin tabiriyle, "kabul ipliğine dizip kulağına küpe" eder ve Molla'ya kazaskerlik teklifinde bulunur. Molla da mesleğindeki bu terakkiyi reddetmez.

Veliliğin en son mertebesi, gâibden haberler vermekten ziyade, ölümün ve ikbalin iki dudağı arasında durduğu hükümdarlara Molla Gürânî tarzında cevaplar vermektir.

Büyük velinin Fatih'e itirazlarda bulunduğunu da yazımın başında söylemiştim. Bu itirazın, hem de hiddetli ve hakaretli bir misali şu hadisedir: Molla Gürânî, kazasker olduktan sonra mevkiinin istiklalini, memur tayininde Fatih'in re'yini sormayacak dereceye çıkarır. Fatih, Molla'ya kırılır. Fakat dargınlığını eski hocasına karşı ağzına almaz.

Yalnız kendi re'yi alınmadan memurlar tayinin önüne geçmek istediğini vezirlerine söyler. Vezirler de, Molla'yı kazaskerlikten fiilen uzaklaştırmanın çaresini onu İstan-

---

Şakâyık-ı Numâniye tercemesi, c. 1, s. 104 -MCK.

bul'dan çıkarmakta bulurlar ve Fatih'in muvafakatiyle Molla'ya şu ağzı kullanırlar:

— Padişah Hazretleri buyuruyorlar ki: "Ecdâdımın Bursa'daki vakıfları harap oluyor. Bunları kurtarmak, Molla Gürânî'nin vücuduna ihtiyaç gösteriyor.

Molla Gürânî, bu teklifin iç yüzünü sezdiğinden, tarihçileri bile şüpheye düşürecek kadar bir sevinç gösterir ve şu cevabı verir:

— Ferman-ı şerif sudûr ederse ben bu maslahatın uhdesinden gelirim!

Ve kalkar, Bursa'ya gider. Ve yukarıda dediğim hadise Molla'nın, Bursa'daki kadılığı ve evkâf mütevelliği zamanında olur: Bir gün, bir memur, Fatih'in haksız bir fermanıyla Bursa'ya gelir ve kâğıdı Molla Gürânî'ye verir. Fermanın hakka aykırı olduğunu gören Molla, kâğıdı parça parça eder, memurun suratına atar.

Fatih, gönderdiği memurun suratında kendi yüzüne atılan bu kâğıt parçalarını duyunca öfkesinden ateş kesilir. Molla'yı azleder. Molla da Mısır'a gider ve Mısır Sultan'ı Kaytbay'dan gördüğü büyük hürmetler, engin ihtişamlar içinde yaşamaya başlar. Fatih yaptığına pişman olur. Kaytbay'a mektup yollayarak, Molla Gürânî'yi kendisine göndermesini rica eder. Sultan Kaytbay, bu kâğıdı Molla'ya göstermemezlik etmez; fakat şunu da ilave eder:

— Sultan Mehmed Han, seni Rûm'a davet eylemiş. Amma gel gitme; ben sana ondan ziyade izzet eylerim.

Molla Gürânî Mısır Sultan'ına şu cevabı verir:

— Seninle münasebetimiz baba oğul münasebetidir. Bu bağlılık hançerle kesilmez. Fakat Sultan-ı Rûm ile de arada eski hukuk, büyük muhabbet var. Eğer gitmezsem, sebebini senden bilir. Benim samimi muhalefetim sana atfolunur ve aranız açılır. Seni bundan koruyacak kadar severim.

Ve Molla Gürânî, Sultan Kaytbay'dan Fatih'e ait hediyelerle İstanbul'a döner. Padişah, tarziye makamında

kendisini tekrar Bursa müftüsü yapar ve kendisine büyük paralar tahsis eder, köleler, cariyeler gönderir.

Fakat ilmin ve seciyyenin bu sahici velisi dünyaya, dünya nimetlerinin üstünden baktı. Tarih der ki, Molla Gürânî, padişaha eğilmezdi, müsavi irtifadan padişahın elini sıkardı... Ve gerek padişaha, gerek vezirlere isimleriyle hitap ederdi.

İstanbul fethi, fetih ordusundaki velilere, Fatih kadar yakışmıştır.

Fetih Ordusunda Veliler: Akbıyık

Veliler, Fetih ordusunda âdeta bir teşekküldü. Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*[1] ismindeki kitabında bu velileri "Ebdâller"[2] kelimesiyle aynen şöyle yazar:

> "Sultan Mehmed Han Konstantin'i[3] almaya kasdeyledi. Muhkem itikadla nameler perakende edip Anadolu'dan ve Rumeli'den leşker cem' edip Anadolu beyleri ve subaşıları Anadolu'dan on bin azeb[4] ve Rumeli'den on bin azeb ve on bin yeniçeri yaraklu[5] gazâ-yı ekberdir, deyip mecmû-ı ehl-i İslâm'a haber olup şeyhlerden ve tekye-nişînlerden ve dervişlerden,

---

Oruç bin Âdilü'l-Kazzâz Kâtibü'l-Ednevî'nin bu eseri Berlin Dârülfünunu müderrislerinden (profesörlerinden) Doktor Franz Babinger tarafından yazma aslı ile tatbik edilerek Hanover'de 1925 Milat yılında Arap harfleriyle basıldı. Basılışı Hanover'e Şark Kütüphanesi vasıtasıyla ve Bursa Maârif idâresinin yardımıyladır -MCK.

Ebdâl: Evliyâullâhtan yetmişine verilen isimdir. "Alık" manasına geldiği zaman "abdal" tarzında yazılır ve söylenir -MCK.

Maksad İmparator Konstantin değildir, Konstantiniye şehridir -MCK.

Bekâr deniz erleri -MCK.

"Silahlı" demektir -MCK.

ebdâllerden hazır olanlarla Konstantin üzerine yürüdüler."[1]

Fetih ordusundaki büyük velilerden Akbıyık Dede yahut Akbıyık Sultan, Fatih'in manevi silahlarındandı. Padişah, ordudaki diğer veliler gibi, zaman zaman onun da duasına sığınıyordu. Fatih'in bu hareketi, ordusundaki velileri sade ordu hesabına kullanmak değildi. Rüyaya, duaya ve maneviyata kendisi de inanıyordu. Yalnız Fatih'in bu imanı ile başkalarının imanı arasında şu büyük fark vardı: Fatih toplarını Edirne'de mühendis Saruca Sekban'a ve Macar yahut Danimarkalı Orban'a döktürdükten ve Boğazkesen hisarını yapıp kumandanlığına Firuz Ağa'yı geçirdikten sonra, Akşemseddin ve Akbıyık gibi nurani velileri[n] dualarına müracaat ediyordu. İmparator On Birinci Konstantin ise, İstanbul müdafaasında göstereceği büyük kahramanlığa rağmen, bu müdafaanın tedbirine tevekkülü tercih ediyor ve Fatih'e şu mektubu yazıyordu:

"İstinâdım Tanrı'yadır. Eğer Allah, kalbinizi merhamete getirirse, bu mesut değişikliğe sevinirim; eğer Allah, Konstantiniyye'yi size nasip ederse, iradesine ses çıkarmadan boyun eğerim."[2]

Fetih ordusunda, Fatih'in yanında bulunan büyük velilerden Akbıyık Sultan, uzaktan bakılınca, bir tezatlar mecmuasıydı: Bir taraftan Ankara'daki Hacı Bayram-ı Veli'ye gitmiş, dervişi olmak istemişti. Dervişlik dünya kayıtlarından ferâğatti. Öyleyken, Akbıyık, diğer taraftan, bu kayıtların en dünyevisi olan "servet" kaygusıyla Hacı Bayram'dan zengin olmasına dua etmesini yalvarmıştı. Hacı Bayram-ı Veli gibi fakirlere, hastalara, borçlulara yardım

---

Sayfa 64 -MCK.

Michaud, *Histoire des Croisades*, s. 5, s. 235 -MCK.

etmek için, Ankara sokaklarında sadaka dilenen, dilenciliği âcizler hesabına meslek haline koyacak derecede mahviyete katlanan, evliyalığın ferâğat vakarını bile ayaklar altına alan bir adamdan, Akbıyık, büyük servet sahibi olmasına manevi yardım istemişti. Hacı Bayram, bu servete dua edecek yerde kendisine nasihat etmiş ve dünya malının faniliğini anlatmıştı. Fakat Akbıyık, nasihate "Eddünya mezra'atü'l-âhire" hadisini okuyarak cevap vermiş ve "Dünyada ekilmezse ahrette biçilmez" demişti.

Hacı Bayram da celallenerek, yanından çıkıp gitmesi lazım geldiğini kendisine bildirmişti. Akbıyık, şeyhin yanından perişan bir halde çıkarken, başından sarığı düşmüştü. Dervişi olmak istediği bir şeyhden, servet duasında bulunmasını rica edecek kadar dünya adamı görünen Akbıyık, başından serpuşu düşünce bunu, şeyhinin manevi bir cezası diye almış ve ölünceye kadar başı açık ve uzun saçları karmakarışık gezmişti.[1]

Hatta *Şakâyık-ı Numâniye* sahibi, babasından duyduğunu kaydederek şöyle der: Akbıyık Dede gibi oğlu da hayat boyunca baş açık gezmiştir.

Fakat düşen serpuşunu, Hacı Bayram'ın manevi emrine itaat ederek, bir daha başına koymayan bu büyük veli çok servet yapmıştı. *Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* müellifi Ahmed Rifat Efendi bu kitabında şöyle der:

> "Az vakit içinde pek çok servete nâil olup, fakat vâsıl olduğu derecât-ı âliye gönlünde akçeye, boğçaya arzu bırakmadığından her taraftan hücum eden altınlar ve hediyeler hânesinin raflarında, höcrelerinde ve minder ve yastık altlarında rağbetsiz bir halde kaldı."[2]

Şakâyık-ı Numâniye tercemesi, c. 1, s. 127 -MCK.

C. 1, s. 231 -MCK.

Bursa'da güzel bahçeli konağı vardı, bu konakta en nefis yemekler, herkes tarafından yeniliyordu. Parayı kendi hesabına toplamamıştı.

Büyük Veli'nin servetinden bir kısmını, Fatih'in babası Sultan İkinci Murad'ın ihsanlarının teşkil ettiğini de bazı tarihler yazar. Fakat bütün tarihlerin yazmakta ittifak ettikleri bir nokta vardır: Fatih'in, İstanbul fethinde, Akşemseddin ve Akbıyık ismindeki iki büyük velinin manevi yardımlarından çok faydalandığı.

Fetih Ordusunda Veliler: Molla Hüsrev

Fatih, fetih ordusundaki velileri öyle seçti ki, onlardan çoğunun, yalnız duaları değil, hem duaları hem reyleri alınıyordu. Ve büyüklükleri seciyelerinden [huylardan] başlıyordu. Molla Hüsrev onlardandır.

Büyük hocaydı. Evvela, kendisi kendisine hürmet etmeyi biliyordu; sonra bu hürmeti herkesten, hatta Fatih'ten bile bekliyordu. Fakat bu gururdu, kibir değildi. Gururunu Fatih'in sarayında bile unutmuyordu.

Bir düğünde, Fatih'in soluna oturmaya tahammül etmemişti. Vaka şudur: Fatih büyük bir düğün tertip ediyor ve Molla Gürânî'ye soruyordu:

— Ulemâ ne tertip üzere oturmak mufâvıktır?

Molla Gürânî şu cevabı veriyordu:

— Bize oturmak düşmez. Bize hizmet etmek düşer.

Fatih bu cevabın güzelliğinden duyduğu heyecanla Molla Gürânî'yi sağına ve Molla Hüsrev'i soluna oturtmaya karar veriyordu. Molla Hüsrev, bu kararı affetmiyor, devlet erkânına bir mektup yazarak, padişahın davetine gitmeyeceğini haber veriyor ve bunu şu yolda izah ediyordu: "Benim ol Meclis-i Hümâyuna varmadığım gayret-i ilmiyyemin iktizâsıdır."[1]

[1] *Şakâyık-ı Numâniye* tercemesi, c. 1, s. 138 -MCK.

Ve bu kâğıda cevap beklemiyor, gemiye biniyor, Bursa'ya gidiyordu.

Molla Hüsrev'in bu tarzda Bursa'ya gittikten sekiz yıl sonra İstanbul'da ölünce, Bursa'ya götürülecek olan cenazesinin yanına gömüldüğü medrese, onun tarafından o zaman yaptırılmıştı. Molla Hüsrev, kendi kendini sürdüğü Bursa'da yaptırdığı bu medresede talebesine ders veriyor, kendi âleminde yaşıyordu. Fakat onu kırdı, diye Fatih'i bir pişmanlıktır alıyor ve onu İstanbul'a davet ediyordu.

Molla Hüsrev'i yanına çağıran adam, padişah değildi Fatih'ti ve Molla Hüsrev bu davete dayanamıyor, kalkıp geliyordu. Esasen Molla Hüsrev, Fatih'in gururuydu. Padişah, devrinde onun gibi bir adamın bulunmasından duyduğu gururu bir cuma günü Ayasofya Cami'inde şu tarzda izhar etmişti: Molla Hüsrev, cuma namazlarını bu camide kılardı. O cuma Fatih, kendisine tahsis edilen şehnişînde otururken, Molla Hüsrev camiye girince, Tanrı'dan başkasına kıyam edilmeyen mâbedde bütün halk ayağa kalkıyor ve padişahın olduğu yerde ancak padişaha gösterilecek hürmeti ona göstermekten çekinmiyordu. Camii halkı, Molla Hüsrev'e mihrabın yanında makamlaşarak hazırlanan yerine gidinceye kadar yol açıyorlardı. Fatih, kiliseden camiye çevirdiği bir mâbedde, ancak Tanrı'ya mahsus olan kıyamın ve ancak kendisine gösterilmesi lazım gelen bir hürmetin Molla Hüsrev'e yapıldığından haz duyuyor; vezirlerine Molla Hüsrev'i gösteriyor ve:

— Ebû Hanife-i zemânedir! diyordu.

Güzel bir tesadüftür; Fatih'in İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye benzettiği o büyük hoca, İmam-ı Azam'a başının yalnız içiyle değil, dışıyla da benziyordu: Molla Hüsrev de, İmam-ı Azam da küçük sarık sarıyorlardı.

Molla Hüsrev ile Fatih'in dostlukları, birinci padişahlığından beri o kadar güzel bir sebeple kuvvetlenmişti ki,

birbirlerine uzun müddet dargın durmaları mümkün değildi. Güzel sebep şudur: Şehzade Mehmed birinci defa padişah olunca, Molla Hüsrev'i kazasker yapmıştı. Fakat Sultan İkinci Murad, tekrar padişah olup da Sultan Mehmed tahtan inince, devlet adamlarından hiçbiri onunla Manisa'ya gitmek istememişti. Düşen padişahın yalnız iki dostu vardı: Zağanos Paşa ve Molla Hüsrev.

Sultan Mehmed, Molla Hüsrev'e ısrar etmişti:

— Sair erkân gibi sen de mansıbında kal!

Molla Hüsrev şu cevabı vermişti:

— Kalmazım! Zira cenâb-ı şerifini zaman-ı azilde terk eylemek dâire-i mürüvetten hâriçtir!

İkinci Mehmed de ikinci defa padişah olunca, kara gün dostu Molla Hüsrev'e büyük tahsisat verdi. İstanbul'un fethinden sonra da Hızır Bey'in halefi olarak, onu İstanbul kadısı yaptı; bununla da kalmadı. İstanbul, Galata, Üsküdar kadılıklarını ve Ayasofya medresesi müderrisliğini topyekûn Molla Hüsrev'e verdi. Talebesi, her gün bu büyük hocanın konağında öğle yemeğini yerler ve ders almak üzere atının önünde yaya yürüyerek Ayasofya medresesine giderlerdi.

Fatih'in fetih ordusunda büyük bir kuvvet olan din, ilim ve seciyye velisi Molla Hüsrev'in babası için tarih, "Ferâmez" isminde bir Fransız muhtedisiydi der. Fakat bu söylenti vesikasızdır.[1]

Molla Hüsrevler birinin oğlu olmaya ne muhtaçtırlar, ne mahkûm.

---

[1] Mazinin bütün renklerini iade eden büyük eserine beslediğim hürmeti, burada bir kere daha anmakla beraber Evliya Çelebi'nin Fatih ordusunda saydığı Kara Şemseddin hakkındaki zuhûlüne [yanılgısına] işaret etmek isterim. Kara Şemseddin, Üçüncü Mehmed'in ordusunda bulundu; İkinci Mehmed'in değil -MCK.

Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Zağanos Paşa

Fetih ordusunda Molla Gürânî'den Horos Mehmed Efendi'ye[1] kadar çok kuvvetli veliler bulunduğu gibi, çok şahsiyetli devlet adamları da vardı. Zağanos Mehmed Paşa bunlardandır.

Zağanos Mehmed Paşa Fatih'e izafeten üç sıfat taşıyordu:

1- Fatih'in en sadık dostuydu;

2- Sultan İkinci Murad'ın kızı Fatma Sultan'ın kocası ve Fatih'in enîştesiydi;

3- Fatma Sultan'dan başka karısından doğan kızlarından birini Fatih'e vermişti ve Padişah'ın kaynatasıydı.[2]

İkinci Mehmed, birinci defa padişah olunca babasının zamanında veziriazam olan Çandarlı Halil Paşa ile birtakım devlet adamlarını yerlerinden atmadı. Bunlardan biri Hadım Şahabeddin ve diğeri Saruca Paşa idi. Fakat Murad'ın ikinci defa padişah oluşunda birtakım devlet adamlarının eski padişah Mehmed'e beslediklerin kinin ve Mehmed'in kendisine gösterdiği emniyetin kurbanı olan Zağanos Mehmed Paşa, emekliye ayrılacak ve bir rivayete göre Balıkesir'e sürülecek; başka bir söylentiye göre de, eski padişah Mehmed'le beraber Manisa'ya sürgün kadar menkûb [rütbesi düşürülmüş] olarak gönderilecektir.

Zağanos Mehmed Paşa'nın, fetih ordusundaki devlet adamları arasında iki hususiyeti vardı:

1. Üç köşeli ve üç kuleli olarak yapılan Boğazkesen hisarının, ikisi denize ve biri karaya hâkim olan kulelerin-

---

Horos Mehmed Efendi, fetih ordusunda gazilikle veliliği şahsında toplayandır. İstanbul'da Azeb Kapısı'nda yatar. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir -MCK.

Karesi valisiyken ölen Zağanos Paşa ve karısı Fatma Sultan, orada ayrı türbelerde yatarlar -MCK.

den "Bebek" tarafına bakanını Zağanos Mehmed Paşa'ya yaptırmıştı.

2. Halil Paşa ve taraftarlarının İstanbul imparatoruyla sulh olması için aldıkları cephenin karşısına, büyük Hoca Akşemseddin ve Molla Hüsrev ile büyük veli Molla Gürâni ve temiz devlet adamı Zağanos Mehmed Paşa dikilmişler ve Fatih'in muhasaraya devam azmini bu dört insan, esâtirî dört kanat gibi şahlandırmışlardı. Başkaları da vardı; fakat bilhâssa bu dördü.

Bunlardan Akşemseddin ile Zağanos Paşa'nın fetihten iki hususiyetleri vardır: Fatih'in fetihten üç gün sonra camiye çevirdiği Ayasofya kilisesinde, Padişah ilk cuma namazını kılarken imamlığını Akşemseddin yapacaktı; Zağanos Mehmed Paşa da Galata Cenevizlileriyle bir şartname imzalayacaktı. Şartnâme şudur:

İstanbul muhasarasında Galata Cenevizlileri, bîtaraf kalacaklarına Fatih'e söz vermiştiler. Fatih de fetihten sonra, Galata Cenevizlilerinin hürriyetlerine dokunmayacağını vaat etmişti. Fakat Cenevizliler sözlerinde durmamış ve bitaraf kalmamıştılar; hatta İstanbul Rumlarına yardım etmiştiler; hatta esir edilen Rum askerleri arasında Podesta Angelo Zaharya'nın torunu İmperialis de tutulmuştu.

Galata Cenevizlilerinin verdikleri sözü ne miktar tuttuklarının, "İmperialis" adam boyu bir vesikasıydı. Fatih de fetihten sonra, Galata Cenevizlilerinin muhtariyetini kökünden lağvetmiş ve Cenova Cumhuriyeti'nin Galata üzerindeki hukuku bitmişti. 1453 yılı Haziranın birinci günü Zağanos Mehmed Paşa tarafından imzalanan bir şartname, onlara şu mecburiyetleri yükletiyordu: Galata kulelerinden bazıları yıkılacaktı; hendekler doldurulacaktı ve Cenevizliler Fatih'e muntazam vergi vereceklerdi ve onlara hürriyetlerinden sadece iki tanesi bırakılacaktı: Din hürriyeti, ticaret hürriyeti.

Zağanos Paşa, İstanbul fethinde Yeniçeri Hasan'ı yaratandır. Fetih tarihinde bir fasıl olan Yeniçeri Hasan'ın Topkapı burcuna Türk bayrağını dikmesinde kendi hamiyeti kadar Zağanos Paşa'nın da telkininin payı vardır. Zağanos Paşa hücum sırasında, Galata'daki fırkasını maiyetindeki zabitlere bırakarak Topkapı üzerine yürümüştü.

Rum tarihleri derler ki: İki buçuk saat atılan topların, yıkılan duvarların korkunç sesleri, dökülen neft ateşlerinin ışıkları ve oynayan yalın kılıçların parıltıları arasında, Türk askerleri hendekten yükselmeye, duvara sarılmaya uğraşırlarken Zağanos Paşa'dan aldığı hamlelerle Ulubatlı Hasan ismindeki yeniçeri, kalkanını başına tutarak, herkesten önce Topkapı'nın burcuna tırmandı, Türk bayrağını kalenin tepesine dikti ve düşman eliyle yağan oklar altında delik deşik oldu, şehit düştü.

Yeniçeri Hasan, bazı tarihlerimizin yarım muhtedi diye horgördükleri Zağanos Paşa'nın eseridir.

Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Halil Paşa

Fatih'in babası ve kendisi zamanında sadrazam olan Halil Paşa'nın fetih ordusundaki ameli mevcudiyeti şununla başlar:

Rumelihisarı'nın üç büyük kulesinden birini yapması.

Albert Gabriel, Halil Paşa'nın yaptırdığı kuleyi hülasaten şöyle anlatır:[1]

Dukas'ın saydığı üç kule, Hisar'ın üç büyük kulesidir. Bunlardan en çok köşelisini yaptırmak vazifesi Halil Paşa'ya verildi. Değirmi [yuvarlak] şeklinde olanının yapılması Zağanos Paşa'ya bırakıldı; kapısının yukarısındaki Arapça kitâbede, Zağanos Paşa'nın adı vardır.

---

[1] Albert Gabriel, Collége de Frances'da profesördür. *Chateaux du Bosphors*, s. 64 -MCK.

Ancak kuleyi Zağanos Paşa'nın yaptırdığı hakkında kitâbede hiçbir şey yazılı olmadığı doğrudur. Fakat Dukas'ın iddiâ ettiği gibi, kulenin yapılmasına Paşa'nın para yardımında bulunduğu doğru değildir; buna dair kitâbede en hafif bir ima yoktur. O halde, Zağanos Paşa'nın adının padişahın ismiyle, aynı kitâbede yazılmasını nasıl izah etmelidir? Çünkü üç büyük kuleden ikisinin, yani Halil ve Saruca Paşalar tarafından yaptırılanların kapılarında kitâbe yoktur. Yalnız Saruca Paşa'nın kulesinde, kapı üzerinde kitâbe yazılmak için bir mermer levha vardır; fakat buna da hiçbir şey yazılmamıştır. Herhalde padişahın gerçek sevgisi Zağanos Paşa'ya münhasırdı.

Profesör Albert Gabriel'in işaret ettiği gibi, padişahın Zağanos Paşa hakkındaki sevgisinin, onun adıyla kendi ismini aynı mermer levhaya kazdırtacak dereceye varması tabiî idi. Saruca Paşa hakkında da bir kitâbe kazdırılmak üzere kulesine bir mermer levha koydurtacak kadar teveccühsüz olmaması gayrı tabiî değildi.

Kulesinin kapısı levhasız olan Halil Paşa hakkındaysa, padişahta teveccühsüzlük değil, galiba kin vardı. Ve bu kinin tarihi de galiba, Halil Paşa'nın gizli eliyle birinci padişahlığından atlatıldığı gün kadar eskiydi.

Murad Bey, Sultan Mehmed'in bu kinini apaçık yazar:

> "Fırtınanın (İstanbul harbi fırtınasının) önünü almak üzere Kayser'in ittihaz ettiği tedbirler içinde, içleri altın dolmuş balıkların Sadrazam Halil Paşa'ya gönderildiği rivâyeti vardır. Bizim müverrihlerimiz, bunu, Halil Paşa'nın sebeb-i felaketi makamında göstermek istemişlerdir. Halbuki Halil Paşa'ya husûmet-i Padişâhî'nin esbâb-ı asliyesi malûm ve nisbeten pek mühim idi. Sultan Mehmed, kendisinin hal'i [tahttan indirilmesi], ve sıkı bir vesâyet altına vaz'ı ile Sultan Murad'ın ikinci defa cülûsuna Halil Paşa'nın sebep ol-

duğunu bilir, intikam alacağını bile ketmetmezdi. Balıklar meselesine gelince Ali Paşa'dan[1] beri, sadrazamlar, Kayser'i güya kesime almışlardı. O gibi takdimeler âdet hükmüne girmişti. Câlib-i gazeb ü nekbet olmak için kâfi değildi.

Sebebi de ahlâfta, Sokullulara varıncaya kadar, erkân-ı devletin ecnebi hükümetlerini, bilhassa Avusturya krallarını ve Almanya imparatorlarını mebâliğ i'tâsına mecbur etmeleridir."[2]

Yine Murad Bey, tarihinin ikinci cildinin otuzbirinci sayfasında Fatih'in Halil Paşa'yı öldürtmesini hep o eski kine bağlar:

"Sadrazam Halil Paşa'nın idamına yegâne sebep, Sultan Murad'ın tahta avdet etmesine tavassut etmesinden ibaretti. Muahharen dermeyân olunan bahaneler sırf iftiradır. Herhalde kuru bahaneden fazla değildir. Çirkin ciheti dahi Halil Paşa'nın iktidarına lüzumu olduğu müddetçe ses çıkarmaması, fethin ferdâsına kadar intizar eylemesidir... 'Machiavlisme' düsturunda, bu hal fazilet sırasına idhâl edilmiştir. Ne çare ki, Şeriat-ı Muhamediyye düsturları ile 'Machivelisme' usûlü imtizac edemez."

Osmanlı devletinde dördüncü sadrazamdır. Sultan Orhan'ın şehzadesi Süleyman Paşa'dan sonra sadrazam olan ve Çandarlı Kara Halil diye tanınan Hayreddin Paşa'nın oğludur. Birinci Murad ve Birinci Bayezid zamanında sadrazamdı. Yıldırım Bayezid İstanbul'u almak istediği zaman, Ali Paşa boş sebepler sayarak padişaha mâni oldu; nasıl ki torunu Halil Paşa da Fatih'in İstanbul fethine imkânsızlıktan bahsederek mani olmak isteyecekti -MCK.

Eser-i Mehmed Murad Tarih-i Ebulfâruk, c. 1, s. 341 -MCK.

Osmanzade Tâib Ahmed Efendi de, Halil Paşa'nın öldürülmesinde sebeplerin biriktiğini "terâküm-i esbâb" terkibini kullanarak söyler[1] ve bu sebeplerin başına mübhem bir surette padişahın tahtından atılmasını koyar. Yalnız bir nokta var, Tâib Ahmed Efendi, Halil Paşa'nın öldürülmesiyle Çandarlılar ailesinin bittiğini de söyler. Halbuki bu aile Halil Paşa'nın idamından sonra oğlu İbrahim Paşa'da devam etti. Fetih ordusunda ve Fatih'in maiyetinde bulunan Tursun Bey[2], İstanbul fethini ve Fatih devrini gören bir tarihçi sıfatıyla yazdığı tarihte Halil Paşa'dan bahsederken oğlu İbrahim Paşa için şöyle der:

> "Eğer şimdi sen, ol azizin ruh-ı latifin musavver görmek ister isen sulb-ı selîli vezir-i sahib-tedbir İbrahim Paşa yessirullâhi mâyeşâ Hazretlerinin mübarek yüzüne nazar kıl."[3]

Hadîkatü'l-Vüzerâ'da Osmanzâde'nin yazdığı gibi[4] Halil Paşa, Osmanlı tarihinde, padişahların mütemâdiyen öldürtecekleri sadrazamların ilkidir.

Fetih Ordusunda Devlet Adamları: Baltaoğlu

Baltaoğlu Süleyman Bey Osmanlı devletindeki ilk kaptanıderyadır. Bu sıfatı Fatih devrinde başladı ve bitti.

Fatih'in babası İkinci Murad zamanında, Baltaoğlu Süleyman Bey Midilli adasını yağma etmiş ve Kalona kasabasını almıştı. Fatih, fetih harbine başladığı zaman

---

Osmanzâde Tâib Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, s. 8-9 -MCK.

[Asıl adı] "Tûr-ı Sinâ" olduğu halde, "galat-ı meşhûr üzere Tursun Bey lakabıyla meşhûr" olduğunu eserinin başında yazar. Tursun Bey, Fatih'in zamanında defterdârdı -MCK.

Tarih-i Ebülfeth, s. 5 -MCK.

Tarih-i Ebülfeth, s. 5 -MCK.

Baltaoğlu Süleyman Bey, 420 küçük gemiden ibaret Osmanlı donanmasını Gelibolu'dan kaldırdı, Boğaziçi'nde şimdi, kendi ismiyle anılan Balta Limanına götürdü. Fakat Rum ve Venedik donanmalarına yenildi.

Buna çok öfkelenen Fatih, Baltaoğlu Süleyman Bey'i, bir rivayete göre topuzlu, bir başka rivayete göre sopayla bir üçüncü rivâyete göre değnekle ve yabancı bir tarihçinin rivâyetine göre de altın bastonla dövdü yahut dövdürdü.

Bu talihsiz, hatta kabahatsiz deniz kumandanı, Fatih tarafından, bizzat veyahut bilvâsıta 100 değnek yerken, menkûblara hasbetenlillah düşman olmaktan insanların ekseriya duydukları tatlı heyecanla azablardan biri taşla vurdu ve Süleyman Bey'in bir gözünü kör etti.

Baltaoğlu Süleyman Bey'i Sultan Mehmed, bu mağlubiyetten sonra memuriyetinden attı. Ve hayatının ondan sonrası belli değil.

Fatih'in zamanında yaşayan Rum tarihçi Kritovulos'a göre Sultan Mehmed, kara harbine askerlerini sınıf sınıf ayırıp, karaya hâkim suru kuşattıktan sonra, deniz harbini "Gelibolu Mîr-i Livâsı Baltaoğlu'nun"[1] eline verdi ve onu "Donanmanın ve bilcümle Asya ve Avrupa sevâhilinin emiri yaptı." Baltaoğlu surun bahre nâzır olan cihetini, yani şehrin Altın Kapı'daki zâviyesinden Galata'nın tersanesine kadar kırk üç istadyon[2] mesafe vüs'ati hâiz sevâhil-i baîdesini ve bu mesâfeye şâmil olan Haliç'in zincirini ve zincirin beri tarafında, yani Haliç'te bulunan sefâin-i Rumiyye-i-Donanmâ-yı Osmanî ile muhasara etti.

Baltaoğlu'nun yediği dayağı, Murad Bey şöyle anlatır:

"Donanmamız Balta Limanı'ndaydı. Kumandanı olan Baltaoğlu sebebiyle Mirgün körfezi, öyle yâd olun-

[1] *Tarih-i Sultan Mehmed-i Sânî*, s. 49 -MCK.

Yani 8 kilometre ve 127 metredir. Kritovulos'un tarihini Rumcadan Türkçeye çeviren Karolidi'nin notudur -MCK.

muştur. On sekiz kıta iki sıra kürekli, sâirleri daha küçük olan dört yüz kadar gemi vardı. Bununla beraber, bir gün, İstanbul'un imdadına gelmekte olan beş kıta gemiyi limana duhûlden men' etmeye memur olmuş iken, buna muvaffak olamadı. Aksine olarak idaresizlikten dolayı kendisini zararlara uğrattı. Beşiktaş sahilinde buna şahit olan padişah, gazabını teskin etmek üzere, bizzat kendisi yatırıp Baltaoğlu'na yüz adet sopa vurmuştur."[1]

Baltaoğlu'nun dayak yediği muhakkak olsa bile, bu dayağı, Fatih'in zâbıta memuru gibi kendi eliyle atması ve bilhâssa "bizzat yatırıp" Baltaoğlu'na sopa çekmesi, fena bir edebiyat olsa gerektir. Bu talihsiz deniz kumandanına dayak atacak adam mı yoktu? Yoksa padişahın elinden başka bir elle dayak yemeye menkûb kumandanın rütbesi mi müsait değildi?

Murad Bey bu rivâyeti Rum tarihlerinden alıyor. Namık Kemâl de, yazdığı *Osmanlı Tarihi*'nin basılan kısmında, bu rivâyetle hafiften alay ediyor:

"Padişah bu vakadan dolayı son derecelerde hiddet etmiş ve muvaffakiyetsizliği Baltaoğlu Süleyman Bey'in ihmal ve tekâsülüne hamlederek idamını emreylediği halde bazı şüfeâ (şefaatçılar) tavassutuyla canını bağışlamış ise de yüz değnek darbıyla te'dîbinden kendisini alamamış idi. Hatta Rum tarihleri, bu yüz değneği kendi eliyle vurmuş olduğunu naklederler. Padişahın hiddetle Baltaoğlu'nu dövmesi de dövdürmesi de pek tabiî ise de bizzat yüz değnek darbıyla kolunu yormuş olmasına inanılamaz."[2]

Tarih-i Ebulfâruk, c. 1, s. 345 -MCK.

Namık Kemâl, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, s. 47 -MCK.

Deniz harpleri için ayrıca bir kitap yazan ve Kâtip Çelebi yahut Hacı Halife diye anılan Hacı Mustafa Efendi, eserinin on iki sayfasını tahsis ettiği bu deniz harbinde Baltaoğlu'nun yediği dayağı, galiba hem atana hem yiyene hürmeten hiç ağzına almaz.[1]

Fakat *İstanbul Muhasarası ve Zaptı* diye yazdığı ve kıymetli olmasına rağmen içine menfi bir hava doldurduğu kitabında Gustave Schlumberger, bu dayağı yabancı membalara dayanarak, ballandıra ballandıra ağzına alır ve atılan dayağın Fatih'e yakışması için değneğin altın olmasına dikkat eden Dukas'ın yazdığını da az doğru bulmakla beraber kitabına kor. O kitabın tercümesindeki muhâvere:

Sultan Mehmed:

— Peygamber haini, padişah haini, söyle, o derece kuvvetli Donanma-yı Şâhânem ile bahusus sular ölmüş denecek bir derecede pürüzsüz ve pek kolay zapt etmek kâbil iken, ne sebeple bu dört Hıristiyan gemisinin hakkından gelemedin? Bu dört geminin hakkından gelmezsen, İstanbul limanında demir atmış bütün Hıristiyan filosunun hakkından nasıl gelirsin?

Baltaoğlu Süleyman Bey:

— Padişahım, muhaberede feci bir surette kaybettiğim şu gözüme bak da bana gazap etme. Yalnız Amiral geminin üstünde, on beş hâlis Müslüman şehit oldu. Bizans gemisinin kıçına kadırganın saplanan mahmuzları harbin sürdüğü müddetçe oradan ayrılmadılar. Elimden geleni yaptım. Küçük büyük bütün gemilerim şehitler verdiler. Yemin ederim sana muhâl [olanaksız olan] ile uğraştım. Senden yalvarırım, beni affet."[2]

Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr, s. 12 -MCK.

İstanbul Muhasarası ve Zaptı, yazan: Fransa Encümen-i İlmî azasından Gustave Schlumberger; Türkçeye çeviren: Paris Ulûm-ı İctimâiye Mektebi mezunlarından M. Nâhid, s. 140 -MCK.

Bu muhâvereyi yazan tarihçi, dayağa geçer:

İkinci kaptanlar da, lehinde (Baltaoğlu'nun lehinde) şehadet ve gözündeki ağır yaradan bahsettiler. Fakat bunların sözü bitmeden, gazabından coşan Sultan, Baltaoğlu'na geçmiş hizmetlerini nazara almayarak şöyle bağırdı:

— Hain, kendi elimle senin başını keseceğim.

Yabancı tarihçi, bu muhâverenin altına şunları yazar:

"Dukas'ın sözlerinin daha az doğru siması pek muhtemeldir. Bu vakanüvise göre, Sultan Mehmed, bedbaht amirali yere serdirtmiş ve bizzat altın bastonla herkesin gözü önünde yüz değnek vurmuş. Birçok tarihçiler bu dayağı tasdik ederler. Hele Baltaoğlu'nun bütün emvâlinin [malının] zapt edilip yeniçerilere dağıltığında hemen bütün tarihçiler müteffiktirler. Birtakımları da Baltaoğlu'nu padişahın kazığa çekmek istediğini, lakin maiyetinin ricası ile bundan vazgeçtiğini söylerler."

Hasılı, bir defa daha yazdığım gibi, İkinci Mehmed'e İstanbul fethini Avrupalılar bir türlü affetmezler ve onlarca Fatih'in küçük adam olması lazımdır.

İnsanlar için garezkâr olmamak kâbil, fakat tarihçiler için bu, bazen bile kâbil değil galiba...

Fatih'e Layık İki Düşman

İmparator XI. Konstantin, İstanbul'u müdafaa edecek kuvvetin sayısını bilmiyordu. Franças, İmparatorun saray adamıydı. Konstantin ona çok inanıyordu. Kendisine şu emri verdi:

— Her mahallenin kumandanına gidecek ve muharebe edebilecek ne kadar askeri, ne kadar silahı olduğunu gizlice öğrenip bana söyleyeceksin.

Gizlice her mahallenin kumandanından harp edebileceklerin ve silahlarının yekûnunu soran Frances, bu cevapla döndü:

— İki bin ecnebi askerden başka papazlar, kesişler, gönüllüler de dahil olduğu halde muharebe edebilecek dört bin dokuz yüz yetmiş altı kişi var.

Bu yekûnun karşısında İmparator, o dakikadan itibaren yenilmeye hazırlanmış gibiydi. O kadar meyûs oldu ve derin derin içini çekti.

Bunu yazan Frances, sözlerine şunu da ilave eder:

"Bu cılız yekûn, muhasarasının sonuna kadar, imparatorla aramızda bir sır olarak kaldı. Asil ailelerden ve halk tabakasından bir miktarı, daha muhasara başlamadan evvel, İstanbul'dan alçakçasına kaçmışlardı... Vatanlarında kalıp da harp edebilecek halde olanların miktarı o derece yeis verici ve korkunçtu ki imparatorla aramızdaki sessiz ve söylenmemiş acayip bir kararla buna dair ağzımızdan bir söz çıkmadı."

Frances'in bu sözlerini eserine alan Schlumberger İstanbul'daki müdafaa kuvvetlerinin sayısı hakkında şöyle der: "Muhasaranın başka tarihçileri de aşağı yukarı aynı miktarları verirler. Onlara göre de, İstanbul'un müdafaa kuvveti bin kişi fazlasıyla altı bini Rum, üç bini ecnebi olmak üzere nihayet dokuz bin kişi idi... Zaten Rum müdafilerin miktarı daha fazla olamazdı. Vâkıa Mora İmparatorluğu, henüz Fatih'in elinde değildi ve vakıa buradan Konstantin'e yardıma gelebilirlerdi. Öyleyken, Mora'dan pek az yardım kuvveti geldi."

İstanbul'un müdafaa kuvveti alaca bir manzara gösteriyordu.

Bizans halkının fikirlerinde, emellerinde, ümitlerinde ve ümitsizliklerinde yekpârelik olmadığı gibi şehri mü-

dafaa edenlerde de menşe birliği yoktu. Orduda Venedikli vardı, Cenovalı vardı, Giritli vardı, Romalı vardı, İspanyalı vardı, hatta yabancı yazıcıların demesine göre parayla tutulmuş Türk askeri bile vardı.

Venediklilerle Cenovalıların İstanbul'u Osmanlı ordusuna karşı, İstanbul Rumları kadar müdafaada gayret göstermeleri, menfaat vakasıydı: Bizans toprakları Boğazlarla beraber bir defa Türklerin eline geçti mi, artık iki büyük cumhuriyetin, Şark sularında hayrı kalmamış demekti. Fakat maddi menfaatlerin klasik maskesi olan manevi davaların süsleri bunda da kullanılıyordu ve bu yabancı askerler, İstanbul'u "Tanrı yolunda ve Hıristiyanlık uğrunda" müdafaa ettiklerini, kendilerini bile inandıracak kadar tekrar ediyorlardı.

Fakat bunda dinin müsbet bir tesiri de bir parça olsun yok değildi. Nasıl ki mezhep ayrılığının menfi tesiri daha çoktu ve gelen yardımcıların azlığı, Garp ve Şark kiliselerinin arasındaki son anlaşmanın uyandırdığı öfkenin neticesiydi. Ayasofya kilisesinde, başta İmparator Konstantin ve Papaz İzidor olmak üzere birleşen Rumlar ve Latinler bir avuçtu ve bu birleşmenin dışarıdaki aleyhtarları bir yığındı.

Ancak din birliğinin müsbet ve mezhep ayrılığının menfi tesirleri ne olursa olsun, müstakbel için deniz ticaretini temin etmek emelinin rolü çoktu.

O devrin tarihçisi olmaktan ziyade, Hıristiyan sofusu olan meşhur Barbaro, İstanbul'u müdafaa eden Venediklilerin tüccar taraflarını bırakıp, dindar taraflarını alarak, bu harpte ölen Venediklilerin isimlerini tarihine kalem kalem geçirir ve yazısını naralaştırarak şu cümleyi haykırır: "Bunların hatırası asla sönmeyecektir." Ve sönmeyen her şey meşale olduğuna göre, bu ölülerin de tarihin tepesine Barbaro'nun sihirli eliyle dikilmiş meşaleler olması lazım gelir.

Halbuki tarihin tepesi hakikaten meşale olan adamlarla o kadar kalabalıktır ki, Barbaro'nun Venedikli, Cenovalı meşalelerine orada yer yoktur. Yalnız bu yabancı ölülerin içinde Jan Jüstinati tıpkı İstanbul imparatoru Kostantin gibi bir müdafaa kahramanıdır ve ikisi de dünya tarihinin en kalabalık sayfalarında bile, göze çarpacak kadar ayrı birer adamdırlar.

Fatih'e layık iki düşman!

Sultan İkinci Mehmed'in İntikam Yemini

Tarihçi Venedikli Barbaro,[1] İstanbul muhasarası hakkındaki eserinde şöyle der: Sultan Mehmed, İstanbul'a hücum için her şeyi yoluna koymaya, bilhassa 1453 Milad yılının (857 Hicret senesi) Ocak ayında başladı ve İstanbul'u muhasara için deniz ve kara yollarıyla büyük bir ordu topladı. Şubat ayından itibaren on bin kişilik bir kuvvetin muhafazası altında taş gülle atan toplarını yola çıkardı. Bir taraftan da büyük bir hamleyle harp gemileri yaptırıyordu.

Yine bu tarihçinin demesine göre, aynı ayda Rumların üç korsan gemisi, Osmanlı ülkesinin sahillerine saldırdılar ve birçok zararlar verdiler. Üstelik de bu sahillerde aldıkları Müslüman esirlerini, İstanbul pazarında sattılar.

Bunu yazan Venedikli tarihçi, sözlerine şunu da ilave eder: Bu korsan vakasını, bu tutulan ve satılan Müslüman esirlerini duyan Sultan Mehmed Rumlar aleyhinde ateş kesildi. Ve intikam yemini etti.

Sultan Mehmed'in muhasara hazırlıkları bütün bir kış sürdü. İstanbul Rumlarına dışarıdan gelen yardımlar cılızdı. İki Venedik kadırgası Karadeniz'den pupa yelken kopup geldiler ve Haliç'e girdiler. Venedik Beyliği bu ka-

---

[1] İstanbul muhasarası hakkındaki şu eserin müellifidir: *Gornale dell' Assedio di Constantinopli* -MCK.

dırgaları şu maksatla göndermişti: Her sene, Venedik'in büyük ticaret gemileri, "Don" havalisinin mahsulleriyle yüklü olarak, Azof denizinden İstanbul'a gelirdi. 1453 yılında da bu ticaret gemileri İstanbul sularındaydılar. Venedik'ten gelen iki kadırga, bu ticaret gemilerini Adriyatik denizine dökerken, himaye edeceklerdi. Bu kadırgaların Rumelihisarı'nın önünden sağ sâlim nasıl geçebildikleri şaşılacak şeydi.

Venedik beyinin gönderdiği bu kadırgaların Adriyatik denizine dönmelerine İstanbul imparatoru izin vermedi: Türkler, İstanbul'u muhasaraya hazırlanmışlardı ve bu kadırgalar İstanbul'u müdafaa edecek olan deniz kuvvetlerine ilave edileceklerdi.

Devrin Bizans tarihçelerinden Dukas şöyle yazar:

> "Silahlı ve büyük beş gemi daha geldi, dört tanesi Sakız adasından, bir tanesi Mora kıtasından."

Barbaro da şöyle der: "Birincikânun'un Aralık on üçünde Ayasofya kilisesinde Rum ve Latin anlaşmasının âyini yapıldığı günün ertesi günü büyük bir toplantı oldu. Bu toplantıda İmparator Konstantin vardı; Papa'nın temsilcisi Kardinal İzidor vardı; Midilli Piskoposu Sakızlı Leonardo vardı; İmparator'un bütün baronları, yani bütün Yunan Arhont'ları vardı; bütün Venedik tacirleri vardı ve nihayet İstanbul'un bütün ileri gelenleri vardı. Bu kalabalık, gemileri konuştu. Herkes hep bir ağızdan şöyle söyledi:

— Eğer Venedikliler, gemileriyle limanımızdan kalkıp giderlerse, bizi Türkler bir av kuşu gibi yakalarlar.

İmparator tasdik etti:

— Ben de tamamen bu fikirdeyim.

Fakat İmparatorun tamamen paylaştığı fikir bir karara bağlanmadı. Yanlız projeler yapıldı.

Ertesi gün, yani 14 Birincikânun'da, akşam yemeğinden sonra Venedik kaptanının kadırgasına Sakız Piskoposu, Papanın temsilcisi, Venedik elçisi, İstanbul baronları ve bütün Venedik tâcirleri gittiler.

İlk önce, Papanın temsilcisi Kardinal İzidor söz aldı:

— Eğer, dedi, beş kadırga İstanbul limanında kalırsa, bu kış küçük Türk gemileri, şehre bir şey yapamazlar. Onlardan korkumuz kalmaz.

Sonra Venedik elçisi söz aldı ve kadırganın kaptanına hitaben:

— Sinyor kaptan, dedi, İstanbul limanında kalmanızı, evvela Tanrı'nın namına, sonra Hıristiyanlık âleminin namına ve en sonra da hükümetimin şerefi namına size teklif ederim.

Fakat Sinyor Kaptanın, yani Trevizano'nun bu lakırdılara karnı toktu. Ve şu acı cevabı verdi:

— Mademki, yüklerimizi almak için bana izin verilmedi... Ben de bu gece hamulesiz olarak, yani safra ile yola çıkacağım. Venedik'e, benimle beraber kim gelmek isterse gelsin...

Anlaşılıyordu ki, iş müzâkere ile bitmeyecekti ve gemileri zorla alıkoymaya ertesi günü başka bir kilisedeki toplantıda karar verildi. İmparator'un gemi tayfasına her ay erzak ve dört yüz Venedik dukasına aylık vermesi de bu kararda dahildi.

Ayın on yedisinde, üçüncü bir kilisede bir toplantı daha yapıldı ve İstanbul hükümetine gemilerin ne gibi sebeplerle alıkonulduğunun bir mektupla izah etmesine ve üstelik aynı mektupta Venedik'ten munzamm [ilave edilen] yardım kuvvetleri istemesine de karar verildi.

İmparator, artık dört bir tarafa yalvaran adamdı. Roma'ya başvuruyor, yardım göndermesini Papaya yalvarıyordu; Hunyadi Yanoş'a iltica veriyor, Bizans'taki kardeşlerini unutmamasını istiyordu.

Garp devletleri, Şarkî Roma İmparatoru'nun "Varak-ı mihrü vefâ"sını okumuyorlardı.

Şarkî Roma İmparatoru, bu sefer Papaya şu haberi gönderdi:

"Türkler eğer İstanbul'u alırsa ikinci hücumları İtalya'ya olacaktır!"

Papa buna şu miktarda cevap verdi: Yukarıda ismi geçen Kardinal İzidor'u birkaç papazla ve biraz askerle İstanbul'a gönderecek...

Bu, yardım değildi, istihza [alay] idi. Ve bu istihzanın karşısında azmin, hamlenin yemini vardı; Fatih'in intikam yemini!

Bu yeminin arkasında da Saruca Sekban'ın topları...

Fatih'in Beğendiği Düşman

1453 Milat yılının Ocak ayı sonlarında İstanbul'a Cenovalı bir adam geldi. Bu, iki gemi ve beş yüz kişiyle deniz seferine çıkan Giovani Giustiniyani idi. Geminin biri iki bin üç yüz, diğeri sekiz yüz ton ila tonluktu. Giustiniyani de cesur bir Cenovalı idi. Bu tarihten iki yıl evvel, Kırım civarında Kefe şehrinde Ceneviz müstemlekesinin zabıta memurluğunu yapmıştı. Çok yiğit olan bu adam, bir harp artisti idi. Korku bilmiyordu ve bu tarafıyla harp, onun yanlız sanatı değil, daimi bir meşguliyeti de olmuştu. Sultan İkinci Mehmed tehlikesinin İstanbul'u kuşattığını duyunca bu, onun kahramanlık duygularına bir sahne olarak göründü. Hıristiyanlık âleminin, kendisine minnet duymasını ve aynı zamanda dünya çapında bir şöhret kazanmayı istiyordu. İstanbul'a gelince imparator, onun bütün bu türlü emellerini okşayan bir kabul töreni yaptı ve beraberinde getirdiği askerin başına geçirerek onu

serdar ilan etti. Üstelik getirdiği büyük iki gemiye bir de harp kadırgası kattı. Hasılı İstanbul'a gelişinden memnun olması çok lazımdı.

İstanbul halkı da onun gelişinden çok memnundu ve halkın cesareti birdenbire yükselmişti. Bunu gören imparator, ona diktatörlük salahiyeti verdi ve onu büyük bir rütbe olan "Protostrator"luk payesine çıkardı. Bununla da kalmadı, Türkleri muhasaradan çekilmek zorunda bırakabilirse, kendisine parlak mükâfatlar vereceğini, altın mührüyle mühürlediği bir kâğıtla vaat etti. Ve şimdiden Limni adasını ona bağışladı.

Giustiniyani, İstanbul'a getirdiği dört yüz tane zırh gömlekli askeri bizzat kendisi Cenova'da toplamıştı ve bu askerler, muhasarada müdafaanın en büyük kuvveti oldular. İstanbul'a gelirken Rodos'a ve Sakız'a uğramış, bu iki adadan da asker almıştı.

İstanbul'a gelir gelmez, imparatorun serdar yaptığı bu Cenovalı, kendinden evvel, imparatorun başladığı müdafaa tedbirlerini hemen benimsedi ve küçük demir topları ve atış âletlerini surların ve siperlerin en elverişli noktalarına yerleştirdi. Müdafaa kuvvetlerini gruplara ayırdı, müdafaa çizgisi boyunca yaydı. Siperleri boydan boya tamir ettirdi. Askere silah talimleri yaptırdı.

Bu Cenovalı kumandan, muhasara kuvvetlerinin silahlarından maneviyatına kadar her şeylerini olgunlaştırdı.

Fatih ordularının son hücumunda bu Cenovalı serdar, İstanbul imparatorunun yanındaydı. Rum ve İtalyan askerlerinin teşkil ettiği küçük bir kuvvet vardı. Bu kuvvet hakkında *İstanbul Muhâsarasının Tarihi* ismindeki eserin sahibi Piers şöyle der: Bu küçük kıtanın inat edercesine varan müdafaası, bir müddet harikalar yaratacak gibi oldu. Sultan Mehmed'in yeniçerileri ile hâssa alaylarının şiddetli hücumları, bir netice vermemiş, hatta gevşemeye bile başlamıştı. İmparator Konstastin, etrafına haykırıyordu:

— Düşman gevşiyor! Biraz daha cesaret, belki bu defa kurtuluruz!

Tam bu sırada İmparotor'un yanında, kumanda eden Cenovalı Giustiniyani fena halde yaralandı. Yarasından çok kan akmaya başladı. Hekimlerin tedavisine ihtiyaç duydu ve hemen suru terk etmek istedi... Yarası birkaç gün içinde onu öldürecekti. Fakat etraftakiler yaranın ağırlığını anlamadılar. Hatta kendi hemşehrileri bile, yaranın harp yerinden hele İstanbul'dan çıkmayı haklı gösterecek derecede olmadığını söylediler. İmparator, muharebe yerinden ayrılmaması için kendisine yalvardı. Yarasının hafif olduğunu ispat etmeye kalktı ve İstanbul'dan çıkar giderse ne Rumlarda, ne İtalyanlarda maneviyat namına bir şey kalmayacağını ilave ederek:

— İstanbul'un, dedi, kaderi sizin vereceğiniz karara bağlıdır.

Cenovalı serdar, yarasının çok ağır olduğunu, çok acıdığını İmparator'a kabul ettirmek istedi. Ve surun şehre açılan kapısının anahtarının kendisine verilmesini rica etti ve:

— Kaleden çıkıp yaramı hekimlere sardırayım, yine döner gelirim, dedi.

Bunun üzerine anahtar kendisine verildi ve Cenovalı serdar kaleden şehre çıktı.

Bu hadiseyi Chalcondile şu türlü yazar: Giustiniyani'nin yaralandığını ve harpten çekileceğini duyunca İmparator, hemen koştu ve nereye çekileceğini sordu. Cenovalı serdar, şu anlaşılmaz cevebı verdi:

— Tanrı'nın Türklere açtığı yolu tutacağım.

Bunun üzerine İmparator, yanındaki sadık adamlarına döndü ve bağırdı:

— Haydi arkadaşlar, bu barbarlarla uğraşmaya gidelim.

Bunları yazan Chalcondile şöyle der:

İmparator hiç şüphesiz şunu demek istiyordu: "Ölmeye gidelim!

Kritovulos, şu iddiada bulunur: Cenovalı serdarla beraber askerleri de kaleden çıktılar...

Schlumberger, bu iddiayı doğru bulmaz ve bu dört yüz askerden çoğu surun içinde kaldılar ve harp ederek öldüler, der.

Piers de şöyle der: Bu anahtarı verilen ve açılan kapı, kumandanlarını can çekişir bir halde gören askerleri için surdan kendilerinin de çıkmasını teşvik edici bir şeydi. Bir başka tarihçiye göre de hadise büsbütün başka türlü idi. Cenovalı serdar, yaralanıncaya kadar öyle bir şecaat göstermişti ki İstanbul müdafaasının büyük kısmını kendisine borçlanmıştı. Fakat bu adam yaralı düşünce çok kan kaybetmişti ve bir hekim getirtmek de istememiş, muharebe mevkiini gizlice terk etmişti.

Haliç denizine gerilen zincirin gerisinde demirleyen gemisine götürülen yaralı serdar, Sakız adasına kadar sağ olarak gidebilmiş, fakat adaya çıkar çıkmaz can vermişti. Yolda ölmüş olması ihtimali de vardır.

Sakız adasındaki Sen-Dominik kilisesindeki bir âbidede Latince bir yazı vardır. Türkçesi şudur:

> "Burada Cenova asilzâdelerinden ve Sakız Maon'unun tanınmış üyelerinden Ciovani Giustiniyani yatar. Doğu Hıristiyanlarının son İmparatoru Konstantin'in büyük bir generali olduğu halde, Türk Sultanı Mehmed'e karşı yapılan İstanbul muharebesinde yaralanarak öldü."

"Sakız Maon"u, Cenova'ya tâbi olan adayı idare eden büyük bir ticaret cemiyetiydi.

Yabancı tarihçiler bir noktada birleşemezler. Bu adamın neresinden ve nasıl yaralandığında!

Bir tarihçi "sağ ayağından okla vuruldu" der. Bir başka tarihçi sadece "koltuğundan vuruldu" der. Bir diğeri de

"Büyük bir silahla atılan bir mermi, zırhlı gömleğini geçti, göğsünü delip arkasından çıktı" der. Bir dördüncüsü "Göğsünden, fakat taş gülleyle yaralandı." der. Beşinci bir tarihçi "Maiyetindeki biri tarafından okla yaralandı" der. Bir altıncı tarihçi de –ki bu, Cenevizlere garazı olan meşhur Barbaro'dur– yaralandığını filan hiç ağzına almaz ve düşmanın sayıca üstünlüğünü gören halkın yeisini görerek Cenovalı serdar, harp mevkisini bırakmaya karar verdi, Haliç'teki zincirin gerisinde duran gemisine koşarak kaçtı ve gemiye girerken şöyle bağırdı:

— Türkler şehre girdiler!

Bu, ağız dolusu bir yalandı: Türkler şehre henüz girmemiştiler.

Bütün bu rivayetlerin üstünde bir söz vardır ki, bunu Cenovalı serdar hakkında Fatih söyler:

— Bu adamı kendi tarafıma çekmek için neler vermezdim!

Hammer'in yazdığına göre, düşmanının kıymetini takdir etmeyi bilen Fatih, bu sözü Giustiniyani'nin muhasara sırasındaki isabetli ve müteaddit tedbirlerini görerek söylemişti.[1]

Fetih'de İntihar Eden Şehzade

Sultan İkinci Mehmed'in İstanbul harbini açmasına vesile olan bir şehzade var: Orhan.

Fakat bu, ancak vesiledir, sebep değildir. Sultan İkinci Mehmed gibi bir hükümdar, İstanbul harbi için bir vesileyi kâfi göremezdi. İstanbul harbi kadar güç bir hamle için, vesile değil, hatta sebep de değil, hatta sebepler de değil, zaruretler lazımdı: İkinci Murad'ın oğluna bu harbi vasiyet etmesi, ülkesinin ortasında İstanbul'un yaban-

[1] *Hammer tercümesi*, s. 2, s. 293 –MCK.

cı bir devlet elinde bulunması, İstanbul imparatorunun İkinci Murad zamanında ahde vefasızlıklar yapması gibi.

Ancak bunu da kabul etmeli ki Sultan İkinci Mehmed'e İstanbul fethi çok lazım olmakla beraber, Şehzade Orhan meselesi, yukarıda saydığım zaruretlerin icap ettiği harbin bir an evvel yapılmasına vesile oldu.

Bu şehzade Orhan kimdir? Bunun cevabı tarihçiler arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre Şehzade Orhan, İkinci Murad'ın dört şehzadesinden biridir ve tabii olarak Fatih'in amcasıdır. Bunu söyleyen Rum tarihçilerinin başında Kritovulos gelir ve şöyle der: "Padişahın (İkinci Mehmed'in) amcası, Osmanoğullarından da İstanbul surunun üzerindeydi. Bu şehzade kendisini öldürtmek isteyen kardeşinden (İkinci Murad'dan) korkarak Konstantin'in yanına kaçmıştı."

Kritovulos bu sözlerin bulunduğu tarihini Fatih zamanında Rumca yazdı ve bu Rumca kitabını da o dili bilen Fatih gördü. Bu bakımdan bu iddianın doğru olması lazımdır. Fatih, kâbil değildi ki, herhangi bir Orhan'ın yalan olan amcalığını kabul etsin.

Ancak Kritovulus'un tarihini Türkçeye çeviren Karolidi yukarıdaki "birader" kelimesi hakkında, tercümesine şu ehemmiyetli notu yazar: "Birader tabir olunan, bizzat, Sultan Murad Han-ı Sani'dir. Halbuki zikrolunan Orhan, Yıldırım Bayezid Han'ın büyük mahdûmu Emir Süleyman'ın oğlu Kasım'ın mahdûmudur. Maamafih Bizans müverrihlerinin [tarihçilerinin] rivayetine nazaran Murad-ı Sâni'nin dört biraderi vardı:

Alâeddin, Ahmed, Orhan, Hasan.

O halde Orhan, bunların üçüncüsü olmak lazım geliyor. Bu rivâyet ise müverrihimizin kabulüne muvâfıktır."[1]

---

[1] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî*, mütercimi: İzmir Mebusu Karolidi [Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328], s. 83 -MCK.

Herhalde Şehzade Orhan, Yıldırım Bayezid'in fena âkıbetinden sonra Osmanlı devletinin saltanat fasılası zamanında Edirne'de sultanlık eden ve Yıldırım Bayezid'in oğlu olan Süleyman Çelebi'nin ne oğludur, ne de torunudur. Ancak babası yahut dedesi kim olursa olsun, fetih günlerinde İstanbul'da bir Şehzade Orhan vardır ve bu Orhan Konstantin'e sığınmıştır ve İkinci Mehmed'in bu şehzadeye tahsisat olarak İstanbul İmparatoru Konstantin'e yılda muayyen bir para göndermesi, Orhan'ın şehzadeliğini tasdik etmektedir. Hammer, bu meseleyi şöyle yazar:

> "İkinci Mehmed, ikinci defa padişah olunca, Konstantin Dragozes, hem Bizans imparatorunun hem Mora hükümdarı olan kardeşi Dimitriyos'un nâmına, babasının ölümünü taziyet ve kendisinin cülûsunu tebrik etmek için Sultan Mehmed'in sarayına geldi. Padişah, bu elçiyi iltifatlarla kabul etti ve babasının Dimitriyos'a verdiği sulh sözünü tutacağına yemin ettiği gibi, Süleyman'ın torunu olup hayli zamandan beri Bizans sarayında bulunan Orhan'ın geçinme parası olarak Stirimon nehri kıyısındaki bazı köylerin hasılatını karşılık gösterdiğini söyledi."[1]

Yine Hammer'den:

"Sultan Mehmed Anadolu'da Karamanoğlu İbrahim Bey'in çıkardığı fesadı önlemeye uğraşıyordu. Bir gün, Anadolu'ya Bizans elçileri geldi ve Sadrazam Halil Paşayla elçiler arasında şöyle bir konuşma oldu:

Elçiler:

— Şehzade Orhan'ın parasını hâlâ göndermediniz. İmparator hazretleri namına bundan şikâyete geldik. Vaat

[1] Atâ Bey'in *Hammer tercümesi*, c. 2, s. 259 -MCK.

ettiğiniz akçenin iki mislini hemen vermezseniz, İmparator hazretleri, şehzadeyi serbest bırakacak ve şehzadenin davasını destekleyecektir.

Halil Paşa:

— Ey akılsız Rumlar, sizin hilekârlığınızı ben çoktan anladım. Cennetmekân Sultan İkinci Murad merhametliydi ve size iyilik etmek isterdi. Lakin biliniz ki, yeni padişahım öyle değildir. Eğer İstanbul fethinden padişahım vazgeçerse, Tanrı hilelerinizi inayet etti de görmemek istemiş demektir. Bizi mi korkutmaya geldiniz? Bizi kuvvetsiz, tecrübesiz çocuklar mı sandınız? Elinizden geleni esirgemeyiniz. Şehzade Orhan'ı Trakya'ya hükümdar mı ilan edeceksiniz? Ediniz! Macarları mı çağıracaksınız? Çağırınız! Sizden aldığımız yerleri geri mi alacaksınız? Alınız! Ancak kazanacağınız muvaffakiyetler yanınıza kalmayacaktır. Söylediğiniz şeyleri efendime bildireceğim ve o ne derse o olacaktır.

İkinci Mehmed, çok genç olduğu halde, dirâyetli davrandı... Rumları bir müddet daha oyalamak lazımdı ve elçilere şu cevabı verdirtti:

— İmparatorun tekliflerini kabule hazırım. Yakında Edirne'ye döneceğim. İmparatora kararımı oradan bildiririm.

Fakat padişah hiçbir karar bildirmedi: Şehzade Orhan'ın varidatına tahsis edilen köylerden Rumların kovulması ve bu köylerin hasılatının zapt olması hakkında emir verdi. İstanbul'un muhasara tehlikesini sezen İmparator da şehzadeyi İstanbul'dan çıkaramadı.[1]

İşte İstanbul muhasarasında Türk ordusuna karşı, Konstantin'in askerleriyle harp eden Türk şehzadesi bu Orhan'dı.

Kritovulos bu şehzadenin intiharını şu yolda anlatır:

---

[1] Atâ Bey'in *Hammer tercümesi*, c. 2, s. 360 -MCK.

Padişahın amcası Şehzade Orhan da surun üzerindeydi ve Rumlara yardım ediyordu; Orhan, İstanbul'un fetholunduğunu görünce, kendini kurtarmak kaydına düştü ve üzerindeki Osmanlı esvâbıyla konuştuğu Türkçe sayesinde, İstanbul'a giren Türk askeri tavrını takınarak kaçmak istedi, fakat tanındığını ve takip olunduğunu hissedince, derhal kendini surdan aşağı atarak öldü; Türk askerleri de hemen başını kesip Fatih'e götürdüler.

Yeniçeriler

Fetih ordusundaki yeniçeriler, padişahın zihninde pek de yumuşak bir hatıra değildi. Yeniçerilik teşekkülü ile "Buçuk Tepe hadisesi" arasındaki acı münasebeti unutmak, Sultan İkinci Mehmed için güçtü...

Muhasara ordusundaki yeniçeriler, "Buçuk Tepe hadisesi"nin kısmen belki menfi kahramanlarıydı; kısmen de belki o menfi kahramanların gizli devamlarıydı.

Vakıa Sultan Mehmed, "Buçuk Tepe hadisesi"nden ve Kazancı Doğan Bey'e attığı rivayet edilen dayaktan sonra, yeniçerilik teşekkülünde mühim bir değişiklik yapmış, yani o tarihe kadar yeniçeri ağaları Ocaktan yetiştikleri halde, o tarihten sonra padişah, yeniçeri ağalarını ocağa ilhak edilen sekbanbaşılardan seçtirmişti. Fakat ne de olsa, muhasara ordusundaki bu teşekkülüne yeniden bakmalı: "Buçuk Tepe hadisesi" Osmanlı devletinde ilk yeniçeri isyanıdır ve bu isyan da Sultan İkinci Mehmed'in birinci padişahlığı zamanındadır. Hadisenin sebebi paradır.

Sultan İkinci Murad'ın birinci padişahlığı zamanında akçenin vezni, beş aded-i tâmdı ve kesri dörtte üçtü. Sultan İkinci Mehmed birinci defa olarak tahta oturunca, aded-i tâma dokunmamıştı, fakat kesri dörtte bire indirmişti.

Akçe vezninin bu miktar azalması askerin tahsisatını zarara uğratmıştı. Çünkü askere, İkinci Mehmed zamanında verilen paranın bir akçesi, İkinci Murad devrinde verilen bir akçenin, isim itibariyle aynıydı, fakat vezin ve kıymet bakımından aynı değildi, eksikti. Asker buna küsmüş ve alışveriş ölçüsü de bundan sarsılmıştı. Yeniçeriler, buna o derece tutulmuşlardı ki, "Buçuk Tepe hadisesi" zuhura gelmişti. Yani, akçe vezninin azaltılmasından yeniçeriler arasında memnunsuzluğun hüküm sürdüğü sırada, Edirne'de büyük bir yangın olmuş, şehrin ehemmiyetli bir kısmıyla beraber çarşılar da yanmıştı. Dargın yeniçeriler de bu felaketi hınç almak için fırsat bilmişler ve vezir Hâdim Şehabeddin Paşa'nın konağını yağma etmişlerdi.

Ve bunu müteakip de bu hadise yüzünden "Buçuk Tepe" ismi verilen yere çıkmışlardı... Çünkü bu hadiseyi bastırmak için yeniçerilerin aldıkları akçelerin her birine "buçuk" miktarında bir zam yapılmış ve bu suretle paranın vezninde dörtte bire inen kesir, yine dörtte üçe çıkarılmış ve hadise de bu tedbirle bastırılmıştı.

Fakat yeniçeriler Sultan İkinci Mehmed'den soğumuşlar, babasının tarafını tutmuşlar ve Sadrazam Halil Paşa'yla diğer birtakım vezirlerin İkinci Mehmed'i tahtından indirip yerine babasını oturtmak hususundaki teşebbüsleri ve arzuları bu hadiseden başlamış ve neticelenmişti.

Fakat bu yazdıklarım, iki rivayetten birincisidir. İkinci bir rivayete göre İkinci Murad, sâbık padişah ve kumandan olarak gittiği Varna muharebesinden muzaffer olarak döndükten sonra Edirne'ye girmeden evvel avda yahut Edirne'ye girdikten sonra "Buçuk Tepe"de dargın askerle görüştükten sonra, kendisinin tahta çıkmasını onların istediğini anlayınca padişahlığı kabul etmişti.

Fakat iki rivayetten hangisi doğru olursa olsun, İkinci Mehmed'in birinci defaki padişahlıktan düşmesinde

"Buçuk Tepe hadisesi"nin tesiri vardı ve bu da yeniçeri vakasıydı. Tahtından düşmesiyle neticelenen bir yeniçeri hareketini padişahın unutması kolay değildi.

Müstakbel İstanbul fatihi, birinci padişahlığındaki bu vakayı unutmak istese bile, ikinci kere padişah olduktan sonra, ikinci yeniçeri vakası vardır ki bu İstanbul muhasarasına çok yakındı.

Sultan Mehmed, Karamanoğlu İbrahim Bey'e açtığı seferden dönmüş, Bursa'ya girmek üzereydi. Yeniçeriler dar bir yerde yolunu kestiler ve cülûs bahşişi istediler.

Yeniçerilerin vaziyeti padişaha o kadar tesir etmişti ki Sultan Mehmed, Yeniçeri Ağası Kazancı Doğan Bey'i kendi eliyle dövmüş, sonra da memuriyetinden atmıştı.

Bu hadiseyi Hammer şu yolda anlatır: Bursa'ya yaklaştığı zaman yeniçeriler mükâfat isteyerek padişahın önünde toplandılar. Mehmed, öfkesini yenerek, bu yaygaralardan endişe etmiyor gibi göründüyse de Kızlarağası Şahin ile Turhan, yeniçerilerin ne istediklerini tekrarladılar. Bunun üzerine padişah, istenilen şeyi vermek lüzumunu hissetti ve on kese akçe bahşiş verdirdi. Padişah cülûslarında verilmesi âdetleşen ihsanların birincisi budur. Yeniçeriler bu defaki bahşişi zorla aldıkları gibi bundan sonraki padişahlar zamanında da bu türlü alacaklardı...

Fakat şu farkla: Bundan sonra, her defasında paranın miktarı artacak ve devlet hazinesinde para vermeye kudret kalmayıp da yeniçerilerin bu korkunç ve artan taleplerinden kurtuluncaya kadar bu âdet sürecekti. Birkaç gün sonra Sultan Mehmed, Yeniçeri Ağası Kazancı Doğan'ı huzuruna getirtmiş ve hem kumandasındaki askerde intizamı koruyamadığı, hem de Karaman seferi sırasında mevcut askerin doğru bir cetvelini vermediği için kırbaçla dövmüş, suratına tokat atmış ve ona hakaret etmişti. Sonra da yeniçeri ağalığını Mustafa Bey'e vermişti... Fakat yeniçeriler arasındaki intizamsızlığı kaldırmak için,

o zamana kadar sekbanbaşı kumandasında kalmış olan yedi bin sekbanı, yeniçerilere katmış ve kendi hizmetinde yalnız beş yüz sekban ve yüz doğancı alıkoymuştu. Diğer sekbanlar hep yeniçeri olmuşlarsa da eski unvanlarını muhafaza etmişlerdi.

Hammer'in sözü burada biter. Fakat buna şunu ilave etmek lazımdır ki, muhasara ve fetih ordusundaki bu yedi bin sekbandan fazla yeniçeri vardı. Ve bir teşekküle giren sekbanların o teşekkülün ismini taşımaması doğru olsa bile, o teşekküldeki eski ruhun sirayetinden kurtulmaları kolay değildi. Hatta onun içindir ki Akşemseddin, İstanbul fethinin kendisine nasip olacağını padişaha söylediği zaman, bu müjdesine şu nasihati de ilave etmişti:

— Beyim, sen bir taraftan da askere ihsanlar ver. Ve güleryüz göster.

Sultan Mehmed idaresi güç yeniçerilerin de bulunduğu bir orduyla İstanbul'u alacaktı.

İmanla Hurâfe Harp Ediyordu

İstanbul muhasarasında yalnız Türklerle Rumlar harp etmiyordu; aynı zamanda imanla hurâfe harp ediyordu.

Sultan İkinci Mehmed'in ordusundaki veliler bile, kerâmete dirâyeti tercih eder ve muhasaranın bırakılmasını isteyen bazı vezirlere karşı muhasaranın bırakılmaması fikrini müdafaa ederlerken, On Birinci Konstantin'in İstanbul'unda kâhinler, papazlar mağlubiyet propagandası mahiyetinde karanlık şeyler söylüyorlardı. Bu ruhanilerin demelerine göre, İstanbul'daki bazı kapıların bile fena birer kaderi vardı. Mesela "Yaldızlı Kapı" bunlardandı. Günün birinde muzaffer Latinler bu kapıdan girecekti, diye bir itikat vardı ve kapı derhal ördürülmüştü. Mesela Serkoporta denilen kapı da şeâmetliydi [uğursuzdu]; yani bu kapıdan günün birinde İmparator Fredrik ile Lâtinler ge-

çeceklerdi ve Rumlar bu kapıyı da ördürmüşlerdi. Fakat İstanbul muhasarasından evvel bu kapıyı açmışlardı ve Fatih'in muzaffer askeri İstanbul'a bu kapıdan girecekti.

Hammer bunları yazdıktan sonra, gaipten verilen bu haberlerin ciddi bir felsefesini yapmaya katlanır, halbuki yarınki yazımda göreceksiniz ki Evliya Çelebi ciddiyet altında gizlediği tebessümüyle Rum İstanbul'daki tılsımları sayar.

Hammer'in yaptığı felsefe hülasaten şudur: Böyle gaipten haber verenler her zaman oldu. Hadiseler bunların kimini gerçekleştirdi, kimini yalanladı. Tarih bunları hafiften almamalıdır. Gaipten haber verenler arasında ayrı kafalı insanlar vardır; bunlar hadiselerin temellerine inerler; maziye bakarak istikbali görürler; sebeplerle neticeleri bağlayan gizli münasebetleri sezerler. Diğer taraftan da birtakım adamlar da vardır ki, onlar şeylerin dışına bakarlar, tesadüfen birtakım haberler verirler, masal söylerler.

Birinciler vehme hitap etmezler ve onun için kütleye tesir edemezler. İkincilerinse söyledikleri şeyler, çok defa ihtirasın söylettiği şeylerdir ve bunlar cehalete hitap eder, kütleyi sürüklerler. Bir milleti tanımak, hükümetin o milletteki mevkiini tanımak için bu inanılan şeylere bakmak yeter. Fazlasını araştırmak lüzumsuz zahmettir.

Hammer bu konuyu tedaileriyle [çağrışımlarıyla] uzattıktan sonra hülaseten şöyle der:

Rum İstanbul'un yukarıda söylediğim iki inanç kapısı hakkındaki iki menfi imandan başka, bir de bizzat İstanbul şehrine ait iki inanç daha vardı.

Biri şöyleydi: Biri düşman ve düşmanları surların dışına kadar püskürtecekmiş ve İstanbul'a yeniden sahip olacaklarmış...

Diğeri de şu türlüydü: Azizlerden Morenus gaipten haber vererek demiş ki: Oklarla silahlanmış bir kavim ge-

lecekmiş, bütün Rum ahaliyi mahvedecekmiş. Bu azizin kehaneti muayyen değildi. "Oklarla silahlı" sıfatı bir kavmi, öteki kavimlerden ayırmak için yetmezdi. Bu sıfat, ok kullanılan her kavme şamil olabilirdi.

Araplara da, Acemlere de, Türklere de, Slavlara da, Bulgarlara da, Avarlara da, Frenklere de, Latinlere de, Rumlara da; hâsılı İstanbul'u muhasara edip de ok kullananların hepsine...

Fakat bu kehanetlerin içinde en müthişi vardı, Hâkim Leon isminde birininki:

Sarayburnu yakınlarında iki kitâbe bulunmuştu. Birinci kitâbede sırayla bütün İstanbul imparatorlarının isimleri vardı; ikincisinde de Leon'dan beri gelen İstanbul patriklerinin adları.

Bu kitâbeler bir falın esrarlı çizgilerinin manzarasını veren dairelere ayrılmıştı. Birinci kitâbede, İstanbul imparatorlarının, Leon'dan sonra gelenlerinin isimleri olduğu halde son İmparator On Birinci Konstantin'in adı yoktu.

İkinci kitâbede de yine bu Leon'dan sonra gelen patriklerin isimleri bulunduğu halde son patriğin adı yazılı değildi... Son isimlere ait olan daireler açık bırakılmıştı. Bu kitâbelere inanmakta acı bir tat bulan halk, bu boş dairelerden, artık devam etmemesi kaderleşen İstanbul imparatorlarının ve patriklerinin sonuncu oldukları manasını çıkarıyordu.

Bir de bir kelime Bizans imparatorluğunun inkırazını [çöküşünü] haber veriyordu. Bu acayip kelimeyi bir falcı söylemişti: Paleologların birincisi olan Mişel bir falcıya şunu sormuştu:

— Torunlarımın zamanında imparatorluğumun hali nice olacak?

— Mamaimi!

Bu kelimenin manası yoktu... Fakat İstanbul halkı, bu manasız kelimeye, mutlaka uğursuz bir mana sokmaya

muhtaçtı ve bu karanlık ihtiyaçlarını şu tarzda memnun ediyorlardı: Bu kelimenin kendisi manasızdı, amma harflerinin sayısı manalıydı. Yani bu lûgatta yedi tane harf gelecek nesillere şunu haber veriyordu: Paleolog ailesinden ancak yedi imparator gelecekti ve en sonuncusu taht-tan indirilecekti.

Rum İstanbul, bu dünyalar kadar büyük manalı kelimenin şeâmetini [uğursuzluğunu], yalnız kendisine hasretmiyor, Osmanoğullarına da teşmil ediyordu: Osmanlı hanedanından ancak yedi padişah gelecekti ve sonra bu saltanat ailesi Selçukîlerin mirasını kaybedecekti.

İnkıraza hazırlanan Bizans'ta, halk şeametin edebiyatını yalnız kendi hesabına değil, son düşmanlarının hesabına da yapıyorlardı.

Hasılı Fatih'in fetih orduları İstanbul'u kuşattığı zaman şehirde fal ve masal şehrin surlarından daha kuvvetliydi ve şehir halkı bir idam kararının gökten inmiş bir nevi ilâmıyla inkırazı adeta müttefikan bekliyorlardı.

Yirmi Üç Tılsımlı İstanbul

Tarihi bazen istihza öksürüğüne benzeyen bir üslupla yazan Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinin birinci cildinin 60'tan 68'inciye kadar olan sayfalarında Peygamberimizin bulunduğu satırlar ciddiyetin saygısıyla ağırlaşarak, başka tarafları alaya benzeyerek 23 tılsımlı bir İstanbul anlatır.

Bu tılsımlardan 17'si karadadır, 6'sı denizde.

Karadaki on yedi tılsım:

Birinci tılsım: "Avrat Pazarı" denilen yerde bin parça mermer bir sütun vardı. Kostantiniye İmparatoru Yanko (Jan), Hindistan, Loristan ve Mültan'ı almaya gittiği zaman deryalar gibi engin olan ordularındaki askerlerin

şekillerini ve resimlerini bu sütunun dört bir tarafına nakşettirmişti. Bu resimler adeta canlı sanılırdı ve yine bu sütunun tepesine yekpare beyaz bir mermerin üzerine "bir peri-çehre timsalini" yaptırmıştı. Bu timsal, rivayete göre yılda bir defa avaz avaz haykırırdı, yeryüzünde ne kadar kuş varsa başına üşüşürler, dönüp dönüp sonra yere düşerlerdi ve Rumlar bunları yerlerdi. Konstantin zamanında da İstanbul'a düşman gelirse, papazlar bu sütunun üstüne çıkıp halka haber verirlerdi.

Peygamberimiz doğduğu zaman bunu haber vermek için vukua gelen büyük zelzelede bu sütun parça parça oldu, fakat tılsımlı olduğu için yıkılmadı ve zamanımıza kadar ayakta kaldı.

Evliya Çelebi'nin bu fıkrasına kitaptaki not:

Eskiden "Forum d'arcadius" denilen Avrat Pazarı'ndaki sütuna "Arcadius Sütunu" derler. Bu taş birinci Teodos namına oğlu Arcadius (395-408) tarafından rekz ettirilmişti [diktirilmişti]. Şimdi bunun altı metre irtifaında bulunan esas taşı ile tepesinin bir kısmı mevcuttur. 740 tarih-i Miladîsinde vukûa gelen zelzelede yıkılmıştı. Asıl irtifâı 35 metre olduğu zannolunuyor. Üzerinde Arcadius'un heykeli vardı.

İkinci tılsım: Tavuk Pazarı'ndaki sütundu. Som pâre taşından yapılmıştı ve yüz zira' uzunluğunda yuvarlak bir sütundu. Zelzeleden harap oldu ve çemberlerle tutturuldu. Tepesinde bir sığırcık vardı.

Üçüncü tılsım: Saraçhane başında göklere uzanmış bir sütun vardı; tepesinde "Pozentin"in kızı gömülmüştü. Bu sütun karıncaya ve yılana karşı tılsımdı.

Evliya Çelebi'nin bu fıkrasına kitaptaki not:

Bu taş oradan geçen kızlardan bekâretlerini muhafaza edemeyenleri haber verirdi. Hatta İkinci Jüsten'in baldızının bekâretini muhafaza etmediğini haber verdi-

ği için tepesindeki heykel onun tarafından kırdırılmıştı. Dilimizde bu sütuna "Kız Taşı" denilmesi Rumların o eski itikadını gösterir.

Dördüncü tılsım: Altı mermerdeki altı tane sütundu. Bir sütunun üstünde bir karasinek vardı, bu resimden çıkan ses, İstanbul'a sivrisinek sokmazdı.

Beşinci tılsım: Altı mermerin birinde bir sivrisinek resmi vardı. Bu resmin de vazifesi İstanbul'a sivrisinek sokmamaktı...

Altıncı tılsım: Altı mermerin birinde Bokrat'a mensup bir leylek resmi vardı; bu leylek rüzgârın yardımıyla ses çıkarır ve İstanbul'da ne kadar leylek varsa ölürdü.

Yedinci tılsım: Altı mermerin birinde Sokrat'a mensup bir horoz resmi vardı. Bu resim yirmi dört saatte bir öter ve bütün horozları uyandırırdı.

Sekizinci tılsım: Altı mermerin birinde bir kurt resmi vardı. Çobansız koyunları kurdun şerrinden korurdu.

Dokuzuncu tılsım: Altı mermerden birinde yakışıklı bir delikanlı ile şeker bir kızın birbirleriyle kucaklaşan tunç heykelleri vardı; kavga eden karı ile kocadan biri bu heykeli kucaklarsa, dargın karı-koca derhal barışırlardı.

Onuncu tılsım: Yine altı mermerde bir sütun vardı; üstüne beyaz kalaydan bir bunak erkekle bir koca karının heykeli yapılmıştı. İyi geçinmeyen karı ile kocadan biri bu heykelleri kucaklarsa boşanırlardı.

On birinci tılsım: Bayezid hamamının arsasında dört köşe bir sütun vardı; taun [veba] hastalığına karşı tılsımdı. Vakta ki Bayezid hamamı yapılıp da bu sütun yıkıldı; o dakikada İkinci Bayezid'in oğlu tâundan öldü! Ve ondan sonra da İstanbul'u tâun hastalığı sardı.

On ikinci tılsım: Eğrikapı yakınında Tekfur Sarayında tunçtan bir canavar heykeli vardı, yılda bir kere ateşler saçardı. Bu ateşten bir kıvılcım alanın sıhhati devam etikçe ateşdânı (!) sönmezdi.

On üçüncü tılsım: Zeyrek'te Yahya manastırının eteğinde bir mağara vardı. Her yıl kara kış gelince, geceleri bu mağaradan cadılar çıkarlar, arabalara biner ve İstanbul'u dolaşırlardı. Sabah olunca hep birden bu mağarada kaybolurlardı.

On dördüncü tılsım: Ayasofya kilisesinde, dört beyaz mermer sütunun üstlerinde Azrail'in, İsrafil'in, Mikail'in ve Cebrail'in resimleri vardı. Senede bir defa bu resimler haykırırlardı. Cebrail'in resmi haykırır ve "Şark semti ganimet olur"du. İsrafil'in resmi bağırırsa Garp'ta açlık başlardı. Senede birer defa bu resimler haykırırlardı. Mikail'in resmi feryat ederse Şimal'de devlete karşı bir âsi çıkardı... Azrail'in resmi nara atarsa bütün dünyada taun başlardı.

On beşinci tılsım: At Meydanı'nda bir sütun vardı. Birinci Konstantin, kendi hükümetine dahil olan bütün memleketlerden kıymetli taşlar getirerek bu sütunu yaptırmış, tepesine de mıknatıslı bir taş oturtmuştu. Bu mıknatıslı taşın hikmeti vardı: Demiri çeken bu taş sayesinde bu sütun kıyamete kadar yıkılmayacaktı.

On altıncı tılsım: Yine At Meydanı'nda dört köşeli, kırmızı renkli bir sütun vardı, ki Evliya Çelebi bu tılsımın vazifesini söylemiyor.

On yedinci tılsım: Bu tılsım "Burma direk"ti; üç başlı bir ejderha şeklinde yapılmıştı. Fakat fetihten sonra, bu başlardan bir tanesini bir yeniçeri kılıçla bir vuruşta kesti; ondan sonra bu sütunun tılsımı bir parça azaldı ve İstanbul'u yılan, çiyan ve akrep kapladı.

Evliya Çelebi yukarıdaki kara tılsımlarından sonra deniz tılsımlarını sayar:

Birincisi, Çatladı Kapı'daki tunçtan dev heykelidir ki Akdeniz'den düşman gemileri gelecek olursa ağzından ateş saçar ve onları yakardı.

İkincisi, Kadırga'daki bakır gemiydi ki kara kış olunca İstanbul'un büyücü kadınları bu bakır gemiye biner ve Akdeniz'i korurlardı.

Üçüncüsü, Tophane kıyısındaki bakır gemiydi ki yine kara kışta İstanbul'un büyücü kadınları buna biner ve Karadeniz'i muhâfaza ederlerdi.

Dördüncüsü, Sarayburnu'ndaki tunçtan ve üç başlı ejderhaydı ki, Üsküdar tarafından gelecek düşman gemilerini ağzından ateş saçarak yakardı.

Beşincisi, yine Sarayburnu'nda üç yüz sütun üstündeki üç yüz deniz mahlukunun şekilleri ve resimleriydi ki, bunlardan mesela hamsi balığının resmi haykırırsa Karadeniz'deki bütün hamsi balıkları İstanbul kıyılarına koşup halk tarafından yenirdi.

Altıncısı, öyle bir tılsımdı ki, erbainde kırk gün balıklar İstanbul halkının ağzına ve midesine namzet olurlardı.

Evliya Çelebi'nin biraz alay ederek saydığı yirmi üç tılsım bu kadardır.

Yalnız bir şey var. Çelebi'nin yazdığı bu tılsımlar arasında iki tılsım eksikti: Kostantiniyye halkında, Sultan Mehmed'in fetih ordusuna karşı gelecek millî iman ve millî yekpârelik.

Müstakbel İstanbul Fatihinin Çadırı

İstanbul muhasarasında iki taraf iki ayrı şeye inanıyordu: Türk ordusu fethe; Rum ordusu hezimete.

Türk ordusunun imanı, Milat yılı Şubatının başında, İstanbul'u dövmek için Edirne'den çıkarılan toptan daha korkunçtu. Bu kocaman şeyi elli çift öküz çekiyor; muvazenesini sağlamak için iki tarafında ikişer yüz asker yürüyor; elli arabacı ve iki yüz kazmacı köprüleri ve yolları düzelterek, bu canavarın geçebileceği hale koymak için önden gidiyordu. Yüz öküzün ve altı yüz elli insanın meşgul olduğu bu top, o zamana kadar harp tarihinde ilk defa görülüyordu. Böyle bir ekibin sevk ettiği topun ne demek olduğunu anlamak için şunu söylemek kâfidir: İki günlük yol iki ayda alınabilmişti.

Muhasara ordusunda manevi hacimleri bu toptan küçük olmayan kumandanlar da vardı. Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa bunlardandı.

(Karaca Paşa'ya "Dayı" denilmesinin sebebi şudur: Kendisi, Fatih'in kardeşi Şehzade Alâeddin'in dayısıydı; bu şehzade vakıa İkinci Murad'ın zamanında ölmüştü; fakat Karaca Paşa'nın "Dayı"lığı tabii ki devam ediyordu.)

Edirne'den yola çıkarılan dev cüsseli topu, hakiki bir devmiş gibi insana alıştırmak ve mûnis bir hale koymak için beraberinde ve önünde yürüyen ekibin başında bu Dayı Karaca Paşa vardı. Bu büyük adamı şu türlü anlatabiliriz: Dayı Karaca Paşa İstanbul'u hem İstanbul'un önünde hem İstanbul'dan uzak yerlerde fethedenlerdendi. Yeniçeri Hasan ismindeki kahramanla şehit düşecek olan Dayı Karaca Paşa'nın, İstanbul önündeki İstanbul fethinde olan payını ileride anlatacağım. Şimdi onun İstanbul'dan uzak yerlerdeki İstanbul fethinde durmak isterim:

Dayı Karaca Paşa, İstanbul'un rahat alınması için İstanbul'dan uzak yerlerde harp edendir. İstanbul muhasarası zamanında, payitahta bitişik olmayan, o vakitki mesafe ölçüsüyle İstanbul'a uzak olan ve Bizans imparatorunun ülkesini teşkil eden yerler vardı... Bunlar şimalde ve Karadeniz kıyılarındaydı ve şunlardı:

Anchialos: Ahyolu;

Mesembria: Misivri

İstanbul topraklarına bitişik olan yerler de yok değildi ve onlar da Marmara kıyılarında İstanbul'dan Ereğli'ye uzanan sahildi ve o sırada fethedilen şu yerlerdi:

Perinthos: Marmara Ereğlisi;

Epivatos: Bigados;

Karatero: Kum Burgaz;

Ayastefanos: Yeşilköy.

Bunlar alınmıştı, yalnız bir yer müstesnâ: Selymbria denilen Silivri kasabası.

Bu kasaba, kalelerine güvenerek teslim teklifini reddetmişti ve ancak İstanbul fethinden sonra hiçbir ümidi kalmayacak, teslim olacaktı.

Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Paşa, 1453 Milat yılı Şubatı'nın başından beri şimale ve cenuba doğru yürüyerek bu iki istikametteki yerleri almıştı ve Edirne'den de dev top ile çıkarak İstanbul'a doğru ağır ağır yol alırken, yalnız bu canavarı idare etmekle kalmamıştı, geçtiği yerlerdeki her toprakta Rum'dan tasfiye ameliyatını da yapmıştı. Dayı Karaca Paşa'nın bu hareketlerine tarihçilerimizden bazıları, İstanbul'un fethinden sonradır derler, ki yanlıştır ve bu yanlış da Silivri kasabasının, ancak İstanbul fethinden sonra teslim olmasını başka yerlere teşmil etmelerindendir.

Dayı Karaca Paşa'nın mütemadi akınlarıyla etrafındaki yakın ve uzak yerler zapt edilerek tecrit edilmiş bir halde, Sultan Mehmed'in muhasara hamlesine hazırlanmıştı.

Hammer bu etrafsız İstanbul'u Sultan Mehmed'in muhasaraya başlamasını şu yolda yazar:

Mehmed'in askeri, tahribâtını böyle İstanbul kapılarına kadar götürürken şehir ahalisi Rum ve Latin kilisesinin birleşmesi veyahut birleşmemesi için aptalca

kavgalar ediyorlardı; manastırlarda herkes çıldırmış gibiydi; bir kadın papaz, haline hayretle bakan Hıristiyanların önünde, Müslüman dinine ve kıyafetine giriyor, büyük perhizde et yiyerek Müslümanların Peygamberini tanıyordu. Büyük perhiz böyle geçiyor, ertesi günü (1453 Nisanının 6. Cuma günü), Mehmed, şehrin önünde görünüyordu.

Rumların "Kaligarya" dedikleri ve bizim "Eğri Kapı" dediğimiz yerin karşısındaki tepenin arkasında muazzam bir çadır kurulmuştu: İstanbul'u alacak padişahın çadırı!

Ejder Öldürülecek Sonra Yılan Ezilecek

Sultan Mehmed, fetihten evvelki adıyla Kaligarya ve sonraki ismiyle İğrikapı'nın karşısındaki tepenin arkasında çadırını kurdu. Türk ordusunun muhasara çizgisi sarayın tahta kapısından başlıyor, yaldızlı kapıda bitiyordu.

Edirne'den iki ayda getirilen büyük top Kaligarya kapısının önüne konuldu.

Manzara heybetliydi ve kalbinde Sultan Mehmed'in durduğu ordu korkunçtu. Büyük top da dev cüssesiyle ve canavar ağzıyla alevden narasını atmaya niyetleniyordu.

Fakat imparator, Kaligarya kapısını yeni baştan sağlamlaştırmıştı. Padişah, bu kapıyı bu topla bile hırpalamanın zor olduğunu gördü.

Ve topu fetihten evvelki adıyla Senromen ve sonraki ismiyle Topkapı diye anılan kapının önüne koydurdu. Bu kapıya fetihten sonra "Topkapı" denilmesinin sebebi bu toptu. Topun iki tarafına daha küçük çapta iki top yerleştirildi. Büyük top, ancak iki saatte dolduruluyordu, bu yüzden günde ancak sekiz defa atılabiliyordu.

Bizans devletinin beyninde öten ilk top sesinin tarihi 1453 Milat yılının 6 Nisan günüdür; saati de şafak vaktidir.

Gökte şafak sökerken, yerde fetih fecri doğdu; büyük topun şafak vakti atılması, fetih ordusuna ilk hücum işaretini verdi.

Fakat top da, topu yapan Urban da az zamanda parçalandılar. Topun parçalarını toplamak ve yeni baştan kullanmak istenildi, fakat eski haliyle yapmak mümkün olmadı: Urban ölmüştü. Vâkıa Türk ordusunda Saruca Sekban gibi değerli bir top mühendisi vardı ve Macarlı ustanın ölümü topun iadesine imkân bırakmamıştı.

Tam bu sırada Sultan Mehmed'in ordusuna bir yabancı devlet elçisi geldi: Hunyadi Yanoş'un gönderdiği adam.

Elçi, padişaha şöyle dedi:

— Hunyadi Yanoş'la yapılan mütarekenin müddeti vakıa henüz bitmedi. Fakat Hunyadi Yanoş, hükümetin idaresini, Macar kralı Ladislas'ın eline devretti. Onun için mütareke kendiliğinden hükümsüzdür. Mütâreke antlaşmasının Türkçe kâğıdını getirdim, onu vereceğim, Macarca kâğıdı geri alacağım.

Bunu yazan Hammer, hülasaten şunu da ilave eder:

"Hunyadi Yanoş'a biri kehanette bulunmuş ve şu haberi vermişti: 'Hıristiyan dünyasının kurtulması, İstanbul'un Türkler eline geçmesine bağlıdır.' Hunyadi de bir an evvel İstanbul'u alsın diye Sultan Mehmed'i sıkıştırmak için Macar elçisini menfi bir teklifle padişaha göndermişti. Elçi de, bu maksadı bildiği için elinden geleni yaptı ve bu menfi teklife müsbet hareketler kattı. Mesela bir gün, büyük topun atılmasında bulunurken, nişancının acemiliğine acıdı ve nişancıya direktif verdi, kale duvarını evvela müteaddit yerlerinden vurdurdu ve bu darbelerle yıkılmaya hazırlanan yerin tam ortasına son ve büyük darbeyi indirtti, surda gedik açtırttı."

Hammer, bunları yazdıktan sonra, bir sahne sanatkârı tavrıyla şu kararı verir: Türklere topu yapan bir Macardı, topu kullanmayı öğreten de bir Macar oldu.

Hammer'in tarihi şüphe yok ki fevkalade değerlidir. Fakat sayısız vesikalara ve hayat boyunca süren tetkiklere dayanan bu kitapta, Hammer Türkler aleyhine fena bir edebiyat yapmaktan kurtulamamıştır. Yukarıdaki karar da böyle bir edebiyata çok benziyor.

Muhasara ordusundaki çok genç padişah, hem genelkurmay, hem başkumandan, hem devlet adamı vasıflarını taşıyordu ve İstanbul'un topla alınabileceğini ilk düşünen o olmuştu. Ordusunda Saruca Sekban gibi top mühendisleri de vardı. Bu padişah, ordusunun kullanamayacağı bir topu bir yabancıya ne diye yaptırırdı, sonra da değerli top mühendisleri olan bir ordu, basit bir top hücumunu öğrenmek için, yabancı bir devlet elçisinin gelmesine nasıl muhtaç olurdu? Evvela Macar Urban, top mühendisi değildi, top ustasıydı... Sonra da Macar elçisi politika memuruydu, asker değildi.

Hatta tesadüfen askerlik mesleğinden yetişmiş olsa bile, topçu sınıfından olması gibi ikinci bir tesadüf uzak bir ihtimaldi. Topun yukarıdaki şekilde kullanılmasını bilmek için, asker olmaya ihtiyaç yoktur denilirse, o zaman da asker olmayan Macar elçisinin bu basit şeyi, bilmesi mümkün olduğu halde, Türk ordusunda hem asker, hem topçu olanlar hakkında bunun mümkün olmaması hangi izahla lazım geliyordu?

Hammer'in son Bizans tarihçisi olan Dukas'tan muhakemesini katmayarak aldığı bu rivayeti bırakalım ve İstanbul muhasarasını seyredelim:

Büyük top, iki yanında bulunan ikinci dereceki iki toptan başka, ufak çapta müteaddit toplar, Yaldızlıkapı'dan Tahtakapı'ya uzanan bütün harp hattı üstünde sıralanmıştı. Bir taraftan, on dört batarya ile birçok mancınıklar

İstanbul surunu döverken, diğer taraftan Türk okçuları muhasara ettikleri Rumların üzerine dolu gibi ok yağdırıyorlardı. Sırbiye'nin "Novoberda" kalesinden de muhasara ordusuna lağımcılar gelmişti. Sırplar, Ortodoks'tu ve fetihe tekaddüm eden Rum ve Latin ittihâdını Sultan Mehmed'in bozmak mahiyetinde olan muhasarası Sırplılara cazip görünmüştü. Türk ordusuna Sırp yardımı bunun neticesiydi. Sırp lağımcılarının sur dışında açtıkları gediklerden, Türk ordusu Rum askerine pek çok zarar veriyordu. Sultan Mehmed'in tekerlekli dört kulesi de Rumların durumunu güçleştiriyordu.

Fakat Venedikli Giustiniyani'nin gemileriyle İstanbul'a gelmesi Rumlara ümit (fakat iman değil, ümit) veriyordu. Bu ümidi gizlice paylaşanlar da vardı. Galata'daki Cenevizliler.

Gizlice!

Çünkü Galata Cenevizlileri, hem bir taraftan İstanbul Rumlarına yardım kuvvetleri gönderiyorlardı; hem de diğer taraftan, tarafsız kalacaklarını Sultan Mehmed'e bildiriyorlardı. Padişah da karar veriyordu: Evvela İstanbul'daki ejderi öldürecekti; sonra da Galata'daki yılanı ezecekti.

İstanbul Sularında Muharebe

Türk ordusunun topları varsa, Rum askerlerinin de neft şişeleri vardı. Çünkü Hammer'e göre Türk ordusunun büyük topunu yapan Macar Urban'ı varsa, Rum askerlerinin de "Feu Gregeois" denilen ve tarihçilerimizce "Neft şişesi" diye tercüme edilen suda sönmez ateşi kullanmayı, kendilerine öğreten Alman Jean Grant'ı vardı. Ve Türk ordusunun toplarla kazandığı üstünlüğü, Rum askerinin neft şişeleri azaltıyordu.

Suda sönmeyen bu ateş, Rumların elinde Türk ordusunun toplarına ve her türlü harp aletlerine karşı o derece

korkunç bir şeydi ki, Sen Romen (Topkapı suru) kulesini yıkmakta Türklerin kullandığı büyük makineyi Rumlar geceleyin yakıp kül etmişlerdi. Hatta Sultan Mehmed, makinesinin kül yığını halindeki son manzarasına bakmış ve şu hayretini zaptedememişti:

— Düşmanın bir gece içinde bu kadar büyük işler göreceğini, bütün peygamberler namına yemin ederim ki, sanmamıştım.

Bunu anlatan Hammer, şunu da ilave eder: "Franças, Sultan Mehmed'in otuz altı bin peygambere yemin ettiğini yazar." Fakat Hammer, bu rakamı az bulur ve şöyle der: "Halbuki padişahın muahedelerde isimlerine kasem ettiği peygamberlerin, şer'an sayısı yüz yirmi dört bindir." Zaten yabancı tarihçilerin İstanbul muhasarasını yazarken, hemen müttefikan yaptıkları iki şey vardır: Evvela Türk askerlerinin miktarından, Türk padişahının yeminlerindeki peygamberlerin adedine kadar çoklukta mübalağa etmek ve bu mübalağayı Rum askerlerinin sayısından silahlarının, gemilerinin yekûnuna kadar azlıkta yapmak.

Hammer'in tarihini Türkçeye çeviren Mehmed Ata Bey, padişahın yeminindeki peygamberler hakkında şu haklı notu yazar: "Peygamberân-ı izâmın mikdârı müayyen olmadığı malûmdur."

Müstakbel İstanbul fatihinin büyük cephelerinden biri de, düşmanlarının dahi meziyetlerini yüksek sesle kabul etmesidir. Ve padişahın aynı mevzuda aynı sesle ettiği yemindeki peygamberlerin sayısı ne olursa olsun, suda sönmeyen Rum ateşi, İstanbul muhasarasının en güç şartlarındandı.

Ve İstanbul surlarındaki muharebe bu güçlük içinde başladı; günlerden 1453 Milat yılı Nisanı'nın on beşiydi: 857 Hicret yılı Cemâziyelevveli'nin beşinci cuma günü.

400 Türk yelkenlisi Fidalya limanından (Baltaoğlu Süleyman Bey'in ismine izafeten Balta limanından) çık-

tı; Boğaziçi'nin güneyine doğru geldi ve bugünkü Beşiktaş'ın önünde demirledi. Bundan birkaç gün sonra, biri İstanbul imparatorunun, dördü Cenevizlerin olarak, beş gemi göründü. Aynı yılın mart ayı müddetince bu gemiler Sakız'dan dışarı çıkamamışlardı. Fakat lodos rüzgârı esince, hareket etmeleri mümkün oldu ve pupa yelken İstanbul'un önüne geldiler. Türk donanmasından yüz elli gemilik bir fırka,[1] Hıristiyan gemilerine yol vermemek ve limanın ağzını tutmak için ilerledi. Gökyüzü bulutsuzdu, deniz durgundu ve İstanbul surlarının üstleri seyircilerle doluydu. Sultan Mehmed de sayıda üstün olan donanmasının zaferinden emindi ve harbi seyretmek için sahile yakın bir yerde duruyordu. Fakat Türk donanmasının ilerisinde giden on sekiz kadırganın tayfaları acemiydiler, kadırgaların su kemerleri pek alçak yapılmıştı ve kısa bir zamanda püskürtülen düşman, bir taraftan ok ve taş yağdırdılar; bir taraftan da Gregeois ateşinin suda sönmeyen parçaları bu ok ve taş yağmurunu tamamladı ve Türk kadırgaları perişan bir vaziyete düştüler.

Rumlarla Cenevizler şecâatte birbirleriyle yarış ediyorlardı. İmparator gemisinin kaptanı Flektanella, gemisinin başında erkekçe savaşıyor, Ceneviz gemilerinin kumandanları Kataneo, Nuvara, Balaneri de onun şecâatini meşk ediyorlardı.[2]

Dukas, üç yüz beş gemi der. Vakayı gözüyle gören Frânçes, yüz elli gemi olduğunu söyler ve Hammer bunu kabul eder -MCK.

VI. Mirmiroğlu, *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları* ismindeki kitabının 32. sayfasındaki 3 numaralı şu notta, yukarıdaki isimleri tamamlayarak ve düzelterek yazar: "Bu üç Ceneviz gemisine, Kaptan Moris Kattaneo, Dominik Donuvar ve Batist di Felisiano taraflarından kumanda ediliyordu. Bu gemiler, şimalden esen aksi rüzgârın tesiriyle mart ayı ile nisanın bir kısmı içinde Sakız limanında kalmışlardı. On beş nisana doğru, rüzgâr cenuptan esmeye başladığından, bu müsait havadan bil-istifâde şimâle müteveccihen Çanakkale'ye doğru ilerlemişler ve yolda

Yalnız, düşman gemilerinin beş ve Türk donanmasındaki gemilerin yüz elli olduğunda tarihçiler birleşmiyorlar:

Tâcüttevârih sahibi Hoca Sadeddin, beş düşman gemisinin iki olduğunu söyler. Halbuki "beş"i Rum tarihleri yazar, o Rum tarihleri ki muhasara edilenlerin kuvvetlerini daima az göstermek isterler. Ve Kemal'in dediği gibi, eğer "iki gemi" olsaydı, bunu onlar "bir"e indirirlerdi. Bir taraftan da Hammer, Türk donanmasındaki gemilerin sayısını yüz elliye çıkarır. Halbuki hem muharebeyi gözüyle görerek yazan hem de Türk kuvvetlerini mübalağa ettiği Hammer tarafından itiraf edilen Rum tarihçisi Frances, Türk donanmasını altmış altı gemiden ibaret olduğunu bildirir.

İki taraf gemilerinin sayısı ne olursa olsun, denizi, yukarıda yazdığım gibi, düşmanların attıkları oklar kaplamış, Gregeois ateşinin parçaları da su üstünde yüzmeye başlamıştı.

Okların çokluğundan deniz, su olmaktan çıkmıştı ve dalgalanan da su değildi, ateşti. Türk dilaverleri dehşet ve hayret içinde kalmıştılar. Bir taraftan da Hammer'in yukarıda deniz durgundu demesine rağmen, lodos dalgalarının şiddetiyle gemiler birbirine çarpıyordu. Bu sırada Gregeois ateşiyle iki gemi, alevler içinde yanmaya başlamıştı.

Sahilde at üstünde muharebeye bakan padişah, kendini zaptedemedi, atını denize sürdü. Yanında bulunan ordu erkânı da padişahın arkasından birer ikişer denize atıldılar. Gemilerin harp ettiği yerle padişahın denizde bulunduğu nokta arasındaki mesafe o derece kısaydı ki bir taş atılsa yetişirdi. Müstakbel İstanbul fatihinin etrafında ateşler yüzüyor, gülleler uçuşuyordu. Padişah, korkunun sükutuna kapılmak şöyle dursun, son sesiyle hay-

---

tesadüf ettikleri Flantanella kaptanın kumandasındaki gemiyle beraberce nisanın yirmisinde İstanbul'a gelmişlerdir -MCK.

kırarak askere kumandalar veriyordu. Padişahın hamle dalgaları ve sesinin büyük halkaları içinde büsbütün başkalaşan asker kendinden geçti ve gemiler onları değil, onlar gemileri taşıyorlarmış gibi sefinelerini düşman sefinelerine doğru sürüklercesine hücum ettiler. Fakat bir taraftan düşman gemilerine müsâit esen rüzgâr şiddetini büsbütün arttırdı; bir taraftan da denizcilikte çok usta olan Cenevizlerin dört yüz gemisi düşmana imdada geldi ve Türk gemileri hücumlarının neticelerini alamadılar. Düşman gemileri de hem bu karışıklıktan hem o sırada Sarayburnu'ndan Galata Balıkpazarı'na uzanan zincirin açılmasından istifade ederek, müstesna bir maharetle Haliç'e girdiler. Ve deniz harbi, Türk donanmasının aleyhinde bitti.

Her felakette olduğu gibi, bu felakette de bir suçlu lazımdı. Bu mücrimi, çok gazaplı padişah, Kaptanı Derya Baltaoğlu Süleyman'ın şahsında buldu ve idamını emretti. Fakat şefaatçılar araya girdiler, idamı dayağa indirttiler. Ve talihsiz, belki de kabahatsiz olan Baltaoğlu bir asker için ölümden beter olan dayakla cezalandırıldı ve azille!

Karadan Geçirilen Gemiler

Donanmasının muvaffakiyetsizliği Sultan Mehmed'in vakarını çok rahatsız etti, fakat muvazenesini bozamadı. Felaketi bir ders olarak kabul eden büyük hükümdar, bu hezimeti ancak bir harikanın örtebileceğini düşündü; öyle bir harika ki düşmanlarını mağlup etmekle kalmasın, aynı zamanda hayretin zebûnluğuna da düşürsün.

Bu mucizeyi de buldu: Gemilerini karadan yürüterek Haliç denizine geçirmek.

Fakat bir defa de devlet adamlarının reyini almak istedi, bir divân kurdu. Sadrazam Halil Paşa için bu divân

bir fırsattı, padişahı muhasaradan vazgeçirmeye kalkacak, İstanbul imparatoruyla sulha yanaştırmak isteyecek ve Rumlara daha büyük yardım kuvvetleri geleceğini, bunların İstanbul'a girmesine Türk donanmasının mani olamayacağını söyleyecekti. Bu lakırtıların hepsini söyledi. Fakat bu lakırtıları padişah reddettiği gibi, padişahın eniştesi ve adamı olan Zağanos Paşa da, çocukluk hocası Molla Gürâni de, keramet derecesine varan dirâyetiyle ordunun maneviyâtını kuvvetlendiren Akşemseddin de kabul etmediler. Bunun üzerine Padişah, divâna sordu:

— Sarayburnu'ndan Galata'daki Balıkpazarı'na kadar limanın ağzına Rumların gerdikleri zinciri kıramaz mıyız yahut bu zincire rağmen ne yapıp yapıp limana giremez miyiz? Ve karadan, denizden İstanbul'u iki ateş arasında bırakamaz mıyız?

Bu suale karşı divândakiler sustular. Bu, iki şeyin sükûtuydu: İmkânsızlığın, ümitsizliğin.

Bunun üzerine padişah cüret benzeyen bir cesaretin kararını tebliği etti:

— Gemilerimi karadan geçireceğim!

Bir zinciri kırmayı imkânsız görerek susan devlet adamları dağların, taşların üzerinden gemi geçirmeyi, bu kararın büyük hacminden aldıkları heyecanla mümkün gördüler. Bu, izahı hem güç hem kolay bir ruh vakasıydı.

Hammer bu karardaki büyüklüğü hazmedemeyenin telaşesiyle şöyle bir şeyler yazar:

> "Vakıa, bu cesaretli fikri Mehmed'in engin ve cüretli zekâsı, tarihteki müteaddit misallerinden kopya etmeyerek, kendi kendine de bulmaya muktedirdi. Fakat bu fikri, padişaha eski tarihte ve yakın zamandaki misallerin vermesi ihtimali de vardır. Kararın mevzuu gemileri karadan limana sokmaktı; bu güçtü, fakat ilk değildi."

Hammer, bunu söyledikten sonra tarihteki misallere, hurafelerdeki masalla başlar ve şöyle der:

Kolhide[1] ahâlisi Argonotları kovalarken Tuna'yı geçtikten sonra, sandallarını omuzlarına aldılar, dağların arasından Adriyatik denizinin kıyılarına götürdüler.

Tarihinin büyük kıymetine rağmen Hammer, Fatih'in bu muazzam vakasını, kopya haline sokmak için böyle bir masala bile mürâcaat eder. Sonra da tarihten irili ufaklı vakalar sayar.

Fakat o vakalardan evvel, Osmanlı devletinin ilk deniz harbi olan İstanbul sularındaki savaşı yerli ve yabancı tarihçilerimizle seyredelim:

Osmanlı Türklerinin deniz harpleri hakkında, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* isminde bir eser yazan ve Hacı Halife yahut Kâtip Çelebi diye tanılan büyük Türk âlimi Hacı Mustafa Efendi, bu eserinin 12. sayfasının bir kısmına sığdırdığı İstanbul deniz harbini, Osmanlı devletindeki deniz savaşlarının ilki olarak yazar. Padişahın denize at sürdüğünü hiç yazmaz.

Öyle sanıyorum ki deniz kenarında ve at üstünde duran padişahı, tarihçiler denize ittiler. Ve buna sahnenin güzelliği sebep oldu. Yahut padişahın atıyla denize saldırır gibi yaptığı hareketi yazı sanatı, atıyla denize dalmak haline getirdi. Hadise doğru olsaydı, Kâtip Çelebi niçin yazmasın?

Kâtip Çelebi'nin yazdıkları bu kadardır:

"Hafî olmaya ki, bu devlet-i ebed-peyvend evâilinde merhûm u mağfûr Ebul-feth Sultan Mehmed zema-

---

Kolhide: Kafkasya'da Batum ve Poti dediğimiz yerlerin eski ismidir. Yunan mitolojisindeki bir masala göre Kolhide'nin sırma yapağılı koyunları varmış ve Argonat yahut Argonot ismindeki kahramanlar ki, "Argus" şehrine veyahut bu şehrin hükümdarı Argus'un himâyesi altında yapıldığı için Argu ismi verilen bir gemiye binerek Karadeniz'e gitmişlermiş -MCK.

nına gelince (yani gelinceye kadar) ekser-i vekâyi-i hurûb-ı kıtâl karada olan küffâr hisârlarını kal' u istîsala müteallik olub derya seferlerine ve firenk tâifsi cengine henüz âheng olunmamıştı. Gerçi Sultan Murad-ı Sâni devrinde ba'z-ı kenarlara (yani sahillere) ve yakın cezîrelere taarruz olundu deyü naklederler. Feth-i Konstantiniyyeden iktizâ edüb berreyn ü bahreyni (yani Rumeli ve Anadolu ile Akdeniz ve Karadeniz'i) kabza-i tasarrufa alub Rumeli ve Anadolu sevâhilinde ve Akdeniz cezîrelerinde olan husûn u kılâ'ı teshîr içün tertîb-i sefâyin ü donanma mühimmâtını tedbîr lazım geldi.

Evvelâ İstanbul hisârını yalnız kara cânibinden muhasara ve teshîr bâbında çenan te'sîr deryâ tarafından dahd, hücum içün gemiler tertîbi mühim oldukda bu mühimi temşiyet için Baltaoğlu Süleyman Bey, serdar nasb u tayîn olunub bir rivâyette Südlüce ardında müceddeden gemiler binâ etti. *Tâcüttevârih* rivâyeti üzre Rumelihisârı ardında tertîb-i sefâyin eyledi. Bu Devlet-i Aliyye'de evvel-i kapudan mezbûr Süleyman Bey'dir. Zira İstanbul fethinden mukaddem Gelibolu tersânesinin ahvâli ve kapudanı[1] tevârihte yazılmamıştır.

Hâlâ hisâra karîb bir liman mezbûr kapudana nisbetle zikrolunur. Kitâb-ı mezbûrda mestûrdur ki ol zemân İstanbul ile Galata miyânını kat' eden Halic üzre zencir çekilüb mermer-i süfûn mesdûd olmağın ol cânibe geçürmek imkân-ı âdî hayyizinden dûrdur (yani ber-mutâd mümkün değildir). Yeni Hisâr cânibinden gemiler sürüb Galata ardından nakl-i fermân olundukta ilm-i cerr-i eskâl mâhirlerinin hayret-efzâ tedbîrleri bahrden berre çeküb edhâ[n][2] ile terbiye

[1] "Kuyudâtı" olmak ihtimâli de vardır -MCK.

[2] Arapça *dehn/dühn* sürünecek yağ demektir; *edhân* bunun cem'idir -MCK.

olunmuş kızaklar üzre kuru yerde gemileri yürüdüb deryâya indirdiler. Ve içine metrisler kurub ebtâl-i ricâl[1] ile mâlâmâl oldukda Hisâr'a hücum edüb dilîrâne cenkler ile küffârı şaşırttılar. Bilâhire bu tedbîr-i dilpezîr şehri teshîre bâis oldu."

Sonsuz İrtifalardan Atılan Taş Gülleler

Rum tarihçisi Kritovulos, Fatih'e takdim ettiği Rumca yazma tarihinde[2] deniz harbini hülasaten şu yolda yazar:

Baltaoğlu, Prenkipos kalesini aldıktan sonra, kumandasındaki gemilerle diğer gemilerin durduğu yere, yani limanın önüne geldi, demir attı. İki, üç gün geçtikten sonra, oradaki büyük ve küçük Rum gemilerine ve limana engel olarak gerilen zincire hücum etmesi ve mümkün olursa liman zorla girmesi için padişahtan emir aldı. Zira padişah pek doğru olarak tahmin ediyordu ki deniz cihetindeki sur tazyik edilirse, kara tarafından zaten muhasara altında bulunan düşman askerlerinin azlığı, kuvvetsizliği şehrin pek geniş olan muhitini tamamen korumaya yetmeyecek ve fetih kolaylaşacaktı. Ve şehri, denizden ve karadan sıkıştırmak için limanı ve Haliç'i râm etmek [boyun eğdir-

---

[1] Arapça *ebtâl* cenkçi erler manasına gelen *batl/battâl*'ın cem'idir –MCK.

Karolidi Efendi'nin Türkçeye çevirip *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nın tefrikalarından 1 numaralısı olarak basılan eserden, s. 58 –MCK.

[*Tarih-i Sultan Mehmed-i Sânî*, Müellifi: Kritovulos, mütercimi: Karolidi; *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz 1, 1 Nisan 1326-cüz 12, 1 Şubat 1327; 13. cüzde *Tarih-i Sultan Mehmed-i Sânî*'ye ait hecâî fihrist verilmiştir; cüz 13, 1 Nisan 1327. Kritovulos'un bu eseri, Latin harflerine 1967 yılında Muzaffer Gökman tarafından aktarılmış ve Akşam Kitap Kulübü tarafından basılmıştır. Yakın zamanda Kapı Yayınları tarafından yeni baskıları yapılmıştır –ed.n].

mek] lazımdı. Baltaoğlu bütün gemileri aldı, yiğit askerlerle doldurdu, büyük bir velvele ve sonsuz bir şiddetle, Rumların küçük gemilerine ve zincire doğru yürüdü. Gemilerin ok menziline varılıncaya kadar silah kullanılmaktan çekinildi ve sonra uzaktan atış tecrübeleri yapılmaya, düşman gemileriyle karşılıklı ok ve top atılmaya başlanıldı. Nihayet, Baltaoğlu, düşmanın küçük küçük gemilerini vuruyor, rampa manevrasına girişiyordu.

Bordalara dizilerek harbe ve kıtâle hazırlanan, yürekleri savaş şevkiyle dolu, maiyet askerlerinden bazıları elleriyle ateşler fırlatıyordu, bazıları ateş saçıcı oklar atıyor, düşman gemilerini yakmayı düşünüyor, bazıları lengerlerin halatlarını kesmeyi tasarlıyordu.

Bir kısmı merdivenlere çıkmaya çabalıyor; birçoğu mızrak, süngü ve kargıyla gemilerin üstünde müdafaada bulunanları vurup öldürüyordu.

Fakat büyük hamleyle yapılan bu hücumlara karşı, Rum gemilerinde bulunanlar, yüksek, hem de çok yüksek yerlerden, yani serenlerin tepelerinden oklarla, mızraklarla Türk askerlerine karşı koyuyorlar; içleri suyla doldurulmuş ve asılmış fıçıları, iplerle bağlanmış ağır taşları yukarılardan fırlatarak Türk gemilerine ağır zararlar veriyorlardı. Bir taraftan Türkler, düşmana galebe çalıp limana zorla girmeye, diğer taraftan Rumlar çok şecâatle harp ederek Türkleri püskürtmeye ve limanı muhafazaya etmeye uğraşıyorlardı.

Nihayet Türk gemileri Rumların metanetine galebe edemediler ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Rumlar biraz nefes aldılar.

Kritovulos deniz muharebesinin bu tasvirinden sonra Fatih'in tasavvurlarını yazar:

Sultan Mehmed bu hücumdaki muvaffakiyetsizliği müteakip, başka bir top makinesi kullanmayı düşündü. Makinacıları yanına çağırdı. Limanın ağzında duran düş-

man gemilerinin makinelerden atılacak taşlarla, bulundukları yerlerde batırılmalarının mümkün olup olmadığını onlardan sordu. Makinacılar cevap verdiler:

— Böyle bir teşebbüsün muvaffakiyetle neticelenmesine Galata suru manidir.

Bunun üzerine Sultan Mehmed, makinacılara başka bir makine yapmalarını söyledi ve nasıl yapacaklarını da anlattı:

—Şimdi kullanılan makinelerin şeklinde cüz'i bir değişiklik yapmakla, taşı yükseğe atmak mümkündür. Ve böyle yükseğe atılacak taş düşünce düşman gemilerinin ortasına rastlar, gemileri batırır.

Ve padişah, birkaç sıklet mikyasını [ölçüsünü] ve nisbetini ve makinenin hedefi olacak gemilere karşı bunların tevci[h] tarzını etrafıyla anlattı.

Makinacılar meseleyi tamamıyla kavradılar ve öyle bir makinenin yapılması mümkün olduğunu kabul ederek, padişahın tarif ettiği gibi makine yaptılar. Mevkileri güzelce yoklayıp kararlaştırdıktan sonra, bu yeni makineyi evvela Galata sahilinden biraz uzakta ve düşman gemilerinin karşısında bulunan yüksekçe bir tepenin üstüne yerleştirdiler; sonra muayyen mikyaslarla ölçtüler ve sonra da içlerine ateş koyup tutuşturdular.

Fakat birinci atışta maksada nâil olamadılar; çünkü makinenin attığı taş, büyük bir irtifaya çıktı, oradan düşman gemilerinin yanında denize düştü. Makineciler, bu sefer makinayı yeniden düzelttiler ve mevkiinden bir parça inhiraf ettirerek [saptırarak] atış yaptılar.

Bu defa, taş sonsuz bir irtifaya çıktı, oradan gayet şiddetli bir gürültüyle ve süratle gemilerden birinin üstüne düştü... Gemidekilerden bazısı öldü, bazısı da sadmenin [çarpmanın] şiddetinden gemiyle beraber denizin dibine indi, boğuldu. Bir miktar kurtulanlar oldu ve yüze yüze yakınlarındaki gemilere güçlükle sığındılar. Diğer gemi-

lerin mürettebatı, gemilerini kaldırıp yerlerini değiştirdiler, atılan taşların varamayacağı noktalara gittiler ve Haliç'i o noktalardan muhafazaya koyuldular. Fakat sonsuz irtifalardan yapılan bu atış hareketi, Rumlar için öyle bir sürpriz oldu ki, muhasara altında bulunan asker de, halk da korku halecanları ve dehşet duyguları içinde kaldı.

Kritovulos, tasvirinin bu noktasında bir satır başı vakfesi [duraklaması] yaptıktan sonra, papanın İtalya'dan gönderdiği gemileri anlatır:

Bu hadiseden üç dört gün geçmeden, papanın İtalya'dan gönderdiği büyük gemilerden üçü açık denizden İstanbul'a gelir. Papa, harbin başladığını, şehrin az zamanda muhasara edileceğini duymuştu ve muhasara altındaki Rumlara, çabuk üç gemi gönderiyordu. Bu gemilerde erzak, cephane ve asker vardı. Yardımcı olarak otuz gemi daha hazırlıyordu. Fakat bu gemiler vaktinde yetişmeyeceklerdi.

Bu üç geminin geldiği padişaha haber verildi. O da hemen Baltaoğlu'nu çağırttı ve şu emri verdi:

— Ne kadar gemi varsa hepsini harekete hazır bulunduracaksın. Tayfaların, kürekçilerin, silahendazların hepsini nizamına koyacaksın. Silah namına ne varsa, yani kalkan, zırh, ok, mızrak, uzun kargı, balta olarak ne varsa hepsinden kâfi miktarda alacaksın. Neferler ve zabitler (erler ve subaylar) arasında deniz savaşına alışık olmayanları karaya çıkaracaksın; yiğit tanıdıklarını donanmaya alacaksın. Ve düşman gemilerini yakalayıp bana getireceksin. Bu yapılmazsa ne kumandan, ne zabit, ne tayfa sağ dönmesinler.

Kritovulos, padişahtan bu emri alan Baltaoğlu'nun vaziyetini, biraz tenkide benzeyen iğneli bir ifadeyle anlatır:

Baltaoğlu, bütün gemileri kumandası altına aldı. Ve bulunduğu yerden demiri, son derece bir azametle kaldırdı. Ve yelken kürek düşmana doğru ilerlemeye başladı.

Gururu ve ümidi o dereceydi ki düşman gemileri avucunun içindeydi sanırdınız. Ok menziline gelince, evvela biraz durdu, sonra harbe başladı. Makinelerden atılan taşlar, düşman gemilerinin direklerini vurmaya, ateş saçan oklar da yakmaya çalışıyordu.

Düşman gemilerinin cenkçileri bütün cengâverliklerini kullanıyorlar; gemilerinin yüksek yerlerinden, bilhassa direklerinden, çanaklıklarından ok, taş, mızrak yağdırıyorlardı. İki tarafın cenk sayhaları [naraları], yaralıların feryatları ve eninleri ortalığı inletiyordu. Deniz cengi bu tarzda bir hayli sürdü. Bir aralık Baltaoğlu son sesiyle haykırdı, arkadaşlarına son şiddetle hücum emri verdi. Bir velveledir, bir kıyamettir koptu, iki taraf birbirine girmişti...

Kritovulos, bu korkunç deniz harbinin hiçbir tarihçi tarafından yazılmayan müthiş ve hakiki bir tasvirine yarın devam edecektir.

Soğuk Su Haliç'inde Türk Gemileri

Harp edenlerin arasında mesafenin kalktığı korkunç andı. Gemilerindeki Türk ve Rum askerleri, artık ok menzilinde harp etmiyorlardı, birbirlerine çok yakın olarak cenk ediyorlardı. Türkler yakından kullanılan silahlarla mücehhez olarak düşman gemilerini aşağılarından tutuşturup yakmaya, küpeştelerini kargılarla, baltalarla vurarak kırmaya ve gemilerin üstüne sıçrayıp demirlerine ve halatlarına asılarak düşman sefinelerine girmeye uğraşıyorlardı. Birtakımı da okla, uzun kargı ve mızrakla öldürüyorlardı.

Fakat bu korkunç hamle, üç İtalyan gemisinin hakkından gelemiyordu. Çünkü Rumların zırhlı askerleri mutadların üstünde bir şecaatle cenk ediyorlardı. Ağır taşlarla su dolu testileri, varilleri makaralarla yukarı çekiyor, sonra hesapla aşağıya bırakıyorlardı ve aşağıya koyuve-

rilen maddeler, hem Türklerin gemileri tutuşturmak için kullandıkları ateşleri söndürüyor, hem kendilerini denizde boğulmak âkibetine sürüklüyordu. Düşman askerleri bir taraftan mızraklarla, şişelerle kendilerini müdafaa ederlerken, bir taraftan da gemilerine tırmanmaya uğraşanların ellerini baltalarla kesiyor, başlarını tokmaklarla, topuzlarla kırıyorlardı.

Bir hareket mahşeridir, bir ses tufanıdır gidiyordu. Her iki taraf, kendi askerlerini gayretin son noktasına çıkarmak için, hareketin her türlüsüne, sesin her perdesi karışıyordu. Vuranlar vurulanlarla, kakanlar kakılanlarla, düşürenler düşenlerle karmakarışıktı; bu kıyâmetten sayısız sesler yükseliyordu: Sayha, nâra, feryâd, inilti, figân, küfür, meydan okuma halinde sesler...

Gemilerdeki Türk askeri çoktu; yaralı düşenlerin, ölenlerin yerleri boş kalmıyordu. Ve Türklerin harp saflarında açılan delikler, yerlerine çok çabuk konulan dinç askerlerle kapatılıyordu. İtalyan gemilerinde bulunanlar sebatta, cesarette, müdafaada vakıa büyük gayretle gösteriyorlardı; fakat Türklerin kendilerine üstün olan kuvvetlerinin karşısında yeis anları geçiriyor, harp hattını bırakıp kaçmak meyilleri gösteriyorlardı. Derken birden bir lodos rüzgârı çıkıyor, İtalyan gemilerinin yelkenlerini dolduruyor ve gemiler kuvvetle ileriye yürüyor, Türk gemilerinin cenge devam imkânı kalmıyordu ve İtalyan gemicileri limanın ağzını tutarak, gemileri ortada bulunan Rum gemileriyle birleşiyordu.

Türk gemileri düşman gemilerini kovalayamamışlar, arkada kalmıştılar.

Bu felaketin bilançosu şudur: Üç İtalyan gemisinde bulunanların yirmi ikisi öldürülmüştü, yarısı yaralanmıştı.

Türk gemilerinde öldürülenler yüzden, yaralananlar otuzdan fazlaydı.

Deniz harbini en kuvvetli renklerle gösteren Kritovulos yukarıdaki tasvirinin padişaha taalluk eden noktasında, denize sürülen at sahnesini hiç söylemez ve bu edebiyata hakikati tercih ederek, vakayı vuku bulduğu miktarda yazar.

Padişah, bu sırada sahilde at üstündeydi. Harbin bütün safhalarını dikkatle takip ediyor ve neticesini bekliyordu. Donanmasının mutlaka galip geleceğine, düşman gemilerinin içindekilerle zapt edilerek huzuruna getirileceğine inanarak rahattı. Vâkıa, harbin cereyan tarzı, ümidini vakalaştıracak gibiydi. Fakat birdenbire çıkan lodos rüzgârı, düşman gemilerinin kurtulmasına imkân verdi. Ve padişah, melâl içinde kaldı, atına sükût ve sükûnetle vurdu, sahilden ayrıldı.

Bu hiç beklenmedik netice Rumlara bir parça şecâat ve birçok ümit vesilesi oldu. Fakat bu ümitler az sürdü: Hadisenin cereyan tarzı uzun ümide imkân bırakmadı.

Kritovulos, bu hadiseleri, Fatih'e takdim ettiği tarihinde nasıl olur da şu tarzda yazar, şaşılacak şeydir:

Yenilmek, esir düşmek, öldürülmek, malları yağma edilmek, çocukların ve kadınların ırzlarına geçilmek gibi felaketler Rumların başları üzerinde dolaşıyordu.

Kritovulos, bu satırlardan sonra, karadan Haliç denizine gemilerin geçmesini, başka tarihçilerden ayrılan hususiyetlerle şu yolda anlatır:

Padişah, limanın zaptını ve gemilerine Haliç'in açılmasını ve şehrin o taraftan da dövülüp sıkıştırılmasını fetih için bir çare olarak düşündü. O zamana kadarki tedbirleri ve tecrübeleri gemilerini Haliç'e zorla sokmak imkânını vermemişti. Münhasıran kendine mahsus olan dirâyetiyle yeni bir tedbir buldu. Ve neticeyi aldı. Bulduğu tedbir şuydu: Donanmasının başındakilere emir verdi:

— Gemileri karadan Haliç'e geçireceksiniz. Dış deniz-

den (yani Beşiktaş sahilinden[1]) iç denize (yani limana) kadar bir yol bulacaksınız, bu yolu kızaklarla döşeyeceksiniz.

Bu iki denizin arasındaki mesafe takriben sekiz istadyondur.[2] Bunun yarısı, yani tepenin ucuna kadar olan yer yokuştur ve Haliç'in içine kadar olan yer iniştir. Kullanılan amele o kadar çoktu ki yol az zamanda yapıldı. Ve padişah emir verdi, gemiler yolun üzerinde yürütüldüler. Gemilerin altlarına büyük mertekler ve iki yanlarına kazıklar konularak halatlarla sımsıkı bağlandılar. Gemilerin muvazenesi böyle sağlanıldı. Dirsek yerleri kayıştan urganlarla çevriltildi. Padişah ikinci bir emir verdi:

— Gemileri yürütün!

Asker, büyük heyecanla iplere, makaralara yapıştılar. Gemiler yürüyordu! Karada yürüyen gemilerin acayipliğini ikinci bir şey büsbütün arttırıyordu: Mürettebât, denizde olduğu gibi karada da gemilerin içindeydi. Yelkenleri ve bütün techizâtı da yerli yerinde bulunuyordu. Gemiler yürütülürken, sanki denizdeymişler gibi yelkenlerini açmışlar, çekeceklermiş gibi kürekleri elleriyle tutmuşlardı. Kumandanları da güvertede, direklerin etrafında öteye beriye koşuyorlar; ıslık çalıyorlar, haykırıyorlar, kürekçileri kırbaçlıyorlar, gayretlerini uyandırıyorlardı. Kaptanlar ve tayfalar neşe içindeydiler. Karada yürüyen bu gemilerin yelkenlerini, denizde yüzen gemilerin yelkenleri gibi rüzgâr şişiriyordu. İşte yokuştan tepeye çıkış ve yokuştan limana iniş böyle oldu. Limana gelir gelmez, büyük bir gürültüyle yelkenler indirildi. Galata'dan az mesafede olan Soğuk Su Haliç'ine[3] orta hacimde altmış yedi parça gemi sokuldu.

---

[1] Kritovulos'un tarihini tercüme eden Karolidi Efendi buraya şu notu koyar: "Metindeki ismi Diplou Kinos olup 'çifte direk' manasını ifade eder" -MCK.

[2] 1512 metredir (mütercim).

[3] Bugün Tersane'nin olduğu mahaldir (mütercim).

Bu gemileri gören İstanbul Rumları şaştılar. Onlar kadar şaşan Kritovulos'un yazdığı şu satırlar, hadiseyle mütenasip olan bir hayretin çok güzel bir ifadesidir! Bu, görmeyenlerin işitmekle inanamayacakları bir temaşa idi.

Eski İran Şahı Ahosor (Xerxes'in) Aynoroz dağından açtığı kanaldan daha garipti... Doğrusunu söylemek istersek Sultan Mehmed'in gözlerimizin önünde duran ve evvelki gün meydana getirdiği harika, Xerxes hakkındaki rivayeti gerçekleştiriyor. Padişahın bu vakası olmasaydı, Aynoroz kanalını açan hakkındaki rivâyet bir masal olurdu.

Denizsiz, Karasız Konstantiniyye

Kritovulos diyor ki:

Denizde muvaffakiyetsizliğe uğrattıkları Türk donanmasından altmış yedi gemiyi Haliç denizinde ve İstanbul'a taarruz mevkiinde gören Rumların hali şu dört kelimeydi: Hayret, ıstırap, yeis, telaş.

Artık Rum kuvvetlerinin yapacak bir şeyleri yoktu. Ne yerli, ne de yardıma gelen yabancı kuvvetler, kara tarafındaki suru muhafazaya kâfi değildiler. Hatta iki üç mevkiin müdafaası bir askere bırakılmıştı; Haliç denizine bakan ve otuz istadyon mesafede olan surun muhafazasına da pek aldırış edilmemişti. Şimdi, Haliç denizini Türk donanması kaplayınca, Haliç'e bakan surun da muhafazası lazım geldi ve diğer mevkilerdeki askerler oraya naklolundu. O mevkiler de muhafazasız kaldı.

Artık surun, Haliç denizi tarafındakinden maada [dışındaki] kısmı birçok noktada müdafaasızdı. Tehlike meydandaydı. Felaket bununla da kalmadı; Sultan Mehmed'in Haliç denizinde yaptırttığı köprü de bitti ve silahendazlar, kemânkeşler bu köprüden geçerek sura hücum etmeye başladılar.

Buna göre Rumlar, surun muhafazasında çabuk davranmak mecburiyetinde kaldılar. Fakat muhafazası icap eden yalnız sur değildi: Limanın ağzında ve zincirin yanında bulunan irili ufaklı Rum gemileri de artık Türk kuvvetleri tarafından takip olunabileceklerdi ve bu gemilerin de muhafazası lazım geliyordu. Hasılı güçlük kat kattı. Öyleyken, Rumlar bu kadar sıkıntı içinde, ellerinden geleni yapmakta kusur etmiyorlardı.

Bilhassa Giustiniyani (Kritovulos mütercimi bunu "Yustinius" diye yazar) limanın ağzında olan kendi gemilerinden birini ve İtalyan gemilerinden de üçünü bulundukları noktadan kaldırdı, Haliç'in ağzı tarafından Türk gemilerinin bulunduğu yerin karşısına götürdü ve orada onlara mevki aldırdı. Bunda iki maksadı vardı: Hem Haliç'teki Türk gemileriyle harp etmek, hem de Haliç'in ağzını kapayarak Türk gemilerini orada hapsetmek.

Bu sayede Türk gemilerinin başka yere hareket etmesine ve limanda bulunan Rum ve yabancı gemilerine zarar vermelerine mani olacaktı. Bu düşünüş yerindeydi ve padişahın hareketine karşı ihtiyatlı bir tedbirdi. Lakin bunun hükmü pek az sürdü. Çünkü Sultan Mehmed, işi anladı ve buna karşı şu yolda bir tedbir aldı: Top makinacılarına makinalarını gece karanlığında gizlice, sahilde düşman gemilerinin karşısına yerleştirmelerini ve oradan büyük taşlar atmalarını emretti. Derhal yerine getirilen bu emirle, düşman gemilerinden biri battı ve tayfasından çoğu boğuldu; kurtulanlar yüzerek başka gemilere sığındılar. Ve bu başka gemiler de bulundukları yerden uzaklaşarak emin bir yere çekildiler. Padişahın top makineleri atışa hazır vaziyetteydiler, bunu bilen Konstantiniye gemileri yer değiştirmekte çok acele davrandılar; yoksa Giustiniyani (Yustinius) ve arkadaşları soluğu denizin dibinde alacaklardı.

Yustinius'un bu teşebbüsü de netice vermeyince, artık

yapılacak bir şu kalmıştı: İstanbul surlarından oklar ve taş atan makinelerle taşlar atarak Türk gemilerini vurmak ve serbest hareketlerine mâni olmak.

Ve Rumlar karadan yalnız bunu yapıyorlardı. Denizde de liman önündeki duran gemiler, her gün Haliç'teki Türk gemilerine hücum ediyorlar, onları kovalıyorlar ve Haliç içinde zararlar yapmaktan alıkoyuyorlardı.

Kovalanan Türk gemileri, çok defa kendi emirleri altında olan sahile sığınmak isterken karaya çarpıyorlardı. Bazen de kovalayan düşman gemileri, geri dönmeye başlayınca Türk gemileri de geri dönerek onları kovalıyorlardı. Gemiler arasında, böyle karşılıklı vurmalar ve vurulmalar olup duruyordu.

Denizde bu hadiseler olurken, karada da ehemmiyetli vakalar oluyor; Rumlar bunları İstanbul'un başına gelecek felaketin manevi işaretleri diye alıyorlardı. Bu şeâmetli vakalardan biri şudur: İstanbul'a yapılacak büyük hücumdan üç, dört gün evvel kadın, erkek, bir yığın Rum, Tanrı'nın inâyetine sığınarak önlerinde Meryem Ana'nın resmiyle sokaklarda dolaşırlarken, bu resim tutanların elinden sebepsiz ve birdenbire yüzüstü yere düştü. Resmin arkasında yürüyen büyük kalabalık yekpâre sesle bağırarak ve göğüslerinde tek bir kalp çarparak resmi yerden kaldırmaya koştular. Fakat resim kurşun gibi ağırlaşmıştı ve sanki yere yapışmış gibiydi ve cemaat Meryem Ana'nın resmini bir türlü topraktan söküp kaldıramadılar. Uğraştılar, çabaladılar, muvaffak olamayınca ve gönüller yakıcı münacatlarda bulunmaya başladılar. Bunun üzerine papazlar ve resmi tutmaya ehil olanlar yerden resmi kaldırdılar, demin taşıyanların omuzlarına koydular. Alay da yoluna devam etti.

Fakat Meryem Ana'nın yere düşen ve bir türlü topraktan kaldırılmasını istemeyen resmi, halkın gözünde hayra alâmet değildi.

Bu yetmiyormuş gibi ertesi gün de İstanbul'u sabahtan akşama kadar çok kesif bir sis kapladı. Bunu da halk şöyle izah etti:

Bu, Tanrı'nın şehirden çıkıp gitmesi yahut şehri büsbütün terk etmesi, şehre arkasını çevirmesi demekti. Çünkü halkın itikâdına göre, Allah buluta bürünerek geliyor ve gidiyordu.

İstanbul'un kara cihetinde vaziyet böyle Türklerin lehindeydi; deniz kısmında da hariçten kuvvetli bir yardımın gelmesi ihtimalinden başka padişahın bir endişesi yoktu.

Çünkü Sultan Mehmed şöyle haber alıyordu: İtalya'dan bir donanma yola çıkmış ve Sakız adasına gelmişti. Bu haber de padişahın işine yaradı. Zira son darbeyi geciktirmek doğru olamayacağından Fatih bütün kuvvetiyle denizden, karadan İstanbul üzerine şiddetli bir hücuma karar verdi.

İstanbul Koparılacak Bir Meyva Olgunluğundaydı!

Kritovulos devam ediyor:

Şehir denizden, karadan kuşatılmıştı. Top makinalarından atılan büyük taşlarla karada kaleler yıkılmıştı. Haliç tamamen Türk gemilerinindi... Hücum için her şey hazırdı: Merdivenlerden, ahşap kulelere kadar her şey...

Elli gün süren muhasara ve onun bütün vasıtaları karşısında, İstanbul dalından koparılacak hale gelmiş bir olgun meyva gibiydi.

Müstakbel İstabul fatihine, muhasaranın başında, uzun bir nutuk söylettiren Kritovulos, fethin başlangıcında da ikinci bir nutuk söylettirdi. Rum tarihçinin demesine göre, İstanbul'a son bir hücuma karar veren padişah, bütün devlet adamlarını, valileri, alay beylerini, sergerdeleri ve çeşitli rütbedeki subayları, hassa askerlerini,

kumandanları ve kaptanları toplar ve onlara bu nutku söyler:

— Ey benim paşalarım ve beylerim ve ağalarım ve savaş ortaklarım; benim sizleri, buraya çağırmaktan meramım, şimdiye kadar yapılan şeylerde kusur ve gevşeklik isnâd etmek için değildir.

İstanbul'a topyekün bir hücuma karar verdim, bu hamlede daha büyük hamiyet ve şecâat göstermenizi beklediğimi söylemek içindir. Bazılarınız, vazifenizden fazlasını bile yaptınız; buradan muvaffakiyetsizlikle dönmek ârına her fedakârlığı üstün tuttunuz. Bazılarınız bununla da kalmadınız, hamlenizi başkalarına da sirayet ettirdiniz. Bunları gördüm, bunları biliyorum. Sizleri çağırmaktan birinci meramım şunu söylemektir: Bu ana kadar kazandığınız muvaffakiyetler, talihinizin eseri değildir, fedayiliklerinizin eseridir. İkinci maksadım da şunu bildirmektir: Bu son hamlenizle şan, şeref, servet kazanacaksınız. Kostantiniye şehri mal ve mülk dolu bir hazinedir. Bu servetlerin bir kısmı imparatorun sarayındadır; bir kısmı şehrin ileri gelenlerinin binalarındadır; en büyük kısmı mabetlerdedir. Bu son kısım altın ve gümüş vazolardır, kıymetli taşlardır, incilerdir, murassa döşemelerdir ve bahada [pahada] ağır armağanlardır. Sayısız, sonsuz olan bu umumi servetten başka bir de evlerde öyle mal ü menal vardır ki hepsi sizin olacaktır. Sonra Kostantiniye şehrinde erkek ve kadın, güçlü, kuvvetli, güzel, müstesna öyle insanlar vardır ki, kölelereniz, cariyeleriniz olacaklardır. Bazılarınız hizmetlerinizde kullanacaksınız, bazılarını satacaksınız. Evlenme yaşına basmış ve yüzlerine henüz erkek gözü değmemiş asil kızlar bulacaksınız ki sizler gibi bahadırlara varalım diye bekliyorlar. Kimini karı diye alacaksınız; kimini ev işlerinizde kullanacaksınız; kimini satacaksınız ve refahınızı tamamlayacaksınız.

Fakat Konstantiniye şehrinde daha neler yok, neler!

Güzel yüzlü çocuklar, nefis sanat eserleri, eşsiz mabetler, büyük binalar, ihtişamlı evler, mamur bahçeler, her biri gözlere safa, gönüllere zevk dağıtan eşyalar... Daha sayayım mı? Hayır! Bunları saymaya şimdilik lüzum yoktur. Böyle büyük, böyle nüfusu çok, böyle mamurluğun, şanın, şöhretin ucunda; Romalıların eski başkenti ve dünyanın kıskandığı, üstüne titrediği bir şehri, bütün kadınlarıyla, erkekleriyle ve delikanlılarıyla, yüzyıllardan beri toplanmış, birikmiş mallarıyla, servetleriyle harp ganimeti diye sizlere terk ediyorum. Bu şehrin bütün nimetlerinden, ihtişamlı bir ziyafetin davetçileri gibi kâm alacaksınız ve bugün sizin doyacağınız o nimetler ziyafetinin arta kalanlarıyla çocuklarınız, torunlarınız doyacaklardır. Böyle bir şehri fethetmek şerefi sizin olacaktır. O şehrin ismi ve şöhreti, bilinen dünya kıtalarında sizin adınız [ile] anılacaktır. Dünyada en büyük rahat şerefle kazanılandır."

Kritovulos'un Sultan Mehmed'e söylettiği uzun nutkun kısa olmayan başlangıcı budur.

Zabitlerinin ve ricâlinin gönüllerini, dinî ve millî gâyelere değil de, midelerini ve vücutlarını servet ve şehvet mevzularına çekmek için söylenen bu nutuk Fatih'e pek yakışmıyor. Fakat Kritovulos, Fatih asrında yaşayan bir Rum tarihçisi olmakla beraber, padişahın lütfunu görmüş, hem de bu nutkun bulunduğu tarihi, birkaç defa söylediğim gibi padişaha takdim etmiştir. Bu bakımdan, bu nutkun ne bir garaz eseri olması, ne de Rumca bilen Fatih tarafından okunmamış bulunması mümkün değildir. Ve bu nutkun doğru olması mutlaka icap ediyor. Vakıa, Fatih'in İstanbul'u alacak ordusuna, "memleket benimdir; mal ve mülk sizindir" dediğini bizim tarihçiler de yazar. Fakat İstanbul'un delikanlılarını, güzel kızlarını askerlerine hatırlatarak, İstanbul fethi gibi şehit kanıyla sırılsıklam olan bir zaferi, şehvet kavgası halinde ordusuna

göstermek Fatih'e hiç yakışmaz. Ve bu nutuk bir iftiraya çok benzer.

Yalnız, nutkun son kısmı tarihe muvâfıktır. Fatih'in nutkunu belirttiği şu sözler:

— Şimdi, sizlere emirlerim şudur ki, herkes alayına, çadırına gitsin, yemeğini yesin; rahatına baksın. Yarın sabah erkenden kalkacaklarını ve herkesin kendi mevkiinde harp saffı nizâmını tamamlayacağını maiyetinize tebliğ ediniz. Bu tertibatımız düşmana sızmayacaktır, düşman tarafından işitilmek değil, hissedilmek imkânı bile bırakılmayacaktır. Alayları nizâmına soktuktan sonra sessiz, sedâsız duracaksınız... Cenk türküsü duyunca ve harp alâmeti görünce ötesi size aittir.

Padişah, bundan sonra Kaptanıderya Hamza Bey'den başlayarak, ordu âmirlerine şu yolda hitap eder:

— Hamza Bey! Sen, deniz tarafındaki surun karşısında gemilerle dolaşacaksın. Ve bazılarına ok menziline kadar sokularak kemânkeşlerin, topçuların ve tüfekendazların kaleye şiddetli atışlar yapmasını emredeksin. Ta ki siperlerde bulunan düşman neferleri, başlarını dışarıya çıkarmaya ve harp etmeye meydan bulmasınlar. Gemilerin bazılarını da surun birçok noktalarında karaya yanaştıracaksın; ta ki sura merdiven dayamaya memur olanlar bunu yapabilsinler ve silahdarlar da bu merdivenlerden surlara yükselmeye gayret etsinler.

Zağanos Paşa! Sen de köprüyü geçeceksin ve Haliç dahilindeki surun üzerine şiddetle hücum edeceksin; gemileri de lüzum görünce, yardımına çağıracaksın.

Karaca Bey! Sen de askerinle hendeği geçeceksin, derenin arkasındaki surun yıkılan tarafına yaklaşacaksın, orada erkekçe müdafaa eden düşmanın hakkından geleceksin.

Ey İshak Paşa ve Mahmud Paşa! Siz de herbiriniz alaylarınızı alarak hendeği selametle geçmeye ve merdivenlerle surun yukarısına çıkmaya gayret edeceksiniz.

Ey Halil Paşa ve Saruca! Sizler de maiyetinizde alayınız olarak, benim iki cenâhımda cenge hazır bulunacaksınız. Ve bakacaksınız ki, ben harp ediyorum ve yıkılan yerinden surun üzerine çıkmaya savaşıyorum, İtalyanları yeniyorum ve maiyetimde olanlara şehre girmek için yol açıyorum; o zaman siz de karşınızda saf kuranları, her iki yanından kıyasıya vurarak kovalayacaksınız ve onları bizimle meşgul olmaktan ve yendiklerimize yardım etmekten alıkoyacaksınız. Bundan başka yapılacak olanı bana bırakınız. Haydi, selametle çadırlarınıza ve alaylarınıza dönünüz, yemek yiyiniz, biraz rahat ediniz.

Padişahın bu noktada nutku biter, meclis dağılır; padişah da yemek yer, yatar.

Kritovulos'un deniz harbi hakkındaki tasvirleri bu kadardır.

İfritler ve Şeytanlarla Dolu İnsan Gemileri

Yerli tarihçilerimizin eserlerine karşı şükran duygularımızı hiçbir zaman unutmamakla beraber, şunu itirafa mecburum: En büyük hadiseleri yazarken verdikleri malumat azdır ve kelime manâdan çoktur. Meselâ, İmamzade Es'ad Efendi, *Feth-i Kostantiniyye* ismindeki eserinde İstanbul'un deniz harbini yazarken Türk donanmasının muvaffakiyetsizliği şu kadardır: "Cemâl-i dilârâ-yı zafer cilâ-yı zuhûrda cilveger olmayacak..."

Rumeli hisarının yapılması ve top kullanılması gibi İstanbul fethini sağlayan iki hadiseden sonra, karadan Haliç'e gemi sokmak, ki fethin üçüncü merhalesidir, merhum Esad Efendi'nin eserinde, bu ehemmiyetli vaka bile yarım sayfadır ve o yarım sayfanın bile içi pek azdır:

...Galata ile İstanbul miyânını kat'eden Haliç üzre çekilmiş olan zencir mâni-i mürûr ve bu vecihle cânib-i

bahirden dahi hisârı tazyîk imkândan dûr olduğundan erkân-ı devlet sûret-i teshîl ü takrîbinde, bî-şuûr iken âkıbet zamîr-i münîr-i Padişahîlerine ilhâm-ı İlâhi böyle sunûh u zuhûr eyledi ki Yenihisar cânibinden gemiler imrâr ve Galata verâsından aşırılarak cânib-i bahrden dahi hisârı rahnedâr edeler ve bu melhûz fiile çıkmak teklîf-i mâlâyutâk kabilinden ise de ilm-i cerr-i eskâl[1] mâhirlerinin hayret-efzâ tedbîrleri ile bahrden berre keştiler çekilüb küffâr-ı hâksârın gözlerine karşu hâlâ Kasımpaşa nâm kasaba hüveydâ olduğu vâdîden deryâya endirülüb metrisler[2] vaz'ıyla dilîrâne cenk ve İstanbul gibi hisâr-ı vasî'i çeşm-i küffâre terk itmeleriyle dest-i idârelerinden çıkub Edrene kapusunun cânib-i cenûbîsinde peydâ olan rahneler seddini Tekfûr firenk leşkerine ihâle itmiş idüğinden havâss-ı askeri miyânına bâis-i ihtilâl ve Sultân-ı ekâlîm-küşânın mezîd-i ikbâl u tulû-ı kevkeb-i âmâl ve ol mehâzilin teferruk-ı dâilerine dâl oldu.[3]

İmamzâde merhum Esad Efendi'nin eserinde Haliç hadisesi bu kadardır ve muazzam vakanın ifadesi de budur.

Tâcizade Tuğrâyî Cafer Çelebi münşeâtından *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*'nde de Haliç harikası şu yolda yazılıdır:

Derya cânibinden dahi gemiyle gelüb şehri hayli tazyîk itmişlerdi. Veli Galata ile kal'a beyninde vâki' olan boğazda zencir olmağın hisârın her tarafı kemâ-hüvel-maksûd muhâsere olmamışdı. Meger şu

---

[1] Makine ve kuvvetler ile bu kuvvetlerden doğan hareketler arasındaki ilişkileri araştıran ilim –ed.n.

Savaşta, korunmak üzere yapılan toprak tümsek, siper –ed.n.

İmamzade Es'ad Efendi, *Feth-i Kostantiniyye*, Muhib Matbaası, 15 Ramazan fî 1285, s. 15-16 –ed.n.

şehr zinetde bir şâhid-i ferhûnde olmağın her kişi visâlin arzu edüb dâmenine el uzatmasun diyu kadîmü'l-eyyâmdan hıfz u hirâseti ve ağyârdan sıyâneti bahr-i azîmü'l-kadr olduğudan ötürü ana tefvîz olunmuş imiş. Ol dahi kemâ-yenbağı harîs ü hâfız olub kimesneyi dâiresine uğratmaz imiş. Feemmâ bahr ile sefîne arasında Hazreti Nuh aleyhisselâm zemânından beru münâsebet-i dirîne olmağın igmâz eyleyüb ana mukârenete yol virürmüş. Bu husus lâcerem bahre cerime addolunub te'dîben boğazına zencir urmuşlar, ol zencir sefînelerin dahi men'ine sebeb olub ol sebebden gemiler yol bulub murad üzre hisâre yakın gelmezlerdi. Re'y-i sâib-i Hazreti Saltanat-penâh rahimehullâh bu hususda dahi âsâr-ı acîbe izhâr edüb emreyledi ki cerr-i sakîl ilminde mâhir ne kadar merd-i hünerver ve mühendis-pîşe kimseneler var ise cem' olub kudretlerin bezl edüb san'atların harc eyleyeler; bir tedbîr edeler ki gemiler nice seyr eylerse hâk-i tîre üzerine dahi revân olmak câiz ola. Egerçi bu kaziye gayet sa'b u düşvârlığından alâ cerel-âde mühâle karib bir manâdır. Amma üstâd-ı cihânlar ve hüner-pîşer kârdanlar makdurların sarf eyleyüb dürlü dürlü tasnîfler ettiler ki ukûl tefekküründe hîre vü serâsîme olur. Ol tasnîfler sebebi ile sefîneleri kûh u sahrâda dahi hareket ettirüb bir mevziden bir mevzi'e ubûr u mürûr etmek mukarrer ve muhakkak oldu. Çün edevât u mu'addât külliyen temâm olub bir ednâ cüz'iye dahi bi-vechin minel-vücûh tevekkuf kalmadı, bir sabah ki ber-kemâl yani Hazret-i melik-i müteâl âlem-i hilkate kudret ü celâlin ızhâr idüb felek hurşîd-i tâbdârı ferâz-ı kûhsâr-ı künbed-i devvâre revâne kıldı, Hazret-i Saltanat-penâh rehimehullâh buyurdu ki kırk elli pâre gemi top u tüfenkler ve nâvek-i cerîh ü zenberekler ve dilîr ü dilâverler ile do-

nanub yelkenler açub tûğ u alemler çözülüb, tabl ü nakkâreler dögülüb küffâr-ı bed-girdâre karşu Galete'de kafasında vâki' olan peşteden ki ferâzı çerh-i berine irmiş ve nişîbi ka'r-ı zemîne girmişdir, yüridub deryâye indirdiler. Bu tedbîr ile hisâr deniz tarafından dahi murad üzre muhasara oldu. A'dâ-yı dîn ü devlet demmerehümullâh u Teâla İslâm çerisinin (yani askerin yahut ordusunun) bu kuvvet ü kudret ü ferr ü şevketini göricek hayatdan kat'-ı ümid idüb cân-ı şîrinden nevmîd oldular. Bir kasd eylediler ki tarih-i sulh u selâh-pîşe tutub emn ü emân ve ahd ü peymân ile hisârı teslim eyleyeler. Yine tesvilât-ı şeytânî ve hevâcis-i nefsânî dimağların fesâde virüb deryâ cânibinden canlarına az müddette yetişmek ricâsına birkaç gün te'hîr etmeği evlâ gördüler. Ol esnâda küffâr-ı hâksârın hevâlerine muvâfık deniz yüzünden dört pâre kûh, ki her birinin derûnu vüs'atte fushat-ı dünyâya mütetâbık ve direkleri mihver-i eflâke mutâbık, gölgeleri burc-ı devle mümâs, yelkenlerinden ebr-i tîre vasle-i kirbâs, resenleri medd-i dühûre müvâzi ve lengerlerinin her şâh-ı servi kâv-ı zemîne müsâvi, afârit-i şeytâtin ve tavâgıt-ı melâin ile meşhûn, muaddat-ı ceng ü peykâr ve alât ü esbâb-ı kâr ü zârb serâser ârâste vü pirâste, kal'a hulkenâ takviyet ü muâvenet maslahatine gelüb hisâre girmeğe hücum eylediler.

Eski tarihçilerimizin eserlerine ait olan büyük şükranları bir kere daha tekrarlamakla beraber, İstanbul fethinin en heyecanlı vakası üstüne döktükleri mürekkeplerin karşısında o şükran duygusuna bile galebe çalan his şudur: Teessür.

Türk'ün Haliç'te İlk Köprüsü

Türk ordusu, Rum tarihçilerine göre Haliç'e giren gemilere Rumların hücum edeceklerini Cenevizlilerden gizlice öğrenmiştiler. Galata'daki Cenevizliler, çifte yüzlü bir seciye mahluku idiler.

Yüzleri tam ortasından bir redâet [bayağılık] çizgisiyle ikiye bölünen Galata sakinleri, hüviyetlerinin yarısıyla İstanbul Rumlarının; diğer yarısıyla Türk kuvvetinin mübtezel bir uşağı idiler... Bir yandan Rumlara yardım ediyorlardı, bir yandan da Türklere, Rumlar aleyhinde casusluk yapıyorlar.

Padişah, ne mal olduklarını bilerek bunları kullanıyordu. Bu sayede Haliç'teki Türk gemilerine Rum deniz kuvvetlerinin hücuma hazırlandıklarını Cenevizliler vasıtasıyla öğrenen Türk kumandanları ve kaptanları; gece basiret içinde düşmanı beklediler. Nasıl ki, üzerlerine gelen bir gemiyi bir güllede batırdılar... Gemide yüz elli tane İtalyan delikanlısı vardı, hepsi denize döküldü ve boğuldu. Hatta Giustiniyani dalgalarla gülleler arasında ölüm tehlikeleri geçirdi ve canını güçlükle kurtardı.

Padişah, Galata'dan İstanbul'a geçerek bir de köprü yaptırmaya başladı. Bu köprü, birbirine bağlanan fıçılarla yapılıyordu ve topun da geçmesine imkân verebilecek tarzdaydı. İstanbul Rumları, Haliç'teki bu köprüyü Haliç'teki gemilerden daha çok endişeyle karşıladılar ve yakmaya kalkıştılar. Yüz elli İtalyan gencinin ölümüyle neticelenen birinci teşebbüsün muvaffakiyetsizliğinden sonra, ikinci teşebbüsü Venedikli Jan Kok yapmaya kalkıştı. Bu Venedikli bir zabitti. Bu teşebbüs için hafif, küçük ve kürekle sevk olunur üç kayık seçti. Biraz neft şişesi (Grejuva ateşi) aldı, buna bir miktar da yanar madde ilave etti ve kırk tane gözü pek gemiciyle Türk gemilerini ve fıçılardan yapılmış Haliç köprüsünü karanlık bir gecede yakmak teşebbüsüne geçti.

Fakat demin dediğim gibi, Türk kuvvetleri maddeten ve manen uyanıktılar ve Venedikli zabitin teşebbüsü topu topu şundan ibaret kaldı:

Bir tane Türk gemisini yakmak! Vâkıa köprüye de ateş verdiler, fakat yanmasıyla sönmesi bir oldu ve üç Rum kayığındaki gemiciler Türkler tarafından yakalanıp öldürüldüler.

İmparator Konstantin, yine Rum tarihçilerinin demelerine göre bunun intikamını şu suretle aldı: İstanbul'da harp esiri olarak bulunan iki yüz altmış Müslümanı keserek kellelerini kale burçlarına dizdirdi.

Halbuki Rum tarihçilerinin bu rivayeti, İstanbul imparatorunun aleyhine olmakla beraber doğru olmaktan uzaktır. Çünkü esir galipler tarafından alınır. Rumlarınsa bu harpte, büyük küçük hiçbir galebeleri olmamıştı ve İstanbul'da Türk esirlerinin bulunduğu masaldı. Ancak şu ihtimal kalıyordu: İmparatorun öldürttüğü Müslümanlar vaatlerle, hilelerle İstanbul'da tutulmuş birtakım zavallılardı.

Gerek Giustiniyani'nin bulunduğu, gerek Jan Kok'un teşebbüs ettiği iki gizli hücumu Sultan Mehmed, askerinin hem kuvveti hem basireti sayesinde önleyebilmişti. Ancak o sırada şöyle bir haber aldı: Haliç'in ağzında bulunan büyük gemiler, Türk gemilerinin üstüne saldırmak için müsait bir rüzgâr bekliyorlardı. Bu beklenen rüzgâr, Rumların ve Venediklilerin gemicilikteki maharetleriyle birleşince Türkler için büyük bir tehlike olurdu. Bilhassa, Türk gemilerinin geceli gündüzlü düşman hücumundan korunmakla meşgul olmaları, dağlar aşan himmetler sarf ederek Haliç'e soktukları gemilerden beklenen neticenin elde edilmesine engel oluyordu. Onun için padişah, Haliç'teki gemilerle Haliç köprüsünün emniyetini sağlamak üzere, Rum gemilerini karadan tehdit etmeye katiyetle ihtiyaç duydu. Ancak o sırada, bugün Beyoğlu dediğimiz

yerde bulunan Zağanos Paşa'nın bulunduğu noktadan başka bir mevkiden bunları topa tutmak mümkün değildi. O mevkiden atılacak gülleler ise, Galata'nın kalelerine ve binalarına çarpacaktı. Galata ise Cenevizlilerin elindeydi ve Sultan Mehmed, Cenevizlilere dokunulmayacağına söz vermişti. Vâkıa, Cenevizlilerin İstanbul Rumlarına gizlice erzak ve asker vermek suretiyle yaptıkları yardım, padişahın indinde sabitti. Fakat İstanbul Rumlarına bir de Galata Cenevizlilerinin alenen katılmasıyla neticelenecek bir harekette bulunmak doğru olmazdı. Bu yüzden, Zağanos Paşa kuvvetinin atacağı toplarla Rum gemilerini tehdit caiz değildi ve Haliç'teki Türk gemilerini düşmanın şerrinden korumak imkânı bulunamıyordu.

Fakat tarihçi bir edibimizin dediği gibi, "Fatih ki her muhatarada [tehlikede] bir üstad olmak ve her ihtiyaçta bir vesile-i icad bulmak hasletiyle muttasıf olan dühâttandı [akıllı kişilerdendi], kendi kabiliyetine dayanarak yaptığı hesap üzerine mukavves [yay gibi eğrilmiş] gülle atan bir top yaptırdı ve ikinci güllede bir Rum gemisini batırdı." Aynı tarihçimiz der ki, padişahın Haliç'teki gemilerle Haliç köprüsünü korumak için icat ettiği bu mukavves gülle, bugünkü topçuluk ilminin en büyük esaslarından biri olan "humbara"ya başlangıçtır.

Artık son hücumun tertibatı hazırlanmıştı. Fakat son hücumun teferruatına, tasvirine girmeden önce padişahın muzaffer olacak orduya, münadiler [tellallar] vasıtasıyla yaptırdığı vaadleri görelim. Sultan Mehmed, bu vaatlerini, Tâcizade Tuğrâyî Cafer Çelebi *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*'nde şu yolda yazar (s. 17):

> Münâdiler ordu-yı hümâyunda nidâ kıldılar ki her kim mukaddem gedüge (gediğe) çıka, eğer dirlik tasarruf itmemiş kimse ise âli himmetler olub ziyâde cihet ola. Ve eğer dirlik yiyanlerden (yiyenlerden) ise timar eri

ise büyük subaşı ola. Subaşı ise sancakbeyi ola. Sancakbeyi ise beglerbeyi (Beylerbeyi) ola. Eline hükm-i şerif dahi sadaka uluna. Tâ nesli münkariz oluncaya değin evlâd-ı ekbâdı Devlet-i Âl-i Osmânîde ki, tâ bâkî vü pâyende olsun, her zamanda mer'î vü muhterem ola.

Münadilerin, padişah iradesiyle haykırdıkları bu vaatler, müstakbel İstanbul fatihinin, daima dua ve dünyaya, daima mukaddesata müracaatla kanaat etmeyen, maddiyatın da payını unutmayan bir realist olduğunu ve realizatörlüğünün hangi dayandığı yapı hariçlerinin çeşitliğini gösterir.

Muhasara Ordusunun Mum Donanması

İstanbul fethinin arifesiydi: Askerden eşyaya kadar, canlı ve cansız her şey İstanbul'un fethini kaderleştirecek bir hava içindeydi. Padişah, İstanbul imparatoruna bir son teklifte bulunmak istedi ve sıhrî [evlilikle olan] akrabasından İsfendiyaroğlu'nu imparatora gönderdi. Bu, hususi mahiyetteydi; padişah, resmi bir elçi göndermek istememişti.

İsfendiyaroğlu'nu İstanbul imparatoruna göndermekten Sultan Mehmed'in maksadı, boş yere asker kırdırmadan, galibe yağma hakkını vermiş olmadan, şehrin gönül rızasıyla teslimini teklif etmekti. Hammer, tarihçilik sıfatını azaltan bir dedikodu üslubuyla, İsfendiyaroğlu'nun gönderilmesini şöyle izah eder:

Sultan Mehmed, âdet yerini bulsun yahut İstanbul'un içini görsün diye, İsfendiyaroğlu'nu imparatora göndermiş imiş! Halbuki edip bir tarihçimizin dediği gibi, padişah bu hareketi, âdettir diye yapmış olsaydı, akrabasından birini hususi olarak göndermez, resmen elçi gönderirdi. Çünkü devletler arasında âdetleşen usul bu

vakalarda elçilerin gönderilmesiydi. İsfendiyaroğlu'nun bir nevi casus olarak İstanbul'a yollanması iddiası da gülünçtür; düşman hükümdarının gönderdiği adam imparator, elinden tutup yahut tutturup İstanbul'un dört bir köşesini gezdirecek değildi. İsfendiyaroğlu, sarayda imparatorla birkaç satır konuşacaktı.

İsfendiyaroğlu'na, imparator:

— İstanbul'u, dedi, muhasara edenlerden hiç kimse uzun ömürlü olmadı. Padişah, eğer cetleri gibi cizye almaya razı olursa vereyim, harpten vazgeçsin. Yoksa, memleketimi ölünceye kadar elimden çıkaramam.

İmparator esassız bir irtifadan bu cevabı verirken, hiçbir şeye güvenmiyordu; çünkü bunu yeisin verdiği gurur söyletiyordu. Çünkü imparator me'yûs olmaya mahkûmdu; çünkü muhasaranın en şiddetli olduğu günlerde bile İstanbul'da iki mühim insan birbirine düşmandı: Giustiniyani ve Notaras.

Bunlardan birincisi ki, bütün ismiyle Ciovani Longo di Giustiniyani'dir, İstanbul'un müdafaa kuvvetlerine katılan Cenevizli kumandandı ve ikincisi ki tam adıyla Lukas Notaras'tır, Bizans'ın son başvekiliydi.

Birincisi, İstanbul'u müdafaa için birkaç tane top istemişti; ikincisi bunları vermemişti ve birbirlerine düşmandılar. Bu düşmanlık, iki tarafın askerlerine de sirayet etmişti.

Üstelik bir yandan da, müdafaanın iki yardımcı kuvveti olan Venedikliler ile Cenevizlerin de arası açıktı. Buna da sebep Giustiniyani'nin acı sözleriydi! Venediklerin kumandanı Jak Kok, Haliç'teki Türk gemileriyle Haliç köprüsünün hakkından gelemeyince, Ceneviz kumandanı Giustiniyani, bu hâli onun maharetsizliğine vererek aleyhinde bulunmuştu; ikisinin ve askerlerinin aralarında soğukluk başlamıştı. Bu parçalanmalar yetmiyormuş gibi, Rumların müzakere toplantılarında, sandalye ve teşrifat

kavgaları oluyordu. Bütün bunlar da kifâyet etmiyormuş gibi iki papaz, hükümet hırsızlığı ediyordu: Kaleyi tamir için imparator, iki papaza yetmiş bin altın vermişti. Papazlar, bu parayı duvarın altına gömerek kendi hesaplarına saklıyorlardı (ve bu para, İstanbul'un fethinden sonra Türklerin eline geçecekti).

İşte İstanbul imparatoru, Sultan Mehmed'e karşı, böyle bir devleti sulhen vermeyeceğini söylemişti.

İmparatorun menfi cevabı üzerine padişah, son kararını verdi ve Topkapı ile Edirnekapı arasındaki bir noktayı seçti. Orasını adi toplarla bir düzüye [aralıksız] dövdü, duvarı gevşetti. Ondan sonra, duvara büyük toplarla ateş edilmesini emretti. Kopan gürültü ve atılan gülleler birbirinden büyüktü. Duvarlar yere serildiler. Bunun üzerine her taraftan hücum başladı.

Fakat ortalık kararmıştı ve asker tamamen hazırlanmamıştı ve İstanbul fethedilemedi. Nihayet padişah, kalede açılan gediği düşman kapamasın diye her tarafta meşaleler yaktırdı, hatta mızrakların uçlarına mumlar koydurdu ve askerin harpten el çekmesine meydan bırakmadı. Edip bir tarihçimizin şu teşbihi o geceki mum donanmasının halini güzel anlatır:

> "Ordu kesret-i ziyâdan bir hâle gelmişti ki, ertesi gün zuhûruna intizâr olunan fethin o geceden şehrâyînine başlanılmış zannolunur idi."

Sabah oldu. Padişah, münadilere bilhassa şu cümleyi haykırttı:

> "Şehirde mülk devletindir, mal askerindir."

O sırada yeniçeriler şu istirhamla padişahın huzuruna geldiler:

— Mahpus arkadaşlarımızı bize bağışla sultanım!

Padişahın cülûsundan beri gizli şımarık olan yeniçerilerin "mahpus arkadaşlarımızı" dedikleri, Baltaoğlu Süleyman Bey'i taşlayanlar ve zavallının bir gözünü sakatlayanlardı. Padişah bu hengâmede onları bile affetti.

Artık Sultan Mehmed askerini arkasına takmış, önüne ateş, etrafına altın saçarak İstanbul'a son hücumunu yapıyordu.

Bizans'ın Son Gecesi

Bizans saltanatının son gecesindeyiz. Rus Bizantologu Vasiliyev, Rumlar için zifiri karanlık olan, Türkler için ışık tufanını andıran bu korkunç güzel geceyi yazarken gecenin gebe olduğu İstanbul fethini muhtelif tarihçiler şu yolda takip eder.[1]

İstanbul (Tanrı'nın sıyanetinde olan şehrin) Türkler tarafından muhasarası bile vakanüvislerin yazdıkları sayfalarda derin akisler yarattı: Bu yazılardaki tasvirler ki, muhtelif dillerle ve çeşitli rü'yetlerle Bizans İmparatorluğunun son dakikalarını gösterirler; günü gününe, hatta saati saatine, bu elem verici dramın son perdesi nasıl oynandığını bize seyrettirirler.

Bu hadiseyi Yunan tarih[çi]lerinin başlıcaları, başka başka türlü görürler. Bizans'ın meşhur diplomatı ve en yüksek memuru Georges Phrantzes, ki muhasara zamanında bulundu ve son imparatorun samimi dostu oldu, kahraman hükümdarı hakkında ve umumiyetle Paleologlar hanedanı lehinde hudutsuz bir sevgi besler ve Rum-Latin kiliselerinin birleşmesine muhalif bulunurdu, Bizans'ın son günlerini şu maksatla yazar: Hırpala-

[1] A. A. Vasiliyev, *Histoire de L'Empire Byzantin*, Paris tab'ı, 1932, Rusçadan Fransızcaya tercümesi, c. 2, s. 340 -MCK.

nan Ortodoskluğun, zillete uğramış vatanının ve yenilmiş Konstantin'in şanını iade etmek için.

Fetihteki tarihçilerden Rum Critobule[1], ki Türkler tarafına geçer, İkinci Mehmed'e sadakatini göstermek ister, Thucydide'in üslûb tesiri altında derin bir surette kalarak yazdığı tarihini, şu cümlelerle padişaha ithâf eder:

> "İmparatorların en büyüğü, krallar kralı olan Mehmed'e"

Rum tarihçisi bu kitabında, yeni Osmanlı İmparatorluğunun tebaasından biri sıfatıyla Bizans'ın son kadrini tasvir eder. Fakat haysiyetinin lehine bir nottur ki hemşehrilerine dil uzatmaz.

Anadolulu Dukas, ki Rum ve Latin kiliselerinin birleşmesine taraf tutar ve yegane kurtuluş çaresini bu ittifakta görür, umumiyetle Garp için iyi şeyler söyler ve Giustiniyani'nin değerini birinci plana koyar ve Konstantin'in rolünü küçülttüğü görünür; fakat bir taraftan da Rumlara sahici bir sevgi gösterir ve acır.

Bizans'ın son zamanının dördüncü Rum tarihçisi, ki Bizans edebiyatının yegane Atinalısıdır, yani çok kincidir, Laonikos Chalcondyles yahut Chalcocondiles'tir. Yazılarının ağırlık merkezine Bizans'ı değil, Türk imparatorluğunu koyar ve bu imparatorluğu yeni ve engin bir mevzu olarak alır:

> "Rum, Frank ve İslav devletlerinin enkazı üzerinde doğan genç Osmanlı devleti kudretinin harikulade inkişafı."

Laonique Chalcondyles'in kitabı, müellif İstanbul'un son

---

[1] Maksat Kritovulos'tur -MCK.

günlerini gözüyle görmediği için İstanbul muhasarası ve fethi hakkında ikinci derece bir ehemmiyet taşır.

Latince yazılmış ve müellifleri muhasara boyunca İstanbul'da bulunmuş en kıymetli kaynaklar arasında sayılabilecek eser Kardinal İzidore'un şu kitabıdır: İsa Peygamberin Bütün Müminlerine Hitap.

Eserin müellifi olan bu kardinal, Müslümanların eline esir düşmekten cübbesinin yakasını güç bela kurtarmıştır. Kitabında bütün Hıristiyanlara, tehlikeler geçiren Hıristiyan dinini müdafaa etmelerini yalvarıp yakarır.

Kaynaklar arasında bir de layiha vardır ki, Sakız Başpiskoposu Leonard papaya vermiştir; bu ruhani de Türklere esir olmaktan güçlükle kurtulmuştu. İstanbul'un başına gelen belaya, bu Katolik papazı, Rumların Katolik kilisesinin itikadiyyatına aldırış etmemeleri suçunun cezası diye bakar.

Nihayet dört neşideli bir de şiir vardır, adı "Konstantinopolis"tir. Bu manzumenin şairi, bir müddet Türklerin elinde esir kalan İtalyalı Puskulus'tur. Bu eser Virgile'i ve kısmen Homer'i taklittir. Kapkara bir Katolik olan bu şair de Sakız Başpiskoposu'nun kafasındadır, yani o kanaattedir ki, İstanbul'u Türklerin alması, Rumların Katolik kilisesinden yüz çevirmek suretiyle girdikleri günahın cezasıdır. Şiirini papaya ithaf etmiştir.

İtalyan kaynakları arasında bir eser vardır ki adı şudur: İstanbul Muhasarası Hakkında Tutulmuş Bir Curnal.

Eski Venedik lehçesiyle olan bu eser, kupkuru bir dille ve bir iş adamı kitabetiyle yazılmıştı. Müellifi Türklere "köpek" diyen Venedik asilzadelerinden Nicolo Barbaro adında bir edepsizdir ki, Türklerle Rumlar arasındaki savaş temaslarını günü gününe sayar.

İstanbul muhasarasının kronolojisini yapmak isyetenler için eserinin maskaralığa benzemeyen yerlerinin bir nevi mevcudiyeti vardır.

Eski Rus dilinde İstanbul zaptının mühim bir hikâyesi vardır ki yazan Nestor İskinder'dir. Aslen Rus olması ihtimali olan bu müellif, Fatih'in ordusunda harp etti; İstanbul düştükten sonra da İstanbul'un içinde ve dışındaki Türk harekatını tarafsız olarak ve hemen hemen günü gününe yazdı.

Vasiliyev, bundan sonra İstanbul'un son gecesini anlatır:

İstanbul bombardımanı haftalardan beri sürüyordu. Şehir halkı bitkin bir haldeydi. Herkes kadın, erkek, çocuk, rahip, râhibe, hasılı herkes gece gündüz mermi yağmuru altında hisarların müteaddit rahnelerini tamir etmeye uğraşıyorlardı. Muhasara başlayalı tam elli gün olmuştu. Padişah galiba bilhassa uydurulmuş bir haber aldı: Bir Hıristiyan donanması, İstanbul müdafaası için gelmek üzereydi. Bu haber, şehre hücum kararını padişahın bir an evvel vakalaştırmasına sebep oldu. Critobule (Kritovulus), Thucidide'in tarihindeki meşhur nutuklarını taklit ederek Sultan Mehmed'e uzun bir nutuk söyletir.[1] Padişah nutkunda askerin cesaret ve metanet duygusuna müracaat eder. Rus tarihçisinin bu nutuk hakkındaki şüphesi, hakikat olmak bakımından çok yerindedir. Ve diyebilirim ki, yabancı tarihçiler için yazdığı şeylerden bile kıymetlidir.

Bizans'ın Tepesine Tekbirlerle Türk Bayrağını Diken Yeniçeri Hasan

İstanbul fethinde bir yeniçeri neferi, bir kumandana müsavi bir kahraman olarak ayaktadır: Ulubatlı Yeniçeri Hasan.

---

[1] Bundan evvelki yazılarımda, mühim yerlerini Kritovulus'un Rumca tarihinin Türkçe tercümesinden alarak verdiğim nutuk -MCK.

Türk bayrağını Bizans'ın tepesine ilk olarak diken bu asker, uğrunda öldüğü İstanbul'dan bir mezarlık toprak bile almadan şehit oldu.

Bu yeniçerinin huzurunda yerli ve yabancı tarihçilerle duracağım:

Tarih kitaplarımızın en mühimlerinden olan *Tâcüt-tevârih*'in müellifi büyük bilgin, büyük devlet adamı, büyük nâsir ve büyük şair Hoca Sadeddin Efendi, Yeniçeri Hasan'ı yazmaz ve Topkapı suruna ilk olarak Türk bayrağını dikmek gibi bir büyük vakaya bir insanın adını vermeyi, ya Türk Müslümanların şiârı olan mahviyete aykırı bulur yahut bir yeniçeri neferini Fatih Sultan Mehmed'le yan yana koymaya rütbesini müsait bulmaz ve bu çok muazzam ismin etrafında susar.

Acı sükût.

Bu sükûta dûçar olan Ulubatlı Hasan, o yeniçeri eridir ki, Topkapı surunda Şâhî toplardan[1] birinin açtığı bir gediğe saldırır ve surun üstüne tekbirlerle çıkar, Türk bayrağını diker. Müslüman Türkler içinde İstanbul'a ilk defa girmek şerefini kazanarak, Müslüman ve Türk hükümdarlar arasında İstanbul'u ilk defa alan Fatih Sultan Mehmed'in maiyetinde tarihe girer.

Yeniçeri Hasan, düşmana karşı otuz yeniçeriyle birlikte harp ederek onlarla beraber İstanbul'a girdi; *Tâcüt-tevârih* müellifi belki de bundan dolayı, bu hadiseyi isimsiz yazar. Fakat Yeniçeri Hasan, İstanbul'a otuz kişiyle girdi amma Topkapı suruna bayrağı tek başına dikti. Bu bakımdan, Hoca Sadeddin'in tarihindeki şu fıkrada ismi yazılmasa bile, fıkranın sonundaki şu muazzam beyit, Yeniçeri Hasan'ın mevcut olmayan mezar taşı yerine, tarih yaprağına ona ait olarak kazılmış bir kitâbedir:

---

[1] Vasiliki denen büyük topların tarihlerimizdeki ismi "Şâhî"dir - MCK.

Kullesine çün dikildi râyet-i nusret-nümâ;
Kal'a parmak kaldırıp İslam'a geldi güyiyâ![1]

Tâcüttevârih'te Yeniçeri Hasan'ın büyük ismi sığmayan fıkra şudur:

> Tig-zenân-ı nâvek efgen ü tüfeng-endâzan-ı bârû-şiken, sitâre-i seyyâre kal'a-i günbed-i devvâre üşar gibi, cümleten ol hısn-ı bülend-beden üzre üşüb düşmene göz açdırmayub ân-ı vâhidde burûca urûc idüb livâ-yı fethi bâlâ-yı sûre kodular ve şemşîr-i talîku'l-lisân ile sûre-i Feth ü Burûc okudılar. (c. 1, s. 426)

Tâcizade Tuğrâyi Cafer Çelebi'nin *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*'nde dahi, Yeniçeri Hasan'ın adı geçmez. Tursun (Tûr-ı Sinâ) Bey'in *Tarih-i Ebü'l-feth*'inde de yoktur.

Halbuki Hammer, bu Yeniçeri Hasan'ı boyunun ölçüsüyle silahının, serpuşunun isimleriyle yazar.

Hammer tercümesi (c. 2, s. 298):

> Zağanos (Paşa), Bizanlıların sufûfunda biraz karışıklık görerek yeniçerilerin şecaatini uyandırdı. Gayet uzun boylu, gayet kuvvetli bir yeniçeri, ki Ulubatlı Hasan'dır, başında miğfer, sağ elinde pala, hücum gösterdi. Otuz arkadaşıyla birlikte istihkâmın üzerine vardı. On ikisi birden sukût ettiler; Hasan da bir taş ile yara-

---

Mithat Cemal, fethin 500. yılında (1953) bu eseri yazmasına vesilelerden biri olan Reşif Saffet Atabinen'in "İstanbul'un fethinde şehit düşen kahraman Ulubatlı Hasan'ın hatırasını yâd için Topkapı civarındaki surlara mermer bir kitabe" hazırlattığını duyunca yukarıdaki beytin bu mermer kitabeye yazılmasını teklif ve temenni etmiştir. Bkz. Mithat Cemal Kuntay, "İki Temenni," *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı 134, Mart 1953, s. 5 –ed.n.

> lanarak düştü; yarı beline kadar doğruldu. Miğferiyle kendisini müdafaaya çalıştı; lakin cerihasından zaaf gelerek miğferini elinden düşürdü ve dolu tanesi gibi gelen oklar içinde kayboldu.

Çok acı şeydir ki, Hammer, Yeniçeri Hasan'ı bizim tarihçilerimizden değil, Franşes'ten alır: Müverrihlerimizin "küffâr-ı hâksâr" dedikleri bu iki yabancı adam olmasaydı, zavallı Hasan yalnız Rumların okları arasında değil, bizim vakanüvislerin kalemleri arasında da kaybolup gidecekti.

Namık Kemâl, kendi ifadesiyle "Rum tarihlerinin rivayetine" kendi büyük hamiyetini katarak Yeniçeri Hasan adındaki kabirsiz ve tarihsiz kahramanı yeninden yaratırcasına yazar:

> Zağanos Paşa'nın tahrisât-ı celâdet-perverânesi üzerine yeniçerilerden Ulubadlı Hasan namında azîmü'l-heykel bir kahraman kalkanını başına tutarak, herkesten evvel Topkapı'nın burcuna suûd ile devletin şanlı bayrağını rekz ü i'lâ eyledi. Kendisi de o kadar âlî bir şerefe mazhariyetini müteâkib düşmân tarafından üzerine yağdırılan oklarla mertebe-i şehâdeti ihrâz eyledi.[1]

Mehmed Murad Bey de *Tarih-i Ebulfâruk*'unda Yeniçeri Hasan'dan bahsetmez. Fakat "küffâr-ı hâksâr"dan olan İngiliz tarihçisi Gibbon tarihinin ikinci cildinden bu kahramanı unutmaz.[2]

---

[1] Namık Kemâl, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, s. 57-58 -MCK.

[2] Edward Gibbon, *Histoire De La décadence et de la chute de L'Empire Romanie* ismiyle İngilizceden Fransızcaya tercümesi, c. 2, s. 887 -MCK.

Dev cüsseli ve dev kuvvetli olan Yeniçeri Hasan, padişahın vaat ettiği mükâfata ilk olarak liyâkat kazandı. Bir elinde palası diğer elinde kalkanı, kalenin duvarını aştı. İzinde yürüyen on sekiz asker düşman silahıyla öldüler. Hasan, kalenin tepesine çıkıp on iki arkadaşıyla birlikte harbe tutuşunca, düşmanlar onu hendeğe attılar. Düştükten sonra dizlerinin üzerinde doğruldu; lakin ok ve taş yağmuruna tutulmakta ve helâk olmakta gecikmedi. Fakat surun tepesine çıkmak mümkün olduğunu göstermişti ve bir yığın Türk askeri kale bedenine ve burçlarına tırmandılar; Rumlar da sayısı her an artan Müslüman askerlerine mevkilerini bırakıp çekildiler.

Ayasofya'da Son Âyin

1453 Milat yılı Mayısının 28. akşamındayız. Şark Hıristiyanlığının en ehemmiyetli kilisesinde tarihin en elemli sahnesi geçiyor: Ayasofya'da son âyîn.

1452 yılının Kânunuevvel [Aralık] on ikisindeki Rum-Latin kiliselerinin birleştiği ve İstanbul halkının bu yüzden birbirine girdiği menfi büyük günden beri, boş duran Ayasofya Kilisesini, 1453 Mayısı'nın 28. akşamı, birdenbire muhteşem ve perişan bir kalabalık bastı.

İstanbul İmparatoru On Birinci Konstantin başta olarak bütün saray adamları, bütün devlet adamları, bütün din adamları, bütün ordu kumandanları ve donanma kaptanları, Ayasofya Kilisesine girdiler.

Alaca bir kalabalık.

Rum ve Latin papazları, Rum ve İtalyan kumandanları ve kaptanları hepsi kilisede.

Mâbedin kubbeleri ışık tufânı içinde.

Yeryüzünde dayanılacak yer yok... Artık gökteki Tanrı'ya yalvarmak lazım.

Alaca kalabalık diz çöktü, kubbenin ışık sağanağı altında, Tanrı'ya yalvarıyor.

İmparatorun mabeyncisi Françes[1], bu son âyinde bulunan adamdır ve o yazıyor:

"Bu Ayasofya'da yapılan son Hıristiyan âyini olacaktı. Bu unutulmaz gecede prensler, asilzâdeler, hâsılı eski Bizans'ın sınıf adamları; sonra papazlar, muharipler ve bütün halk tabakaları; sonra Rumlarla beraber Cenevizliler, Venedikliler, artık karşılarında duran ölümün önünde birbirleri aleyhindeki itirazlarını bırakmışlar, galeyan ve heyecan içinde aynı dua sesinde birleşmişlerdi. İmparator ve birçok silah arkadaşları, Hıristiyanlığın "kutsal ve izahsız sırları"nın âyinine katılmak isteyen halk yığınları kucaklaştılar, birbirlerinin günahlarını karşılıklı olarak affettiler ve dinî merasimi yerine getirdiler."

Bu tasviri Françes'ten alan Gustave Schlumberger, o tarihçinin vakalara taalluk etmeyen şu mütalâalarını da ilave eder:

> "O derece eski, o derece namlı bir imparatorluğun, debdebeli ve belki cihanın en ihtişamlı kilisesindeki bu can çekişme sahnesi öyle yüksektir, öyle üstündür ki eski Yunan, bundan ebediyen fahir duyabilir. Bu din münâcatları, bu iman tagannîleri yarın sabahki fecrin kendilerine ölüm armağanı getireceği bütün halkın duaları, Yunan ruhunda bitmez aks-i sadalar halinde çınlayacaktır.

Hammer'e göre Françes ve ailesi Türkler tarafından pek fena muamelelere uğradıktan sonra, Korfu adasında bir manastıra çekildi ve gözüyle gördüğü vakaların tarihini yazdı. Bu müellifin, Türklere ait vakaları anlatırken, bütün Bizans müverrihlerinde bulunan tarafgirliği bir tarafa bırakılırsa, Yunanistan işleri hakkındaki yazıları doğrudur (*Hammer tercümesi*, c. 2, s. 234) –MCK

Bu geceki âyinden ruh ve kalp kuvveti alarak çıkanlar, herkes imparatordan nefere kadar herkes, gözyaşları içinde müdafaa mevkilerine gittiler."

Yazılarında Rumlara karşı az teveccüh gösteren Leonardo'nun şu mütalaada bulunduğunu yine Gustave Schlumberger söyler:

"Bunlar (Ayasofya Kilisesi'ndeki âyinden ağlayarak çıkanlar) cengâver tavırlar aldılar; artık kendi menfaatlerini düşünmüyorlardı; artık âmme hesabına hamleye azmetmişlerdi; bu ruhla surdaki yerlerine döndüler ve bu hamlelerini cesaretle ve sevinerek kullandılar. Bütün müdafaa hattının üzerinde son hazırlıklar bir din vakası halinde ve hüzünlü bir gayretle tamamlandı.

Maneviyattan sonra, maddiyatın en âcizine de müracaat edilmişti: Firarı men' etmek için kilit ve anahtara."

Kilit ve anahtar vakası şudur:

Rumlarla İtalyanlar, harici surun büyük çizgisi üstündeki müdafaa mevkilerine gelince, arkalarındaki şehre açılan bütün kapılar, ric'at ümidini bırakmamak için sıkı sıkı kapanıp kilitlendi. Piers, bu vak'ayı, İstanbul muhasarasını görenlerin yaşadığı zamanda *Türkiye'nin Aslı ve Osmanlı İmparatorluğu* ismindeki eseri yazan Floransalı Andre Kambini'den alarak anlatır. Hadisenin tafsilatı gösterir ki, bu adamlar ne derece soğukkanlılıkla böyle cesurane bir vaziyet aldılar ve ne büyük bir sadelik içinde "Ya zafer, ya ölüm" kararını verdiler.

Gecenin başında duydukları Ayasofya'daki dua eninlerini, münâcat sayhalarını ve âyin uğultularını, aynı gecenin geç vakitlerinde bütün sur boyunca, Türk ordusunun (yarın adı, "Fetih ordusu" olacak ordunun) korkunç sesleri

takip ediyordu: Hücum hazırlığı sona varmıştı ve bu, o müntehânın sesiydi.

Ayasofya'daki âyinin korkunç güzelliğinden sonra, tarihin en yüksek yerine asılacak güzellikte bir levha vardır: Fakat evvela şunu söyleyeyim: İmparator On Birinci Konstantin, vatanı için güzel ölmeyi bilen bir hükümdar örneğidir. Bu levhayı, imparatorun yanından hiç ayrılmayan Frances, gören adam salâhiyetiyle anlatır:

> "İmparator, Ayasofya'daki âyini büyük bir kalabalık ortasında yapan imparator, dualar ederek ve bir aziz gibi gözyaşları dökerek merasim-i dini bitirdikten sonra kiliseden çıkınca, gayet güzel bir Arap kısrağına atladı; evvela muhasara müddetince oturduğu Tekfur Sarayı'na gitti ve gönüllerini kırmış olması muhtemel olanlarla, kiliseden sonra bir de sarayda helalleşti. Ve Frances'le beraber, atlara binerek surun boyunca, askerin maneviyatını yükseltmeye gitti."

İmparatorun yanında harp yerinde olan Frances'i dinleyelim:

> "Bir defa daha atlara bindik. Bu, gece yarısından biraz sonra 29 Mayıs gününün, o son günün ilk saatine doğru idi.
>
> Sarayı terk ettik, surun boyunca müdâfilerin cesaretlerini yükseltmek için ilerledik. Herkes, istisnâsız surların, burçların üstündeydi. Bütün kapılar sımsıkı kapanmıştı. Çifte surların aralarındaki dehlizlerden ne içeri girilebiliyor, ne de dışarı çıkılabiliyordu. Horozlar ötmeye başlamıştı ki, Kalikarya Kapısı'na (Eğrikapı) geldik. Atlarımızdan indik ve bir burcun üzerine çıktık."

Frances'in bu hazin levhasını Türk tarihçilerinin muazzam bir tablosu takip eder:

İstanbul İmparatoru On Birinci Konstantin, Ayasofya'dan çıkarak ata bindiği gecenin ertesi günü, Ayasofya'nın kapısı önünde, yirmi iki yaşında bir delikanlı[1] atından yere atlayacak, secde edecek ve secdeden doğrularak, mücevvezesini [resmi kavuğunu] çıkaracak, yerden aldığı toprağı başına atacak, İstanbul fethini nasip eden Allah'a şükredecek.

Bu delikanlının adı artık "Fatih"tir, Sultan Mehmed değil.

İstanbul'un Fethedildiği Gün

O günün gecesi Bizans kalelerinde ve kulelerinde kimse uyuyamamıştı ve 1453 Milat yılı Mayısının 29. günü sabahı horozlar öterken herkes ayaktaydı. İmparator Konstantin, Topkapısı'nda ya yenmek yahut memleketinin çöküntüleri altında gömülmek kararını vermiş, Türk hücumunu bekliyordu. O sabah fethin üstüne doğan güneş, dün Bizans'ın son gecesini hatırlatmak [için] batarken, bütün Türk ordusunun "Lâilâhe illallâh" nidaları, boru uğultularına karışmıştı.

Fethi, Rum tarihçilerine dayanarak yazan Hammer, o büyük hadiseyi küçültecek şeyler ilave ederek şu yolda anlatır:

Şafakla beraber hücum başladı. Bu, bir an içinde karadan, limandan bütün harp hattı boyunca uzanan bir hücumdu... Sultan Mehmed, Rumları yormak ve askerinin seçkin kısmını yıprandırmak için, askere yeni alınanlarla askerlikten emekliye ayrılanları öne sürdü. Topların hepsi İstanbul üzerine çevrilmişti. Hücum başladıktan sonra

[1] Yirmi dört, yirmi altı yaşında olduğu da rivayet edilir -MCK.

yaralıların iniltileri, ölenlerin son çığlıkları davul, trampete ve silah seslerine karışıyordu.

Hammer, tarafsız olmadığını kitabının başka yerinde yazdığı Rum tarihçisi Françes'ten, fetih ordusunun aleyhinde olan lakırdıları iktibas etmekten vazgeçemez ve İstanbul fethi kadar korkunç güzel bir zaferi, Türk askerinin dayak altında kazandığını söyler:

> "Cenk iki saatten beri sürüyordu. Çavuşlar kırbaçlar ve değneklerle neferlere vurarak, onları yiğit olmaya mecbur ediyorlardı. Sultan Mehmed de elindeki demir topuzu kullanmaktan geri kalmıyordu."

Bu tuhaf satırları, İstanbul'u kaybeden bir milletin tarihçilerinden almakta tereddüt etmeyen Hammer, fethin teferruatını şu yolda anlatır:

> "Türkler henüz bir parmak yer kazanamamışlardı. Kalelerden dolu taneleri gibi taş ve ok yağıyordu. Türk askerlerinin kale duvarlarına kurdukları merdivenler kırılmıştı. Grejuva ateşleri (naft şişeleri) Türk gemilerine doğru dalgalar gibi yürüyorlar, su üstünde yüzüyorlardı. İstanbul kalın bir duman içinde kaybolmuştu. İmparator Konstantin, yanındaki yardımcılarla birlikte Türk kuvvetlerini geri sürmeye muvaffak olmuştu. Bir an oldu ki, talih Rumlara güler gibi oldu. Fakat Cenevizli Giustiniyani yaralandı; aldığı yaranın acısına dayanamayarak ve şeref dolu hayatını unutarak, lekeleyerek müdafaa mevkiinden kaçtı. Galata'ya sığındı. Bu vaka Rumlara yeis verdi. Zağanos Paşa, düşman saflarındaki karışıklığı görünce yeniçerilerin şecaatlerini uyandırdı.

(Bu noktada Hammer, bundan evvel yazdığım Ulubatlı Yeniçeri Hasan vakasını anlatır.)

Topkapısı, Türk ordusuna mukâvemet gösteriyordu. Fakat İstanbul başka taraftan Türklerin eline geçmişti. Hammer'in demesine göre, buna sebep güya şudur: "Konstantin, Türk hücumundan bir gün evvel, felaket mukaddimesi olan bir ihtiyatsızlıkla Fatih'in ordusuna saldırmak için İğrikapı'yı açtırmış ve ikinci bir ihtiyatsızlıkla da kapıyı tekrar kapatmayı akıl etmemişti. Ve İstanbul'a ilk olarak elli Türk askeri de bu kapıdan kolaylıkla geçerek Bizanslılara arkadan hücum etmişlerdi."

Hâsılı, Hammer'in kitabında İstanbul fethinin muazzam tarafları mütemâdiyen küçüktür.

Fatih, karadan gemileri mi geçirmişti? Ne çıkar! Bu bir kopyaydı, çünkü Fatih'ten evvel karada gemi yürütenler bir tane değildi, birçoktu.

Türk askeri, İstanbul'u mu fethetmişti? Ne çıkar! Neferler, çavuşlarından sopa ve kırbaç yiyerek ve padişahın demir topuzunun darbelerinden korkarak İstanbul'u almışlardı.

Asırların ve surların kuşattığı İstanbul'a elli Türk askeri mi girmişti? Ne çıkar! Bunlar, Bizans'ın sokak kapısını açık bularak rahat rahat, kolay kolay girmişlerdi.

Bilhâssa şu "açık kapı" lakırdısı Türklerden ziyade Rumların aleyhindedir. Edip bir tarihçimizin dediği gibi, eğer şehrin kapısının dalgınlıkla açık bırakıldığı doğruysa, basiretin ikinci bir silah olduğu harbi, İstanbul imparatoru, ahmaklığın ta kendisi olan bir tedbirle kaybetmiş demekti.

Türklerin İstanbul'a girdiklerini, Topkapısı'nda şehri müdafaa eden imparator duyunca kendisi ve yanındakiler son bir hamle daha gösterdiler, fakat neticesiz kaldı. Türk askerleri İstanbul'un her tarafına yayılmıştılar.

Felakete uğramanın mutad alameti, insanın yalnız kalmasıdır. İmparator için de böyle oldu, bütün maiyeti kendisini terk etmişti. İmparator ölmek istedi, Türk kuv-

vetlerine saldırdı, yine ölemedi. O zaman Bizans'ın son imparatoru haykırdı: "Bir Hıristiyan yok mudur ki, beni öldürsün!"

Böyle bir Hıristiyan yoktu ve devletsiz hükümdarı bir Müslüman öldürecekti, Türk tarihlerine göre Konstantin kaçmak için sarayından çıkmış, yolda azeblerden bir yaralı askere rastlamış, onu öldürmek için atıyla üzerine doğru gitmişti; fakat yaralı asker can havliyle yerinden fırlayarak Konstantin'i atından aşağı çekmiş, öldürmüştü.

Hammer, Rum tarihçisi Françes'ten alarak Konstantin'in ölümünü şu yolda anlatır: Konstantin'in kendisini öldürecek bir Hıristiyan beklerken, yüzünden, arkasından aldığı iki kılıç yarasıyla harp ölülerinin arasına düşüp karışmıştı.

Konstantin'in ölümü ve ölüsü hakkında Hammer, Fatih Sultan Mehmed ile, Bizans'ın son başvekili Notaras arasında geçen şöyle bir muhavereden de bahseder:

Fatih: — Talihin müsaadesiyle, İstanbul limanından, beş yüz Ceneviz gemisi açık denizi tuttu... Konstantin, bu gemilerden birinde miydi?

Notaras: — Ordunuz İğrikapı'dan girdiği zaman ben saray kapısındaydım. Onun için bu ciheti bilemem.

Bu sırada Fatih'e zabitler şu haberi verdiler:

— Sultanım, iki yeniçeri Konstantin'i öldürdük diye alenen fahrediyorlar.

Padişah emir verdi:

— Askerlerden kim ki, Konstantin'in başını getirir, bin akçe ihsân ederim.

Konstantin'in ölüsü bulundu: Ceset, yaldızlı kartal resimleri bulunan kırmızı çizmelerinden tanındı.

Hammer, Rum tarihçilerinden şu rivayeti de kitabına sokar:

Augusteon meydanında, at üstünde Cüstiniyen'in bir tunç heykeli vardı. Bu heykel, sol eliyle üstüne haç konul-

muş bir küre tutuyor; sağ eliyle devletine râm olan Şark'ı gösteriyordu. İşte son Bizans imparatoru Konstantin'in başı, bu heykelin bindiği atın ayakları altına konuldu.

Fatih İnkıraz Beytini Nerde Okudu!

Fetih tarihinde Farsça bir beyit vardır ki, yerli ve yabancı tarihlere göre İstanbul imparatorunun hazin sarayında Fatih tarafından okunduğu için, Fatih tarafından yazılmış kadar ve ona izafeten meşhurdur:

Bûm nevbet mî-zened ber-târem-i Efrâsyâb,
Perde-dârî mî-kuned der kasr-ı Kayser ankebût.

Halbuki Fatih devrinde defterdarlık gibi ehemmiyetli bir memuriyette bulunan ve İstanbul fethinde bu beyti Fatih'in ağzından duyan ve yanlış söylenen ismi Dursun Bey (kendi ifadesine göre asıl ismi Tursinâ Bey) olan zât *Tarih-i Ebü'l-feth* ismindeki kitabında, bu Farsça beyti, Fatih'in Ayasofya mâbedinde okuduğunu ve padişahın ağzından duyduğunu hülasaten şu yolda yazar (s. 56-57):

> ...Sultan Mehmed Gâzi, Ayasofya nâm kelisâyı ki, Cennet'ten bir âyettir, görmeğe rağbet gösterdi... Padişah-ı cihan, bunun (Ayasofya'nın) sath-ı muka'arında olan acâyib ü garâib san'atların ve temâsîlin temâşâ ettikten sonra, sath-ı muhaddebine urûc etti... Vaktâ ki bu binâ-yı hasînin tevâbi' ü levâhıkın harâb ü yebâb gördü, âlemin sebâtsızlığın ve âhir harâb olması fikr idüb müteessifen nutk-ı şeker-pâşinden bu beyit sem'-i fakîre yetişüb levh-i dilde münakkaş [müntakış] oldu:

Beyt

Perde-dârî mî-kuned der tâk-ı Kisrâ ankebût
Bûm nevbet mî-zened der-kal'a-i Efrâsyâb![1]

Bunu Fatih'in sesiyle işiten Dursun Bey'in tarihinde, beytin yalnız okunduğu yer değil, şekli de diğer tarihçilerin yazdıklarına uymuyor. Şüphesiz ki öteki tarihçilerden ziyade, beyti Fatih'in sesiyle dinleyene inanmak lazımdır.

Öteki tarihçilere bakalım.

Namık Kemâl, *Osmanlı Tarihi*'nde aynen şöyle der (c. 4, s. 62):

> Fatih imparatorun bir tarafı hâlî, bir tarafı harap olan sarayını nazar-ı hikmetle temaşâ eylediği sırada:
> *Bûm nevbet mî-zened ber-târem-i Efrâsyâb,*
> *Perde-dârî mî-kuned der kasr-ı Kayser ankebût.*
> beytini âverde-i zelan-ı ikbâr eylemiştir.

Hammer de, beytin sarayda okunduğunu yazar (tercümesinden c. 2, s. 305):

> Ertesi günü, yani Mayısın Otuzuncu Çarşamba günü Sultan Mehmed, şehri at ile dolaşarak Gran Dük'ün (Bizans'ın son başvekili Notaras'ın) sarayına gitti... Bundan sonra beldenin ıssız sokaklarını devirde devam eyledi. Türk neferlerinin mağlûpların dün ele geçirememiş oldukların eşyasını yağma etmek üzere serseri devr-i esvâk ettikleri görülüyordu. Saraya vusûlünde hâlî-ender-hâlî dâirelerinden geçerken bu âlemin inkılâbâtını mutazammın bir beyt-i Farisî'yi inşâd eyledi:

[1] "Örümcek, Kisra'nın penceresinde perdedarlık yapıyor. Baykuş da Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor" –ed.n.

Perde-dârî mî-kuned der kasr-ı Kayser ankebût,
Bûm nevbet mî-zened ber-târem-i Efrâsyâb.
Beyitteki telmih pek âşikâr idi.

Hammer, beytin sarayda okunduğunu söyleyerek Dursun Bey'le ayrılır, Namık Kemâl'le birleşir. Fakat Hammer de, Namık Kemâl de, beytin şeklinde Dursun Bey'le ayrıdırlar.

Erkân-ı Harbiye miralaylarından Ahmed Muhtâr Bey (sonradan Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa), *Feth-i Celîl-i Konstantiniyye* ismindeki eserinde (s. 260) Hammer'in rivayetini yazar.

Yalnız bir şey var. Dursun Bey, Ayasofya'daki ihtişâmın görenlere hayranlık verdiğini söyler ki, bir inkıraz beytinin, bu ihtişâm önünde okunmaması lazımdır. Vâkıa, Dursun Bey, bu mâbedde bazı yerlerin harap olduğunu da yazarak, bu beyti Fatih'in mabette okumasına imkân hazırlar. Fakat mabedin Dursun Bey tarafından tasvir edilen ihtişâmı yanında bu imkân azalır. Ve azalan bu imkânı da Farsça beytin manası büsbütün hiçe indirir. Çünkü beyitteki "Kasr" kelimesine "kilise" manası sokulamaz, ancak "Saray" manası girebilir. Fakat mademki, Ayasofya Kilisesi bir din sarayı kadar ihtişâmlıydı ve mademki bir kelime, tevsian da kullanılabiliyor; beytin okunduğu muhteşem mabedin mutlaka saray olması lazım gelmez, saray gibi olması da yeter.

Herhalde bu beyti başkalarından duyarak değil, Fatih'in ağzından dinleyerek yazana, diğer tarihçilerden ziyade inanmalıdır.

Bir Farsça beytin yazıldığı şekil ve okunduğu yer hakkındaki rivâyetlerde çok fazla durduğuma karar verilmemesini isterim. Çünkü, bir defa "Büyük tarihler, küçük tarihlerden çıkar" sözünü, tarihi okurken ve yazarken bir kaide olarak olmak taraflısıyım. "Küçük tarihlerden" maksat menkıbeler, hikâyeler, siyaset ve muharebe hadi-

seleri dışında kalan ufak vakalardır. İkinci Mehmed fetihte delikanlıydı. Genç galip, çok hatıra gelir ki, yaptığı işin büyüklüğü karşısında şımarsın. Halbuki genç Fatih, şımarmak şöyle dursun, dünyanın inkılâplarına ihtiyar bir filozof gözüyle bakıyor ve bu beyti okuyor. Hatta bazı tarihlerin rivâyetine göre ağlayarak okuyor.

Bu beyit, hatta bu gözyaşı, Fatih'i seciye tarafıyla göstermekte kalın tarih kitaplarından daha mufassaldır ve Rum tarihçilerine dayanan Hammer'in Fatih'in hususi ahlakına sürmek istedikleri lekeleri, iki mısra ve bir damla gözyaşı silecek kadar kuvvetlidirler.

Lukas Notaras ve Çocukları

İstanbul fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed, bir zaman için Lukas Notaras ile karşı karşıyadır. Onun için Bizans'ın son başbakanı olan Lukas Notaras'ta duracağım.

Bu adamın burada söylenmesi lazım olan tarafları iki tanedir:

1. Ortodokslarla Katolikler Ayasofya'da ittifak âyini yapmışlardı: 1452 Milat yılı Kanunuevvel [Aralık] ayının 12. Salı günü yapılan bu âyin, İmparator On Birinci Nikola'nın daveti üzerine olmuştu ve bu hareketi Rum patriği Grigorios Mamas tasvip etmişti.

Buna Rumlardan birçokları öfkelenmişti; kızanların başında iki mühim adam vardı:

Papaz Gennadios Skholarios ve Başbakan Lukas Notaras.

Bu ittifak aleyhtarlığını bu Ortodoks papazı, Türklerin İstanbul fethinde muvaffak olmalarını bekleyecek dereceye vardırmıştı; bu Bizans başbakanı da Ayasofya'da Katolik külahı yerine Müslüman kavuğu görmek istediğini söyleyecek miktara çıkarmıştı.

Ve Fatih'e bu iki adam lazımdı.

2. Lukas Notaras, vatanını mahveden Fatih'ten para alacak ve çöken devletindeki büyük memurların, zabitlerin isimler listesini padişaha verecek derecede seciyesiz bir adamdı.

Ve Fatih'e bu adam kezâ çok lazımdı.

Onun için Garb ve Şark kiliselerinin arasındaki açıklığı derinleştirmek isteyen Fatih, Ortodoks Papazı Gennadios Skholarios'u mütemâdiyen ve Bizansın son başbakanı Lukas Notaras'i muvakkaten tuttu.

Fatih, İstanbul'da evvela bu son başbakanla meşgul oldu ve onun saray gibi olan konağına gitti. Notaras, servetlerini, hazinelerini Fatih'e takdim etti. Hammer şu muhâvereyi verir:

Fatih: — Bu hazineleri, bu şehri bana nasip eden kimdir?

Notaras: — Allah.

Fatih: — Öyleyse ben, Allah'a borçluyum, sana değil!

Fakat bu muhavereye rağmen Fatih, Notaras'ın kederinden hastalanıp yatağa serilen karısının yanına gitti ve ona teselliler verdi. Padişahın verdiği bundan ibaret değildir. Hammer yazar: Fatih, Notaras'a ve oğullarından her birine biner akçe verdirdi. Bundan başka kendisine, malının ve makamının geri verileceğini de söyledi.

Fakat Fatih'in bu çok beşeri taraflarını yazarak, tarafsızlığını gösteren, edeceği iftiraların doğruluğuna bu suretle okuyucularının inanmalarını sağlayan Hammer, İstanbul Fatihi'ni küçültmek için yabancı tarihçilerin müttefikan duydukları ihtiyaç içinde, padişaha lekelerin en fenasını sürer. Hammer'e göre:

İmparatorun sarayından az ötede güya işret sofrası kuruldu; güya Fatih birçok içki içti; yarı sarhoş bir halde, kızlarağasına güya emir verdi: "Notaras'ın on dört yaşındaki oğlunu getir." Notaras buna razı olmadı ve kızlarağasına güya şu cevabı verdi: "Oğlum, sultanın şehvetini teskine âlet olmaz. Bu zillete düşmektense cellat elinde can versin."

Ve yine Hammer'e göre:

Fatih güya kızdı; güya adamlar gönderdi ve güya Notaras'ı ve oğullarını getirtti ve güya küçük oğlunu alıkoydu ve öldürülmelerini emretti.

Hammer'in anlattığı Notaras güzel ölmesini bilen adamdır; eğer bu ölümün güzelliği, Fatih'i çirkinleştirmek için Hammer tarafından uydurulmuş değilse! Çünkü bu tarihçiye göre, Notaras metanetini hiç kaybetmemiş ve oğullarını hakiki bir Hıristiyan olarak ölmeye teşvik etmiş, son söz olarak da: "Rabbim, sen âdilsin!" diye haykırmıştır. Ve oğullarının başları kesildikten sonra, Notaras yakın bir kilisede dua etmek için cellattan izin istemiş ve oğullarından sonra kendisi idam edilmiştir.

Hadisenin senaryosunu yapan Hammer, sahneyi şu marifetli çizgiyle bitirir: İdam edilenlerin cesetleri sokaklara atılmışmış ve başları Fatih'e getirilmişmiş; Fatih de kelleleri masasının üzerinde gözünün önüne koydurmuşmuş. Çünkü Hammer'e göre Fatih, vahşi yaratılmışmış ve yaratılışındaki bu vahşeti, kızının çıldırasıya sevdiği bir ecnebi tahrik etmişmiş.

Birbirine zıt iki şehvet duygusuyla Fatih hacminde bir adama bu cinayetleri işlettiren Hammer'in bu sözleri, eserinin gâyesine sâdık olmaktan başka bir şey değildir.

Kritovulos'a göre hadise şöyledir: Fatih, Notaras'a önceden çok teveccüh gösterdi. Hatta İstanbul valisi yapacağını kendisine söyledi. Fikirlerine müracaat edeceğini ve nüfussuz olan İstanbul'a nüfus celb etmek için irşâdlarından faydalanacağını da ilave etti. Fakat araya rekabetler karıştı. Nüfuzlu Türklerden bazıları kine, garaza kapıldılar ve Rumların İstanbul'da herhangi bir memuriyette kullanılmalarına, hatta şehrin herhangi bir yerinde oturmalarına izin verilmesini doğru bulmadıklarını Sultan'a söylediler ve Notaras'ı öldürtmeye Padişah'ı razı ettiler.

İstanbul'u aldıktan sonra hemen hiçbir yıl mütemâdi-

yen fethettiği memlekette oturmayan, harpten harbe koşan Fatih gibi bir hükümdar, bir çocuk için, bir kız için bir âileyi idam edecek kadar zevkine düşkün olsun, bundan daha acemi bir yalan olmaz.

Rumlara adaletle muamele etmek isteyen Fatih, onları mühim memuriyetlere geçirmeyi bile düşünecek kadar yüz vermişti. Türk devlet ve din adamlarını Fatih'in bu müsamahası düşündürüyordu. Hatta Fatih, Akşemseddin'i Veliyüddin oğlu Ahmed Paşayla çadırında ziyarete gittiği zaman, sedire yan uzanmış olan bu zat, Fatih'e ayağa kalkmamış, elini o aşağıdan uzatarak, Fatih yukarıdan sarkıtarak musafaha etmişlerdi. Vâkıa, çadırdan çıktıktan sonra, "Hoca bize ayağa kalkmadı," diyen Padişah'a; Veliyüddin oğlunun: "Sultanım, hiçbir hakana, hükümdara müyesser olmayan bir fetih size nasib oldu. Akşemseddin, gururunuzu kırmak için böyle davrandı ve sizi irşâd etti" demesine rağmen, rivayet ederler ki Akşemseddin'in bu tavrı padişahı irşâddan ziyade, Rum büyüklerine yüz veren padişaha karşı iğbirârdı.

En orta burjuvalar gibi iki yatak vakası yüzünden üç, dört insanı öldürtmek gibi zabıta vakalarını Fatih çapında bir adama isnad etmek ayıptır.

Ve İstanbul muhasarasında fikirleriyle padişaha, kerâmetleriyle askere, fethin imkânlarını çoğaltan Akşemseddin'leri gücendirmek korkusunu Rumların idamında sebep olarak almak, bu sebebi şehvet azgınlığında aramaktan daha zeki bir iştir.

Bir İdamın Tedkiki

Bizansın son başbakanı Lukas Notaras'ı çocuklarıyla beraber, Fatih'in idam ettirmesinde yabancı tarihçiler ehemmiyetle dururlar ve hadiseye ayrı ayrı rü'yet zâviyelerinden [bakış açılarından] bakarlar.

İngiliz tarihçisi Gibbon, Fatih'in de fethin de hacmini azaltmak için birçok şeyler yazmakla beraber, Lukas Notaras'ın idamını, sarhoşluk neticesi olarak yazanların iddialarını, padişahın hususi hayatını anlatırken, sarhoşluğunu inkâr etmek suretiyle yıkar ve sebebi kabul etmediği için netice başka sebeplere muhtaç olarak muallâkta durur.

Gibbon (c. 2, s. 870):

> Türk tarihler, ancak üç Türk hükümdarının sarhoşluğunu yazarlar. Fatih hakkında susarlar. Bu sükût gösterir ki, Fatih'in sarhoşluğu hakkındaki rivayet yavandır.[1]

Gibbon, Fatih'in sarhoşluğunu Notaras'ın idamına ait olmayarak, umumi surette reddettikten sonra, idamı yahut daha doğrusu idamları başka sebeplerde arar.

Gibbon (c. 2, s. 892):

> Mehmed (Fatih), Notaras'ın hastalık ve elem içinde yatağa serilen karısını görmeye gitti. Ve ona teselli vermek için, oğlu imiş gibi sevgi ve saygı gösterdi. Aynı şefkati, belli başlı Rum memurları hakkında da esirgemedi, birçoklarının necât fidyelerini bizzat ödeyerek onları esirlikten kurtardı ve kendisini birkaç gün mağlupların dostu ve babası ilan etti. Fakat sahne birdenbire değişti ve Fatih İstanbul'dan hareketinden evvel, esirlerin en asil olanlarının kanları Hippodrom'u (Atmeydanı'nı) ala boyadı. Hıristiyanlar, onun andında durmamazlığa dayanan gaddar-

[1] Gibbon o satırlara şu notu yazar: "Sarhoş hükümdarlar Birinci Selim, İkinci Selim ve Dördüncü Murad'dır (Cantemir, s. 61). İran sofuları bu ibtilâ hakkında daha uzun ve daha devamlı bir liste verirler; son asırda da bizim Avrupa seyyahlarımız, Osmanlı hükümdarlarının içki âlemlerinde bulunmuşlardır" -MCK.

> lığını nefretle anlatırlar; bunların demelerine göre Notaras'ın ve iki oğlunun idamları, kahramanca bir şehâdet manzarası gösterir. Yine onların demelerine göre, Notaras'ın ölümü göze alması, oğullarını Mehmed'in redî [kötü, bayağı] arzularına terk etmemek içindir.

Bu iftirayı edenlerin "mutaassıp"lığını "Hıristiyan" kelimesiyle hafiften belli ederek yazan Gibbbon, bu pis dedikodulardan sonra, cümleye çok ince bir "fakat"la başlayarak şunu da söyler:

> Fakat bir Rum tarihçisi, bir ihtilal tasavvuru, Bizans imparatorluğunun bir iade tasarısı, İtalya'dan gelmesi beklenilen bir yardımcılar kuvveti hakkında ağzından bir söz kaçırır. Bu türlü teşebbüslere karşı her memlekette verilen cezalar malûmdur ve bir galip, emniyetini suiistimal eden mağlupların birinden kurtulmanın çaresine bakarsa, onu ayıplamak güçtür.

Notaras'ın idamı hakkında, Paparigopulos, kafasını iki istifhâmın çengeline asar ve bir karar veremez:

> "Notaras'ın idamı, içki yüzünden miydi? Yoksa birçok müellifin dediği gibi, Fatih'ten gördüğü iltifatı, düşmanlarının çekememesinden miydi? Bilinemez."

Bu tarihçiye yine hürmetle bakmalıyız ki, Fatih'i ve fethi küçültmek için padişaha "homosexüel" olmak iftirasında bulunmaktan utanır ve Françes'le onun iftirasını ganimet gibi benimseyen Hammer gibi hayasızlığı tarihçiliğin kaynaklarından biri gibi kullanmaz.

Tarihçi tarafı Hammer gibi ehemmiyetli olmayan, fakat ilahi şairliğinin berrak mizacıyla "Hıristiyan"dan ev-

vel "insan" olan Lamartine, Notaras vakası hakkında takriben şöyle der:

> "Fatih'in zamanında yaşanan ve bazısı Rum olan bir kısım tarihçiler itiraf ederler ki Notaras ve diğer idam edilen Rum asilzadeleri ecnebilerle ittifak ve bir Haçlılar ordusunun toplanmasına teşebbüs ettiler. Ve bunu itiraf eden, içlerinde Rum tarihçileri de bulunan müverrihler [tarihçiler] şunu da ilave ederler ki, Notaras'ın idamı Fatih'in içki keyfiyle yaptığı bir şey değildir, belki padişahtan gördüğü lûtfa karşı cinayetle, küfrân-ı nimetle mukabele ederek padişahı gazaba getirmesinin neticesidir."

Salabari, yine bu vaka hakkında hülasaten şu fikirdedir:

> "Vatanları alınan, aileleri esir edilen ve bu suretle canları yanan Rum tarihçilerinin rivayetleri Fatih'i itham edemez. O Fatih ki, her hareketi, Notaras'ın haksız yere idamını tekzip eder. Notaras İstanbul'da ihtilal çıkarmaya kalkmıştı. Fatih'in merhamet ve mürüvveti, politika vakası bile olsa inkâr edilemez."

Namık Kemâl de *Osmanlı Tarihi*'nde hülasaten şu mütâlaadadır (c. 4, s. 66):

> "Fatih, Notaras'ın oğluna göz komuş olsaydı, çocuğu istemezdi, alırdı. Almasına da babası değil, dünyanın hiçbir ferdi mâni olamazdı. Fatih, çocuğu başka maksatla çağırmış olsaydı, o zaman da babası küstahça bir şüphede bulundu diye oğlunu öldürtmek lazım gelmezdi. Çünkü babasının küstahlığını çocuğuna yükletmek mümkün olmazdı. Zaten Notaras, servetini fetih ganimeti olmaktan kurtarmak için vatandaşlarının listesini,

vatanını alan hükümdara veren bir curnalcidir. Bu derece mukaddesatsız bir adamdan, kendi hayatını oğluna fedâ etmek güzelliği beklenemez. Hammer'in Notaras vakası hakkındaki kaynağı da Frances'tir. Halbuki aynı Hammer, aynı Frances için, eserinin bir yerinde sözüne inanılmaz, der ve böyle demesi doğrudur. Çünkü İstanbul fethinde Frances, çoluk çocuğuyla beraber esir olmuştu. Esaretten kendisini bedel vererek kurtardı. Fakat çocuklarını kurtaramadı. Bu ıstırabın karşısında Frances, Fatih'e iftira etmek ihtiyacını duymasın, olmaz. Notaras'ın idamına bazı düşmanlarının iftirasının sebep olması mümkündür. Çünkü Notaras, Rum asilzadelerinden çoğunun isim listesini Fatih'e vererek curnal etmişti. Bu yüzden öldürülenlerin geride kalanları, tabii ki Notaras'a düşman olacaktılar ve aleyhinde her şeyi hem yapacaktılar hem söyleyecektiler. Ancak Notaras'ın Haçlılar Ordusu toplattırmaya kalkışması, idamı için başka sebebe lüzum bırakmaz. Zaten bir taraftan Venedik elçisi, Türklere muahedeyle bağlı bir devletin temsilcisi olduğu halde, Venedik tüccâr gemilerini Rumlara yardım için İstanbul'da tutuyor ve kalenin bir tarafını muhafazayı üstüne alıyordu. Diğer taraftan İspanya konsolosu da kalenin öteki tarafında muhafızlık yapıyordu. Bir de Notaras'ın Haçlılar Ordusu toplattırmaya gizlice kalkışması, bunların vaziyetine katılınca, artık Notaras'ın idamı câiz değil, farz oluyordu."

Türk İstanbul'da İlk Patrik

Tarihçi Paparigopulos Türk İstanbul'daki ilk Rum patriği hakkında şöyle der:

"Sultan Mehmed, Şark ile Garp arasında ve Garb'ın Şark hakkındaki ihtirâsı[nı] soğutmak için, yalnız

> Rum patrikliğini yerli yerinde bırakmakla kalmadı, bu patrikliği de asıl ismi Yorgios Skholarios ve papazlık adı Gennadios olan adamı geçirdi. Bu adam, Yani Paleolog zamanında adalet bakanlığına müsavi olan bir memuriyetteydi. Önceden Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmelerini istemiş, hatta Yani Paleolog, bu birleşmeyi sağlamak için Roma'ya gittiği vakit bu da onunla beraber gitmişti. Fakat sonraları fikrini değiştirmiş ve bu birleşmenin aleyhine dönmüştü. Hatta, Manol Paleolog ölünce, Konstantin, Ortodoks-Katolik kiliselerinin birleşmesini istediği için, Yorgios Skholarios bu ittihadın aleyhinde olan Dimitri Paleolog'un imparatorluğuna çalışmıştı. On Birinci Konstantin, imparator olup da iki kilisenin birleşmesi teşebbüslerine geçince, bu adam da adalet bakanlığına muadil olan memuriyetinden istifasını vermiş ve bir manastıra çekilmiş ve Gennedios ismini alarak papaz olmuştu."

Hammer, Türk İstanbul'un ilk Rum patriki intihabının tarihini şöyle anlatır:

> "İkinci Mehmed, silahına boyun eğdirdiği Hıristiyanların sevgilerini de kazanmak için onlara kendisini hâmi diye ilan etti ve 1453 Haziranının birinden itibaren yeni bir Rum patriğinin seçimine başladı."

Bu tarihi Hammer, Rum tarihçisi Frances'ten alır. Halbuki Namık Kemâl, *Osmanlı Tarihi*'nde patriklik seçiminin fethin üçüncü günü olduğunu, aynı Rum tarihçisinin, yani Frances'in rivayet ettiğini yazar. Ve şunu da ilave eder:

Başka tarihçiler, patrik intihâbının fetihten dokuz, on ay sonra, ya 1453 yılı sonunda yahut 1454 yılı başında olduğunu söyler ve bu gecikmeye de Gennadios'un birkaç

aydır buldurulamamış olmasını sebep gösterirler, ki kabul edilen rivayet budur.

Paparigopulos, onun birkaç ay niçin bulunmadığını şu yolda yazar:

Yorgios Skholarios esir olarak Edirne'de Türk beylerinden birinin evindeydi. Fatih, kendisini arattırdı, orada buldurdu ve İstanbul'a getirtti; birkaç defa kendisiyle görüştü, kıymetli olduğuna emniyet getirdi ve açık olan patrikliğe geçirdi.

Hammer bu mevzuyu en güzel yazandır:

Fatih, yeni bir Rum patriği tayin etmekle büyük kumandanlık hünerine devlet adamlığı maharetini de ilave ediyordu. Eli henüz kılıcındayken yeni fethettiği memlekette hükümetini hâkimâne bir politikayla kuvvetlendiriyordu. Kaçan Rumların, korkusuzca evlerine dönmelerini, herkesin işiyle gücüyle uğraşarak maişetlerini sağlamalarını ilan etmişti. Ve bu sırada ölen patriğin yerine yenisinin seçilmesi ve eski ananelerine göre takdis edilmesi emrini verdi.

Gennadios'u patrik seçtirdikten sonra Fatih, onu mükellef bir ziyafete çağırdı, çok tantanayla kabul etti. Onunla dostça ve mufassal bir mülakat yaptı. Ve giderken patriğe kıymetli bir asa vererek şu sözleri söyledi:

— Patrik olunuz. Allah sizi muhafaza etsin. Dostluğumu her vakit kullanabilirsiniz. Sizden evvelki patriklerin haklarına ve imtiyazlarına siz de sahipsiniz.

Ve Fatih patriği avluya kadar uğurladı; orada büyük devlet memurlarına şu emri verdi:

— Sinod'a kadar kendisiyle beraber gidiniz.

Patrik vezirlerin, paşalarına teşkil ettiği bir alay içinde Fatih'in en güzel atlarından birinin üstünde Havariyyûn Kilisesi'ne gitti (Çünkü Ayasofya cami olmuştu ve Havariyyûn Kilisesi patriklik merkezi tayin edilmişti). Ancak bu kilisenin bulunduğu mahalle, harpte hasara uğramıştı

ve kilisenin ön avlusunda bir Türk öldürülmüş olarak yatıyordu ve Gennadios, patriklik merkezinin Meryem Kilisesine nakli için Fatih'ten izin aldı (sonraları bu kilise, Fethiye Camii oldu).

Fatih bu kadarla da kalmadı; patrikhânenin şimalindeki ihtişamlı sarayı patriğin oturmasına bıraktı. Bununla da iktifa etmedi, patriğe ferman verdi ki muhtevası şudur:

> "Kimse patriğe tahakküm etmesin, kim olursa olsun, hiçbir kimse kendisine ilişmesin; kendisi ve maiyetindeki rahipler, her türlü umumi hizmetlerden ebediyen müstesna tutulsun." Fatih, bunu da kâfi görmedi, bu fermana Rumlar hakkında şu üç imtiyazı da soktu: "Kiliseleri camiye çevrilmesin; evlenmeleri, ölüm vakalarında gömülmeleri ve bütün gelenekleri Rum kilisesinin usulüne göre yapılsın ve îd-i fısh'ın[1] icrâsında devam olunarak bu münasebetle Fener, yani Rum mahallesinin kapıları üç gece açık kalsın."

Hammer, Fatih'in bu lütuflarını beğendikten sonra şöyle der:

Mehmed (yani Fatih Sultan Mehmed), güzel niyetlerine teminat olmak üzere yeni patrik tayin ederek Rumların huzurunu sağladıktan sonra, haziranın ikisinde Galata Cenevizleriyle meşgul olmaya başladı.

Edip bir tarihçimiz, bu patrik meselesi hakkında, vâki ve mukadder olan itirazları şu müdafaayla karşılar:

Bir defa Gennadios'un şahsı bu partik meselesinde mühim bir rol oynadı: İstanbul'daki Rum Ortodoks tebaayı, Roma'daki papanın ruhani nüfuzundan kurtarmak

---

Fısh, Nasarâ (yani Hıristiyan) bayramlarından bir bayram ismidir; Mısbah'ın beyanına göre büyük perhizden çıkıp mâh-ı nisanda ettikleri paskalyadır ki, kızıl yumurta tabir olunur. *Kâmûs-ı Arabî* -MCK.

için Gennadios'un şahsından daha kuvvetli bir vasıta bulunamazdı. Çünkü bu patrik, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesi fikrine düşmandı. Ve Fatih, onu küçük bir rahip iken tuttu; diyakosluk, papazlık, piskoposluk tedriclerinden bir gün içinde geçirerek patrikliğe çıkardı.

Fakat bu adamın papalık nüfûzuna karşı bir kuvvet olması hayatıyla kâimdi. O öldükten sonra patriklik devam edecekti ve devam eden bu müessese, Yunan ihtilali çıktığı günden beri Osmanlı devletinin inkıraz [çöküş] sebeplerinden biri olacaktı. Eğer, Fatih patrikliği ibkâ etmeseydi, devletin başına gelen belalardan bir kısmı gelmeyecekti, diyenler var. Bunlara karşı da edip tarihçimiz hülasaten şöyle der:

Fatih, Rum patrikhanesini kaldırsaydı, Rumlar kendilerine bir patrik seçmeyecekler miydi? Devletin tanımadığı bir patrik yerine, devlete bağlı bir patrik daha doğru değil midir? Fatih, Rumlara vicdan hürriyeti verdi; fakat bu hürriyeti devletin murakabesi altına koydu. Gizli patrik daha mı iyiydi? Patriksiz Rumlar, Katolik olup papaya bağlanmazlar mıydı? Bir de, Osmanlı devletinin dört asır sonra uğrayacağı güçlükleri Fatih, dört asrın öteki ucundan nasıl görürdü? Sonra, Fatih müste'minleri[1] nasıl mahvederdi? Memleketinin her tarafında Hıristiyan tebeası olan bir hükümdar İstanbul'dakilere nasıl dokunurdu? Yunan istiklalinde Hıristiyanların tesiri var mıydı? Avrupalıların sevdikleri Yunan, Hıristiyan Yunan mıydı? Yoksa payen [pagan] Yunan mıydı? Yunan istiklali için ölen Bayron Hıristiyanlığa düşman değil miydi? Ortodoks Rusya'nın, Katolik Avusturya'nın, Protestan Prusya'nın paylaştıkları Lehistan Hıristiyan değil miydi? Osmanlı devletinde nifak unsuru yalnız Rumluk muydu? Boşnaklık, Arnavutluk, Kürtlük, Lazlık davaları da Rumluk

[1] Osmanlı devletinde sulh halinde oturmalarına müsaade edilen yabancı devlet tebaası, emniyete nail olan –ed.n.

ve Bulgarlık kadar gaileler çıkarmamış mıydı? Rumluğu kaldırmadı diye Fatih'i tenkit etmek doğru ise; Kürtlüğü, Arnavutluğu, Boşnaklığı, Araplığı, Lazlığı Türklük câmiasından yekpâreliğinde eritmediler diye Fatih'ten sonrakileri hırpalamak doğru değil midir?

Fatih İstanbul'da Nüfus Kalabalığı İstiyor

Fatih Sultan Mehmed medeni bir galipti. Fethettiği İstanbul'da yaptığı şeylerin ön planında "umran" ve "nüfus" meseleleri vardı. Harpte, yıkmak için en büyük toplar kullandığı İstanbul surlarını, sulhta tamir etmek için en yakın adamını kullanıyordu ve harpte kıyasıya azalttığı İstanbul nüfusunu, sulhta çoğaltmak için yine en yakın adamını memur tayin ediyordu. Fatih'in bu en yakın adamı kölesiydi: Süleyman.

Süleyman'ın iki vazifesi vardı: İstanbul surlarını düzenlemek; İstanbul'dan kaçan muhacirlerin şehre dönmelerini sağlamak.

Fatih'e bir çöl fatihi olmak kâfi gelemezdi ve bir taraftan surların tamiri için kireççiler, dülgerler getirtiyor; diğer taraftan muhacirlerin İstanbul'a dönmeleri için mühlet veriyor, gelmezlerse idam edileceklerini bildiriyor ve Trabzon, Sinop, Asprokastron şehirlerinden İstanbul'a beş bin ev halkının taşınması için emir veriyordu.

Kaçan Rum beylerinin de gelmesini istiyordu; hatta gelen Rum beyleri, asilzadeliklerini ispat ederlerse, Galip padişah, onlara Bizans imparatorlarından görmedikleri hürmeti esirgemeyeceğine ve evvelce taşıdıkları rütbelere müsavi rütbeler tevcih edeceğine söz veriyordu.

Fatih'in bu medeni hükümdar tarafını yazan Hammer, bu çok güzel şeyi kıskanmış gibi bir aceleyle yazısına şu zehirleri hemen ilave eder:

Padişahın alenen verdiği söz üzerine, bunlardan (Rum

beylerinden) birçoğu, İstanbul'a dönmeleri için tayin olunan Aya Petro yortusu gününde geldiler; lakin sadedilliklerinin cezasını çektiler: Kesilen kelleleri saray merdivenlerini kana boyamakta geçikmedi.

Velileri yazarken isminin huzurunda tazimle durduğum Akşemseddin, muhasarada, fetihte yaptığı büyük hizmetlere İstanbul'un nüfusu meselesindeki yardımını da kattı.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde fetih ganimetlerini devlet adamlarına ve "cümle gazada hazır olan gazilere" Fatih'in nasıl taksim ettiğini ve bunların nasıl "padişah'a ve din-i mübîne hayırdualar" ettiklerini yazdıktan sonra, büyük maneviyat adamı ve aynı miktarda da büyük devlet adamı olan ve İstanbul'un nüfus işini planlaştıran Akşemseddin'i hülasaten şu yolda anlatır (s. 113-115):

"Akşemseddin Hazretleri ayağa kalktı, şu hitabeyi söyledi:

Ey İslam gazileri, bilin, âgâh olun ki, sizler için âhirzaman peygamberinin hadisi vardır. (İstanbul'u fethedecek hükümdarın ve ordusunun medhi hakkındaki hadisi okur.) Hepimiz gufrân müjdesi aldık. Fakat gazâ malını israf etmeyin, hayrât ve hasenât yapın ve padişahınıza itaat edin. Osmancık'tan bu âna kadar padişahlarınıza 'Bey' derdiniz. Bundan sonra 'Sultan' deyin. Bir de padişahımız, eteğini beline koyup size ekmek dağıttı.[1] Dağıttığı 'hun ekmeği'dir ve padişahınızı 'Hünkâr' diye de anın."

[1] Fatih'in "eteği elinde olarak gazilere dağıttığı ekmek" aynı eserin 112. sayfasında şu yolda yazar: "Okmeydanı'ndaki ok atışlarından sonra Sultan Mehmed, Tersâne bahçesine gelip, üç gece cemî-i guzât-ı müslimîne it'âm-ı taam edip, sımât-ı Muhammediler edip, bizzat kendileri, dâmen der-miyân edip cümle guzâta: —Nân u nemek yimek gerek, dahi (daha) ne gerek, deyu huvân-ı beyâz bezl eyledi." -MCK.

Evliya Çelebi, bu hitabeden sonra bilhâssa şunu yazar:

Şeyhin (yani Akşemseddin'in) tedbiriyle her diyâra adamlar gönderildi; otuz bin bâkirenin (kız oğlan kızın) on bin miktarı ana babaları, akrabaları İstanbul'a getirtildi; üç bin bâkire o sayıda bahadıra nikâhlandırıldı ve büyük düğünler yaptırılıp İstanbul imar olundu. Ondan sonra da Anadolu'da ve Rumeli'deki eyaletlerin sahipleri olan vezirlere "emr-i şerifler" gönderildi, vilayetlerden İstanbul'a nüfus getirtildi. Taşradan getirilen ve İstanbul mahallelerine yerleştirlen nüfusu Evliya Çelebi şu tarzda tespit eder:

Evvela, Rumeli'den:

Üsküp halkı, İstanbul'da Üsküplü Mahallesine;

Yenişehir halkı, İstanbul'da Yenimahallle'ye;

Mora Rumları Fener kapısına;

Selanik Yahudilerinden elli cemaat Tekfur Sarayına ve Şuhut kapısı tarafına[1] yerleştirildiler.

Sonra Anadolu'dan:

Aksaray halkı, İstanbul'da Aksaray Mahallesine;

Aka, Gazze ve Remle'den gelenler Tahtakale'ye;

Balat'a gelen Kıptiler Balat Mahallesine;

Arnavutlar, Silivri kapısına;

Anadolu Türkleri Üsküdar'a;

Tokat ve Sivas Ermenileri Sulu Manastıra;

Manisalılar Macuncu mahallesine;

Eğirdirliler Eğri kapıya;

Bursalılar Eyüp'e;

Karamanlılar Büyük Karaman semtine;

Konyalılar Küçük Karaman semtine;

Tireliler Vefa Mahallesine;

Çarşamba ovası halkı Çarşamba semtine;

Evliya Çelebi, Suhud kapısına Yahudiler yerleştirildiği için "Cüfut Kapısı" denildiğini söyler -MCK.

Kastamonulular Kazancı mahallesine;
Trabzon Lazları Bayazid Camii mahallesine;
Gelibolu'dan gelenler Tersane'ye;
İzmir'den gelenler Büyük Galata'ya;
Frenkler, Küçük Galata'ya,
Samsun ahalisi Tophane'ye;

Velhâsıl ol asırda dest-i Osmaniyânda ne kadar şehir var ise, cümlesinden ümmet-i Muhammed'i ehl ü ayâliyle İslambol'a getirip i'zâz ve ikrâm edip mamûr u âbâd ettiler. Anın için İslambol ismiyle müsemmâ olup ile'l-ân gulgule-i Rum ve tantane-i Rum ve velvele-i Rum oldu.

Evliya Çelebi'nin bu tasvirine göre İstanbul, Türk fütuhâtının örnekler camekânına benzetilmişti.

Sultan Mehmed Bey ve Galata Emannamesi

Galata Köyü[1] İstanbul'un fethinden sonra Fatih'e itaatini itinayla arz etti. Galata o tarihte kuvvetli bir duvarla (sûr ile) çevrilmişti ve Galata'da oturan Cenevizlilerin donanması da denizi kaplıyordu.

Türkler, henüz esir durumuna girmeyen Rumları oraya göndermiştiler. Padişahın damadı ve veziri Zağanos Paşa'ya[2] Cenevizlilerin gönderdikleri temsilciler, Galata'nın yağma edilmemesini yalvardılar ve dilekleri kabul edildi...

Galata'nın, Cenova cumhuriyetinin bir parçası, bir kolonisi halinde ve İstanbul'un burnunun dibinde bulun-

---

Hammer tercümesi, c. 2, s. 305 -MCK.

Hammer, tarihinin bu noktasında Fatih devrindedir ve "padişah"tan maksadı Sultan İkinci Mehmed olmak lazımdır. Halbuki Zağanos Mehmed Paşa, Fatih'in değil, Sultan İkinci Murad'ın kızını aldığı için onun damadı ve başka karısından olan kızını Sultan İkinci Mehmed'e verdiği için bunun kayınbabasıdır -MCK.

masındaki tuhaf hususiyeti Y. İ. Hoci bir yazısında[1] hülasaten şu yolda anlatır:

> Kale vaktiyle metin bir surla kuşatılmıştı. Halkı karışıktı: Rum vardı, Cenevizli vardı ve bir de alel-ıtlak Frenk dediğimiz Avrupalılardan birçok kimseler... Bizans imparatorları, birçoğu tüccar olan Galatalılara muhtelif tarihlerde birtakım haklar, dinî imtiyazlar verdiler. Fakat o zamanki Mihail Paleologos, Cenevizlilerin yardımıyla İstanbul imparatoru oldu. Galata'da hükümet salâhiyetini oradaki Cenevizlilere bir antlaşma kâğıdıyla verdi. Artık Cenevre cumhuriyeti, Galata'ya her yıl, 'podestat'[2] denilen büyük bir memur gönderiyordu. Gümrüğü ve başka vergileri bu memur Cenevre cumhuriyeti hesabına ve adına alıyor ve merkeze gönderiyordu. Hâsılı Paleogosların imparatorluk zamanlarında Galata'nın dış ticareti ekseriyetle Cenevizlerin inhisarındaydı [tekelindeydi]. Fakat Galata'nın şehir idaresine 24 kişilik bir heyet bakıyordu. Bu heyetin yarısı asilzadelerdendi, yarısı halktandı. Ticaret davalarına da altı kişilik bir heyet hükmediyordu. Yani Galata bağımsız bir şehir gibiydi.

Rum tarihçisi Dukas'ın demesine göre, Fatih'in cülûsunda Galata Cenevizlileri, onunla antlaşma yapmışlardı ve Fatih de İstanbul'u muhasara ettiği zaman Galata Cenevizlilerine, Bizans imparatorlarının verdikleri hakları ve imtiyazları tanıyacağına bir şartla söz vermişti. Şart şudur: İstanbul imparatoruna yardım etmemek.

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene 5, s. 49 -MCK.

Podestet: İtalya'nın merkez ve şimal şehirlerindeki en yüksek memur. *Larousse* -MCK.

Öyleyken, İstanbul fethedilince Galata Cenevizlileri şaştılar: Muhasara çok uzayacak sanmışlardı. Fethin çabukluğu ve İstanbul'dan Galata'ya kaçanların çokluğu Galatalılara dehşet saldı. Cenevre'nin Galata "Podestat"-sı Angelo Zaccharia, İstanbul Türklere geçerse hakları ve imtiyazları biteceği düşüncesiyle torunu "İmperialis"i Galata'daki askerleriyle ve konak halkıyla İstanbul'a yardım için gönderdi. Ve gönderilenlerin bir kısmı öldürüldüler, bir kısmı da esir düştüler. Esirler arasında "İmperialis" de vardı. Büyükbabası Podestat'a yapacak bir şey kalmıştı: Galata kalesinin anahtarını Fatih'e takdim etmek.

O da öyle yaptı; fakat İstanbul'a gönderdiği anahtar heyetine bir de vazife verdi: Anahtarı Padişah'a takdim ettikten, Galata'nın teslime hazır olduğunu söyledikten sonra, vaat edilen hakların ve imtiyazların tanınması için Fatih'e yalvarmak.

Fatih meşguldü, Galata halkının ricasını cevaplandıramadı. Fakat o sırada Türk gemilerine yükletilen harp ganimetleri, korkularından titreşen esirlerin halleri, Galata limanlarında bulunan tüccâr kadırgalarındaki neferlere de fena halde bir korku verdi. Hemen o gece kaçmaya kalktılar. Galata Podestat'sı gönderdiği anahtar heyetinin Fatih'e yalvardığı antlaşmanın kabulüne kadar limanda kalmaları için kadırga kaptanlarına ısrar etti; dinletemedi ve kadırgalar sabaha karşı kaçtılar. Bunların böyle çabuk savuşmaları Fatih'te vesvese uyandırdı. Ve ertesi gün Galata ahalisinden ikinci defa gelen temsilcilere Fatih şu cevabı verdi:

— Galata Cenevizlilerinden birçoğunu düşman askerleri safında öldürdük. Birçoğu da elimize esir düştü. Düşenler arasında Galata Podestat'sının torunu da var. Galata Cenevizlileri, verdikleri sözü tutmadılar. Onun için eski haklarını ve imtiyazlarını artık tanıyamam. Ancak Galata halkının teslim olmalarını kabul ederim.

Bunun üzerine Fatih'in emriyle Rumca bir emanname yazıldı. Bu kâğıdı, Beyoğlu'ndaki askerin kumandanı Zağanos Paşa, Padişah'ın adına imzaladı ve Galatalılara verdi. Vâkıa artık Galatalıların endişesi kalmadı. Fakat artık Ceneve cumhuriyetinin Galata üzerindeki hükümranlık hakkına da son verildi.

Bağlı olduğu Ceneve cumhuriyetine Galata Podestat'sı Angelo Zaccharia, 1453 Milat yılı 23 Haziranında bir kâğıt yazdı. Bu mektupta şunlar yazılıdır: Fatih, fetihten sonra Galata'ya iki defa gitmişti; kalelere kara yolundan kolay girebilmek için bazı kulelerin yıkılmasını emretmişti. "Kutsal Haç – Salîb-i Mukaddes" diye anılan kale burcunun da kısmen yıkılması; hendeklerin doldurulması; Cenevelilere ait cephanelerin, silahların toplattırılması, kaçan tüccarların mal listelerinin yapılması ve bu tâcirler üç ay içinde dönüp gelemezlerse mallarının padişaha ait olacağı, bütün bunlar bu emirde dahildi.

Mektupta şu da vardı: Kaçan tâcirleri geri getirmek için Fatih ve Podestat müştereken Sakız adasına memurlar göndermiştiler.

Ortaçağın henüz bittiği bir devirde Fatih'in Galatalılara verdiği "Emannâme" o Galata halkına ihsân ediliyordu ki, Türk ordusunun düşmanlarına yardım için askerlerini ve en büyük memurlarının torununu göndermiştiler. Podestat'nın Türkler tarafından esir edilen torunu, canlı bir ihanet vesikasıydı. Bir, bu vesikayla Fatih'in emannâmesi karşı karşıya konulsun; bir de yabancı tarihçilerin Fatih hakkında mütemadiyen kullandıkları "zâlim" kelimesine bakılsın; yalnız bu kadarı yeter.

Rumca yazılan bu emannâmeyi iki Türk tercüme ve bir Macar kopya ettiler. Emannâmenin Fransızca tercümesini ve Rumca aslını tarihinin hâşiyeler kısmına koyan Hammer'in kitabından Türkçeye çevirdi. Ondan yıllarca sonra Mehmed Ata Bey de Hammer tercümesinde[n] bu

emannâme tercümesini verdi. Macar şarkiyyatçısı Yanko İskender Hoci de[1] Türkçesini *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*nda yayımladı.

Namık Kemâl, emannâme tercümesinin başında şöyle der:

> "Fatih'in Sultan-ı Mısır'a gönderdiği fetihnameden anlaşıldığına göre Galata halkının İstanbul muhasarası sırasında vuku bulan muamelelerine nakz-ı ahd nazarıyla bakılmıştı. Rum tarihleri, Galata'da olan Cenevizlerin iki tarafa da casuslukta vesâir her türlü hıyânetin icrâsında kusur etmediklerini beyan ederler. Bu hâle binaen kendilerine, nakz-ı ahd etmiş nazarıyla bakmakta Fatih tamamıyla haklı idi. Maamafih yine Cenevizleri tedipten ise temin etmeği müreccah görürdü, kendilerine bir emannâme ihsan eyledi. Hammer, bu emannamenin Rumca ve Fransızca tercümesini hâşiyelerine derc eylemiştir ki, biz de emannâmeyi o tercümeden Türkçeye naklediyoruz. İfadesini aslına mutâbık olabilecek bir surette koymak kâbil olmadığı müsellem olmakla beraber, tercümenin sevkiyle bir dereceye kadar o zaman şivesini ihtiyâra mecbur olduk."

Mehmed Ata Bey, emannâmenin Rumca metninin altına ve Türkçe tercümesinin üstüne şunları yazar:

> "Vesikanın altında şu sözler muharrerdir: Tahrîren fî evâhir-i Cemâdel-uhrâ, sene semâne mie ve seb'a hamsîn [857], bi-beldetin Konstantiniyyetil-Mahrûse. İmza takîb eder: Elfakîr Zağanos.

---

[1] Y. İskender Hoci, "Mütenevvia: Galata'nın Osmanlılara Teslimi," *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 5. Sene, cüz 25, 1 Nisan 1330, s. 49-53 –ed.n.

Evveline Sultan Mehmed-i Sânî'nin tuğrası menkûş olan Galata Emannâmesinin Rumcasının tercümesi budur."

Macar Şarkiyatçısı Yanko İskender Hoci de kopya ve neşrettiği emannâmenin başına şunu yazar:

"Zağanos Paşa'nın imzaladığı ahidnâmeyi te'yîden birkaç gün sonra Divân-ı Padişâhî'den sâdır olan ve çoktanberi aranılmakta bulunan fermânın metn-i Türkîsini elde edilen bir eski mecmuada bulunmuş olmakla ber-vech-i âti naklediyoruz."

Fatih Sultan Mehmed Bey'in Galatalılara Emannâmesi

Bu emannâmenin ikisi tercüme, biri kopya, üç metni var. Namık Kemâl'in tercüme metni:

Ben ki Şehinşâh-ı rûy-ı zemin ve Emîrü'l-müminîn Sultan Mehmed Bey'im, Hâlık-ı arz u sema olan Cenâb-ı Hakk'ın ve Nebiyy-i efham Hazret-i Muhammed sallalâhu aleyhi vesellem Efendimiz'in nâm-ı mukaddeslerine ve seb'al-mesânî Kurân-ı Kerim'e ve Cenâb-ı Hakk'ın yüz yirmi dört bin peygamberine ve âbâ vü ecdâd-ı izâmımın rûhuna ve evlâd-ı kirâmımın hayâtına ve kuşandığım kılıca yemin ederim ki, Galata'nın Katolik râhibleri tarafından Bâb-ı saâdetimize irsâl olunan hürmetlû Balios Barba'nın ve Markos Franko'nun ve tercemân Nikola Blarobi'nin[2] istirhamları üzerine Galata ehâlisinin kalem-rev-i hümâyûnumda olan sâir

---

1 *Osmanlı Tarihi*, c. 4, s. 68 -MCK.

Bu isimler, Mehmed Ali Bey'in bu yazıdaki metninde Latin harfleriyle ve Hammer'deki asıllarına istinaden daha vâzıh, hatta belki daha doğru yazılmıştır -MCK.

memleketler reâyâsı gibi âdet ü hürriyetlerini terk ü ibkâ eyledim; ve buyurdum ki Galata hisârı hedm idile ve ehâlisinin kâffe-i emvâl ve hâne ve dükkân ve bağ ve değirmen ve gemi ve kayık ve ticâretlerine ve evlâd u iyâllerine taarruz olunmaya; ve memâlik-i mahrûsamın her cihetinde eşyâlarını bey' u füruht itmege ve bahr u berde serbestçe geşt ü güzâr eylemeğe me'zûn olalar; ve gümrük virmeğe ve angarya işlemeğe mecbûr olmayub, yalnız sâir memâlik-i Şâhânem reâyâsı gibi harâc i'tâsıyla mükellef tutulalar ve bu kânûn u âdât ilâ mâşeallâh-ı teâlâ cârî ola; Galata ehâlisi himâye ve nefsim gibi müdafaa olunalar, kelisâ ve âyinlerine dokunulmaya ve fakat nâkûs ve tahta çalmayalar. Kelisâları câmi'e tahvîl olunmaya ve fakat yeniden kelisâ inşâ ettirmeleri câiz olmaya. Ceneviz tüccârı her tarafta seyr ü seyâhat ve umûr-ı ticâretlerini rü'yet etmeğe me'zûn olalar. Çocukları devşirme tarîkıyle alınub yeniçeri ocağına ilhâk edilmeye ve kendileri mezhebimize duhûl içün cebr ü ikrâh görmeye, Galata ehâlisinin idâresine kullarımdan birini tayîn itmemek vaad-ı şâhânem iktizâsından olmağla kendileri içlerinden bir ihtiyârı tüccâr beyninde vukû' bulacak münâza'alarının tesviyesine intihâb u nasb eyleyeler.

Hânelerinde yeniçeri ve sâir kullarım ikâme olunmaya. İçlerinden birini maslahatları içün kethüdâ nasb eyleyeler. Râhib ve papazlarına taarruz olunmaya. Ve bu ferman-ı âlîşânımızda beyân olunan haracı i'tâ eyledikleri halde iyâb u zihâbda serbest olalar. Tahrîren fî evâhir-i Cemâziyel-ûlâ, 857 min-el-Hicreti, 6961 min-el-hilka.

Namık Kemâl, bilhassa bazı mektuplarında, bugünün hatta yarının dili denecek kadar sadeleştirdiği Türkçeyi bu ağdalı tercümede, "archaisme" yapmak için kullanmıştır.

Mehmed Ata Bey'in tercüme metni:

Ben ki emîr-i azam Sultan Murad Bey'in oğlu Mehmed Bey'im. Hâlık-ı arz u âsmân nâmına, büyük peygamberimiz Muhammed nâmına, Müslümanlarını mutekid olduğumuz seb'al-mesânî[1] nâmına, kullandığım kılıç aşkına yemin ederim ki, şehrin (İstanbul) Katolik Arhontları[2] tarafından Bâb-ı Hümâyûnumuza meb'ûs olan fahrü'r-rehâbîn Arhontlar ve Senyör Paraban Balyos[3] ve Senyör Markos Prifango[4] ve terceman Nicola Palazoni[5] taraflarından vâki' olan istirham üzerine el-yevm idâre-i hükümetime gerdândâde-i inkıyâd olan kâffe-i memâlikte mer'î olduğu vechile Galata ehâlisine kânûnlarını ve serbestliklerini bırakıyorum; binâenaleyh Galata hisârları hedm edilecek ise de sekenesi mallarını, hânelerini, mağazalarını, bağlarını, değirmenlerini, sefine ve sandallarını, ticâretlerini, zevce ve evlâdlarını istedikleri vechile idâre etmek üzre muhâfaza eyleyeceklerdir, emvâl-i ticâriyyelerini memâlikimin her tarafında satmağa me'zûndurlar; bahren ve berren serbestâne seyâhat edebileceklerdir; hiçbir gümrüğe, hiçbir angaryaya tâbi olmayacaklar-

---

Fransızca "Sept Variation du Koran" münderic ise de asıl tercememiz gibi olmalıdır (mütercim).

Vaktiyle Yunan cumhuriyetinde en büyük memur manasına gelen "Archonte" -MCK.

Beratın Ahmed Hân-ı Evvel zamanında 1612-1622 tecdîdinde Balyos (Venedik elçisi) Türkçe Paravaçinin suretinde muharrerdir. Paraban ve paravaçinin "Palavicino" demektir (Hammer tercemesindeki not).

Marches Drifangho, kezâlik Beratın (Birinci Ahmed zamanındaki Beratın tecdîdinde "Markes Franko" muharrerdir, Marco de Tranchi okumalıdır (Hammer'in tercemesindeki not).

Nicola Palazoni, kezâlik Beratın tecdîdinde "Nicodose do Papucio" muharrerdir; Nicolo Pallazoni okunmalıdır (Hammer tercemesindeki not).

dır; ancak taht-ı itaatımda bulunan memâlik-i sâirede olduğu gibi harâc ile mükellef bulunacaklardır. Bu kavânîn ve âdât bugünden itibaren ve müebbeden bâkî olacaktır, ben onları kendi şahsım gibi himâye ve müdafaa edeceğim. Sekene-i belde kilise ve dualarını muhâfaza edeceklerdir. Lâkin çan ve nâkûs çalmaktan memnû'durlar; kiliselerini câmiye tahvîl etmeyeceğim; lâkin yeniden kilise inşâ etmeyeceklerdir."

Bu emannâme, galiple mağlup arasında değil, adeta müsavi iki devlet arasında teati edilen bir antlaşma kâğıdına benzemek itibariyle büyük padişahımızın ve büyük tarihçimizin çok lehindedir ve gelecek yazımda bu metni tamamlayacağım; üçüncü metni de vereceğim.

Galata Emannâmesinin Türkçe Metni

Galata Cenevizlilerine Fatih'in verdiği emannâmenin Türkçe metnini buraya almazdan evvel, tercümelerinden ikincisi olan ve Mehmed Ata Bey tarafından yapılıp geçen yazımda bir kısmı çıkan metne devam edeyim:

Ceneviz tâcirleri serbestâne devrederek umûr-ı ticâretleriyle iştigal edeceklerdir; yeniçeri sınıfına idhâl etmek üzere evlatlarını almayacağım. Dinimizi kabul etmeleri için asla cebir gösterilmeyecektir; Galata ahâlisine vaad ederim ki kendilerini bir köle marifetiyle idare etmeyeceğim; tüccâr beynindeki münâzaatın faslı için aralarından kendileri bir ihtiyar intihap eyleyeceklerdir. Hânelerinde ne yeniçeriler, ne de üserâ iskân edilecektir; maslahatlarını idare için, içlerinden birini intihap edeceklerdir.[1]

---

[1] Aslında "Maslahatlar içün kâhya nasb edeler." –Hammer Tercemesindeki not –MCK

Arhont ve kâhyaları rencide edilmeyecektir; tarafımızdan muharrer olduğu üzere işbu beratta muharrer olduğu üzere haracı vermek şartıyla gidip gelmekte muhtar olacaklardır. Hilkat-i âlemin 6961'inci ve Hicretin 857'nci senesi Cemâdie'l-ûlâ evâhirinde yazılmıştır.

İmza: Zağanos[1]

Macar şarkiyatçısı Yanko İskender Hoci'nin "çoktan beru aranılmakta bulunan" ve "elde edilen bir eski mecmuada bulunmuş" olan Galata emannâmesinin, yine onun tabiriyle "metn-i Türkîsi" aynen aşağıdadır.

Fakat emannâmenin altına, yine bu Macar müsteşriki [şarkiyatçı] tarafından yazılan şeyleri, emannâmenin "metn-i Türkîsi"nden evvel vereyim:

"İşbu ferman 1022 tarihinde dahi Sultan Ahmed Han-ı Evvel'in cülûsu münasebetiyle tecdit edildi. Ondan sonra ağleb-i ihtimâl bir daha teyit olunmamıştır ve Galata ahalisi diğer bilâd ahâlisine benzetilmiştir... Maamafih Latin ırkından bulunmak hasebiyle, şimdiye kadar Latin cemaati denilen fırkayı teşkil eden halk, dinlerine ve âyinlerine müteallik olmak üzere Hükumet-i Seniyye tarafından temin edilen birtakım imtiyâzâtı muhafaza eylemişlerdir."

Hoci'nin bastığı metin:

Ben ulu padişah ve ulu Şehinşâh Sultan Mehmed Han bin Sultan Murad Han'ım, yemin ederim ki yeri ve göğü

[1] İtalyanca vesikada tarih, evâil-i Hazirandır; Lakin bu bir sehivdir. Zira 29 Mayıs, Cemâdie'l-ûlâsının yirmi üçüne müsâdif olup, bu da *evâhir* kelimesine, yani şehr-i Arabînin son on gününe dahildir -MCK.

yaratan Perverdigâr hakkı içün ve Hazret-i Resûl aleyhissalât u vesselâmın pâk, münevver, mutahhar rûhı içün ve dedem rûhı içün ve babam rûhı içün ve benim başım içün ve oğlancıklarım başı içün ve kuşandığım kılıç hakkı içün, şimdiki halde Galata'nın halkı ve merdümzâdeleri atabe-i ulyâma dostluk içün elçileri Bayilla falan ve filan[1] cevabla kal'a-i mezkûrenin miftâhını gönderub bana kul olmağa itaât ve inkıyâd göstermişler; ben dahi kabul eyledim ki kendilerin âyinleri ve erkânın yerine getüreler; ben dahi üzerlerine askerimle varub kal'aların yıkub harâb etmeyim. Buyurdum ki kendileri ve malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bilcümle meta'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve câriyeleri kendilerin ellerinde mukarrer ola; müteârız olmayım ve üşendirmeyim; onlar rençberlik edeler; gayrı memleketlerim gibi deryâdan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni' ve müzâhim olmaya, muâf ve müsellem olalar ve ben dahi üzerlerine şer'î harâc vaz' edem, sâl-be-sâl edâ ideler; gayrılar gibi. Ve ben dahi bunların üzerlerinden nazar-ı şerifim dirîg buyurmayub bunları koruyam, gayrı memleketlerim gibi. Ve kiliseleri ellerinde ola, okuyalar âyinlerince, ammâ çân u nâkûs çalmayalar. Ve kiliselerin alub mescid etmeyim. Ve bunlar dahi yeni kilise yapmayalar. Ve Ceneviz bâzirgânları deryadan ve korudan rençberlik idüb geleler ve gide-

[1] İşbu surette elçilerin isimleri yazılmamış ise de Bayıl Palaviçino ve Mariya di Tronki ve Tercüman Palazoni nam kimesneler oldukları Mösyö Boln'in *İstanbul Latinliği* nam kitabında tasrih ediliyor. Yine Boln'in verdiği malumâta nazaran, gerek Rûmiyyü'l-ibâre ve gerek müceddeden Sultan Ahmed Hân-ı Evvel zamanında sudûr eden fermanların asılları Mösyö Alfred Testan'ın ailesi nezdinde mahfuz imiş –Hoci'nin notu –MCK.

ler; gümrükleri âdet üzre vireler, anlara kimse teaddî itmeye. Ve buyurdum ki evlerine togancı ve kul konmaya. Ve buyurdum ki yeniçeriliğe oğlan almayım; ve bir kâfiri rızası olmadan Müslüman itmeyeler ve kendileri arasında her kimi ihtiyâr ederlerse maslahatları içün kethudâ nasb ideler; ve kal'a-i mezkûre halkı ve [bâzirgânları] angaryadan muâf ü müsellem olalar. Şöyle bileler alâmet-i şerîfe itimâd kılalar. Tahrîren fî evâhir-i Cemâde'l-ûlâ, sene 857. Bemekâm-ı Konstantiniyye.

Karadan Gemi Geçirmek Kopya, Yağma Orijinal!

Hammer çok kıymetli olan *Devlet-i Osmaniye Tarihi*'nde Fatih'in ve fethi küçültmek için daima imkân aramıştır. Onun bu marifetlerinden en mühimi, Fatih'in en büyük hamlesi olan karadan gemiler geçirme vakasını, basit bir kopya haline sokmak için maziden misaller göstermesidir. Halbuki İstanbul'un Fatih ordusu tarafından feci surette yağma edildiğini yazarken bu uydurma vahşete orijinal manzara vermek için maziyi hatırlamaya ve mesela Haçlıların İstanbul'da ve Ayasofya kilisesinde yaptıklarını yazmaya hiç yanaşmaz.

Fatih'in karadan gemiler geçirmesine Hammer sekiz tane mazi sayar:

Kolhos ahalisi Argonotları kovalarken, Tuna'yı geçtikten sonra sandallarını sırtladılar ve dağların arasından Adriyatik kıyılarına kadar götürdüler.

Spartalılar, Mora muharebesinde altmış gemiyi Lokadya berzahı üzerinde çektikten sonra bunlarla Pylos'a gitmişlerdi.

Anibal da Tarant ahalisine böyle bir teklifte bulunmuştu; fakat bunlar Anibal'in fikrini anlayamamışlar, hayretle dinlemişlerdi.

Oktav, gemilerini evvela Nikopolis berzahı üzerinden Ambrasya körfezine ve sonra Mora berzahı üzerinden geçirmişti.

Normanlar Paris'i iki defa muhasara ettikleri vakit Sen nehrine varmak için gemilerini takriben iki bin adım bir mesafede karada çekmişlerdi.

Roma asilzadelerinden Nicetas, gemilerini –Mora berzahı üzerinden– Şark'tan Garb'a geçirdikten sonra Meton ve Pilos önünde, Girit'ten gelmiş olan askeri mağlup etmişti.

Haçlılar ordusu, İznik muhasarasında, gemilerini Siyanos körfezi üzerinden Kiyos'tan Askaynos gölüne kadar karada sürükleyerek tahminen üç fersah yere götürmüşlerdi.

Venedikliler, Mehmed'in (Fatih Sultan Mehmed'in), cülûsundan on dört yıl evvel donanmalarını Adige'den Garda gölüne nakletmişlerdi.

Hammer pek tabii olarak bu rivayetleri tarihlerden toplar. Fakat bu rivayetleri toplamak lüzumunu hisseder de toplar.

Halbuki Hammer, Fatih ordusunun yağmasını mübalağa ve iftira karıştırarak yazarken, maziye ve tarihe bakmak lüzumunu hissetmez ve 13. asrın başında Haçlılar ordusunun İstanbul'da yaptığı çok fena şeyleri hatırlamak istemez.

On üçüncü asrın başındaki Haçlılar seferinin, İstanbul'u en büyük mabediyle, en mukaddes din şeyleriyle ne hale koyduğu tarihte bir kere daha okunulursa, Fatih'e iftira edilen lekeler bile, onların yanında silik kalır.

Daru, *Histoire de la Republique de Veniz* ismindeki kitabında, o adamlar tarafından İstanbul'un yağmasını büyük hülasaten şu suretle anlatır (c. 1, s. 291):

"Şehir (İstanbul) bütün mahallelere dağılan askerlerin hırsına, tecavüzüne şikâr olmuştu. Eşhâs evleri, tüc-

car mağazaları, saraylar, kiliseler; mukaddes yerlerin azametleri hakkındaki hürmetler bertaraf edilerek didik didik edilmişti. Bu felaketleri yazarken, mübalağaya düşmemek için çok itina gösteren tarihçiler, istilacıların elinde kurban olanların sayısı iki bindir, derler. Ne acze ve felakete hürmeti tebliğ için generallerin verdikleri emirler, ne harp ganimetine tecavüz veyahut mabetleri yağma edenler hakkında piskoposları ittihaz ettikleri aforoz kararları, ne bir şövalyeyi astıran Kont de Saint Paul'un şiddeti; hiçbir şey hırsın, tamahın karnı ve gözü doyuruncaya kadar, yağma kargaşalığın önüne geçemedi..."

Aynı kitaptan (s. 291):

"Zenginler, şehirden kaçarlarken fakirlerin paçavralar halindeki sefil rubalarını alarak, tecavüzden kurtulmanın çaresini fukara kılığına sığınmakta buluyorlardı. Babalar, askerlerin şehvet vahşetlerinden korunma için kızlarının yüzlerine çamur sürüyorlardı. Senatörler, hatta patrik bile, esvapsız denecek kadar perişan, bir eşek üstünde (çünkü kunduralarını almışlardı) sahil boyunca başka yere gitmek için bir tekne arıyorlardı.

Bu ıstırap sahnelerinin yanı sıra yağma sahneleri daha menfûr, daha maskara sahneler gösteriyordu. Haçlı ordusunun neferleri azizlerin sandukalarını kırıyorlar, mezarlara saldırıyorlar, kutsal maneviyat eşyasını kirletiyorlar, dinin mukaddes namına nesi varsa onları saçıp dağıtıyorlar, Sainte Sophie'nin gümüş parmaklıklarını söküyorlar ve bu eşya parçalarını taşıyıp götürmek için Ayasofya kilisesine beygirler sokuyorlardı ve bu hayvanlar mâbedi kirletiyorlardı.

İstilacıların mezhep taassubları o dereceye varıyordu ki başka mezhepte olanların mâbetlerine yapı-

lan tecavüze, din mefhumuna bir hakaret diye bakmıyorlar ve düşmanlarının mezhebine sövüyorlardı. Bir fahişe, patriğin kürsüsüne çıkıyor ve Haçlılar kutsal kaplarda içkiler içerek sarhoş oluyorlar ve bu kadının söylediği şarkılarla dans ediyorlardı.

Askerler bu ifratlara dalarlarken, diğer Haçlılar, daha az şiddetle olmayarak başka nevi yağmalara koyuluyorlardı. Mukaddes ölülerin cesetlerinden parçalar koparılıyor, alınıyordu. Galon de Sarton ismindeki bir rahip, Saint Christople'ün cesedinin kafasını, sonra Saint Fleuthére'in kolunu alıyordu."

Hammer İstanbul fethinde, gemilerin karadan geçirilmesindeki hârikalığı tabiileştirmek için, maziden kalem kalem misaller getirmeyi lüzumlu gördüğü halde, fetih ordusuna isnat edilen masalların, hakikilerini bir nebze olsun göstermeyi, iftiralarla hakikatleri karşı karşıya koymayı hiç hatırlamaz.

Halbuki yalnız bir tek mukayese kâfidir; Fatih, İstanbul'a patrik tayin ve bu patriği sarayının avlusuna kadar teşyî eder. Haçlılar, patriğin kundurasına kadar çalarlar ve zavallı patrik yere basamayarak eşeğe biner, bir gemi bulup kaçmak için sahil sahil dolaşır.

Fatih'in Ölümü

İki imparatorluk fetheden, on dört devlet alan, iki yüz şehir ele geçiren büyük adamın ölümü karşısındayız.

Fakat Fatih, fütûhatının rakamlarından ziyade, birinde muvaffak olduğu, diğerinde olamadığı iki harpteki siyasetiyle çok büyüktür: Roma imparatorluğunun şark ve garptaki mevcudiyetlerine Türk bayrağını dikmek hususundaki siyasetiyle.

Eğer Fatih elli iki yaşında ölseydi ve Gedik Ahmed Pa-

şa'nın hamlelerine yardım ederek onun İtalya'da aldığı yerleri tekrar sahiplerinin eline geçmekten korusaydı, İstanbul gibi Roma da fethedilecekti ve edip bir tarihçimizin dediği gibi "Âlemin kürsi-i medeniyeti İstanbul" olacaktı.

Talihin bir nevi muzipliğidir, otuz yıllık saltanatının ve elli senelik hayatının büyük bir kısmı fetihlerle dolu olan Fatih, kahraman ordusu tarafından bir adanın zaptedilemediğini görerek ölecekti; ancak bu Rodos adası, Türk ordusunun şecaatsizliği yüzünden değil, kumandanı Mesih Paşa'nın dirayetsizliği sebebiyle alınamadı. Bu paşa cimriydi, harp ganimetlerini hep kendine hasretmek istedi ve bunları askerin alamayacağını ilan etti ve neticede harp de, ganimet de kaybedildi.

Bizim tarihler bu hadiseyi şu yolda yazar:

> "Mesih Paşa, Rodos'a nüzul ederek muhasarayı tertip etmiş ve asâkir-i İslamiyeyi muhâcemât-ı müteaddide ile şehrin derûnuna kadar eriştirmiş iken, neşrettiği bir münasebetsiz ilanın tesiriyle herkese fütûr ârız olduğundan memleketin fethi müyesser olmadı. Ve badehû İstanbul'dan alınan emir üzerine ordu, Bodrum tarafına geçmiş ise de oranın da zaptı mümkün olamadı."

Bu fıkradaki "bir münasebetsiz ilan"dan maksat, harpte alınacak ganâime askerin mâlik olamayacağı idi.

Hammer, bunu hülasaten şu tarzda anlatır:

> "Muhasara ordusunun başkumandanı bütün hücumlarının neticesiz kaldığını görünce şehrin teslimini istihsal için müzâkere yoluna girdi. Bunun için üstad-ı azama (Rodos şövalyelerinin en başına) bir Rum gönderdi. Lakin o da hiçbir şey yapmaksızın geri geldi. Mesih Paşa buna ziyade hiddet etti; bilhassa hasis-

liğinden dolayı da, şehri teslim suretiyle almak istiyordu; çünkü o takdirde şehir harp ederek alınamamış olacak ve çok büyük olan ganâim askerin eline geçemeyecekti. Fakat şehrin müzâkere yoluyla alınamadığını görünce, umumi bir hücum emri verdi ve yağmaya da müsaade edeceğini vaat eyledi."

Hammer'in "yağma" kelimesiyle ifade ettiği şey de her millette, galip gelen ordunun aldığı ganâyimdir.

İstanbul fethinde, Fatih'in fetih ordusuna gösterdiği menfaatlerdeki şahane ferâğatle Rodos muhasarasında Mesih Paşa'nın muhasara askerlerine karşı ganayim pazarlığı yapmasındaki burjuva tarafı mukayese edilecek olursa Fatih'in büyüklüğündeki cephelerin ne kadar müteaddid olduğu bir kere daha görülür.

Fetihler devrinin hazin bir sonu olan bu Rodos hezimetinden sonra Fatih'in vaziyetini Namık Kemâl şu türlü anlatır:

"Padişah ise maksad-ı vatan pervânesi uğrunda çektiği meşakkatler netâiycinden olarak ağır bir hastalığa uğramış idi. Bu muvaffakiyetsizlikler vücudunu bir kat daha hırpaladı... Fakat yine izhâr-ı tecellütle, 'Askerim ben başında bulundukça mansûru'l-livâdır.' diyerek ve zaafının günden güne tezâyüdüne bakmayarak hem Rodos'u teshir etmek hem de birtakım âsâr-ı husûmet göstermeye başlamış olan Mısır'ın hududuna yakın bulunmak için gayyûrâne Anadolu üzerine seferi ihtiyar eyledi."

Hammer'de Fatih'in ölümü biraz daha mufassaldır:

"Mehmed (Fatih Sultan Mehmed), ordusunun felaketinden, askerinin yalnız kendi kumandası altında bu-

lunduğu vakit hiç mağlup olmaz olduğunu düşünerek müteselli oldu ve Rodos muharebesinde kaybetmiş olduğu revnakı iade etmek istedi. 1461 baharının ibtidasından itibaren, padişahın tuğları –Asya'da bir muharebe alameti olarak– Anadolu sahiline rekzedildi. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed), ittihaz etmiş olduğu kâideye tevfikan, hedef-i azimetini kimseye söylemediği cihetle, seferin Mısır sultanı üzerine mi, yoksa Rodos üzerine mi tertip edildiği meçhul kaldı. Ordu Üsküdar'dan Gebze'ye doğru yürüdü. Fakat bu iki şehir arasında bulunan Hünkâr Çayırı'na gelince, bir zamandan beri sıhhati muhtel olmuş olan padişah, tevekkufa mecbur oldu. Fatih, yeni bir muzafferiyet ile kesb-i âfiyet edeceğini ümid etmiş idi; lakin 1481 Mayısı'nın üçüncü Perşembe günü (4 Rebîü'l-evvel), saltanatının otuzuncu senesinde ve elli iki yaşında olduğu halde öldü. Sultan Mehmed, bu suretle son harbinin hangi devlete karşı tertip edildiği hakkında âlemi müstereddid bıraktı. Osmanlı tarihinin Mehmed'e –diğer padişahlardan ayırmak için– verdiği Fatih unvanı, yalnız Bizans'ı fethettiği için değildir, devletinin hududunu her cihetinden genişlettiği içindir..."

Bu satırdan sonra, Hammer şu ehemmiyetli kaydı ilave eder:

"Tarihçiler, Mehmed'in iki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir fethettiğini yazarlar ve iddialarını Mehmed'in deha eserleriyle ispat için Spandojino'nun mezar taşında hakkedilmiş dediği şu: 'Rodos'u almak, İtalya'yı da teshir etmek isterdim.' sözlerini ilave ederler. Mehmed vakıa iki imparatorluğu, yani Bizans ve Trabzon imparatorluklarını ve aldığı memleketlerin kasabaları ve köyleri hesaba sokulursa iki yüzden faz-

la şehir zapt etti... Krallıkların sayısına gelince, bunu yarısı fazladır. Zira Sırbistan, Bosna, Arnavutluk devlet sayıldığı gibi Boğdan, Mora, Karaman, Kastamonu da birer devlet sayılsa bile, küsur yedisini bulmak için Ağripozu, Kefalonya'yı, Midillli'yi, Limni'yi, İmroz'u, Taşozu da devlet hesap etmek lazım gelir.

Fatih'in mezar taşında bulunduğu söylenilen kitabe de hayaldir; padişahın mezar taşında Rodos'a ve İtalya'ya dair hiçbir kelime yoktur."

Fatih Sultan Mehmed'in mezar taşı yoktur ki, üstünde kitâbe olsun. Hammer "yok" olan bir şeyde bir "var" ediyor ve tabiî ki bulamıyor. Fatih'in kitâbesini Abdülhak Hâmid yazdı:

Her kûşesinde dehrin nâm-ı bekâ medârın;
Şâyestedir denilse âlem senin mezârın.

BİTTİ

DİZİN

Abdülaziz oğlu Ömer 54
Ahmed Rifat Efendi 96
Akbıyık Dede [yahut Akbıyık Sultan] 82, 89, 94-97
Aksak Demir [Timur] 36, 56, 60, 91, 92
Akşemseddin 82, 83, 86-90, 95, 97, 101, 126, 144, 193, 203, 204
Alâiye 36
Albert Gabriel 102, 103
Ali Bey, Evrenosoğlu 67
Altın Boynuz 45
Antosa 45
Atabinen, Reşit Saffet 12, 44, 177
Atatürk, Mustafa Kemal 12
Ayasofya 13, 15, 16, 34, 48, 53, 55, 64, 98, 99, 101, 111, 113, 132, 179-183, 187, 189, 190, 199, 216, 218
Aydın 36, 58
Ayvansaray 46, 47

Balta Limanı 106, 140
Baltaoğlu Süleyman Bey 105-109, 140, 143, 146-148, 150, 151, 172
Bayezid, II. 34, 59, 60, 72, 73, 131
Bayezid, I. [Yıldırım] 17, 24, 32, 55, 56, 104, 120, 121
Beyatlı, Yahya Kemal 9
Bizans 16, 17, 19, 36, 37, 45, 65, 70, 71, 76, 108, 110, 111, 113, 114, 120, 121, 128, 129, 134, 136, 138, 170, 172, 173, 175, 176, 180, 183, 185-188, 190, 191, 193, 195, 202, 206, 222
Bizans İmparatorluğu Tarihi 64
Boğaziçi 40, 45, 80, 106, 141
Bozcaadayı 52

Cafer Çelebi [Tâcizade Tuğrâyî] 80, 163, 168, 177
Câfer Çelebi [Tâcizâde Tuğrâyî] 81

Ceneviz[liler] 12, 38, 39, 44, 68, 101, 115, 119, 139, 141, 143, 166, 168, 170, 180, 184, 186, 200, 205-207, 209, 211, 213, 215
Cenova[lılar] 101, 111, 112, 115-119, 205

Danişmend, İsmail Hâmi 15, 16
Devlet-i Osmaniye Tarihi 18, 66, 216
Dukas [Bizans tarihçisi] 17, 41, 79, 102, 103, 108, 109, 113, 138, 141, 173, 206
"Dünyanın Anası" 45
Düzme Mustafa 57

Ebâ Eyyûb 52, 53
Ebû Hanife [İmam-ı Azam] 98
Edirne 18, 23, 27, 31, 34, 35, 37, 39, 41, 42, 48, 55-57, 79, 95, 121, 122, 124, 134-136, 199
Edirnekapı 47, 53, 55, 85, 171
Eğrikapı 47, 53, 55, 132, 182
Ehalcondil 79
Emir Buhârî 86
Emir Süleyman 120
Ensârî Dede 86
Ersoy, Mehmed Âkif 9
Es'ad Efendi, İmamzade 17, 162, 163
Esad Efendi, İmamzâde 162, 163
Evliya Çelebi 17, 41, 51-53, 55-57, 86, 99, 127, 129, 130, 132, 133, 203-205

Fatih Sultan Mehmed [II. Mehmed] 9, 11-19, 23, 25-32, 34-36, 38-42, 44, 45, 48-50, 54-58, 61, 62, 64-67, 69, 71-73, 75, 76, 78-82, 84, 86-95, 97-110, 112, 115, 116, 118-127, 129, 133-137, 139-141, 143-145, 147-149, 153, 155, 156, 158, 160, 161, 167-169, 171-173, 175, 176, 183-203, 205-210, 212-214, 216, 217, 219-223
Feth-i Kostantiniyye 17, 162, 163
Feyzioğlu, Muin 20
Fikret, Tevfik 9, 10, 13
Filelfo 66, 79
Firuz Ağa 95
Frances, Jorj 68, 69
Frances [Rum tarihçi] 69-71, 109, 110, 140-142, 178, 180, 182-184, 186, 195, 197, 198
Frantzés 79

Gedik Ahmed Paşa 34, 72, 219
Gennadios, bkz. Skholarios, Yorgios [papazlık adı Gennadios]
Gevherhan Sultan 72, 73
Gibbon, Edward 14, 17, 19, 31, 63, 79, 178, 194
Giustiniyani, Ciovani (Yustinius) 115-119, 139, 156, 166, 167, 170, 173, 184
Gülbahar Vâlide Sultan 73

Hacı Bayram Veli 87, 88, 95, 96

Hadîkatü'l-Vüzerâ 105
Halil Paşa [Sadrazam] 29, 31, 35-40, 74, 80, 83, 86, 89, 100-105, 121, 122, 124, 143, 162
Hammer [Joseph von Hammer-Purgstall] 14, 17, 18, 31, 41, 51, 62, 66, 67, 79, 119, 121, 125-127, 135, 137-142, 144, 145, 169, 177, 178, 180, 183-186, 188-192, 195, 197-200, 202, 205, 208-210, 212, 213, 216, 217, 219-223
Hamza Bey [Kaptanıderya] 161
Harunürreşid 54, 55
Hayrullah Efendi 41, 79
Hızır Ağa 74, 75
Hızır Bey 99
Hoci, Yanko İskender 206, 209, 210, 214, 215
Hunyadi, Yanoş [Macar Kumandanı] 26, 28, 35, 50, 57, 61, 62, 114, 137

İbrahim Paşa 105
İshak Paşa [Vezir] 36, 161
İskender 65
İstanbul Muhâsarasının Tarihi 116
İstanbul Muhasarası ve Zaptı 108
İstanköy 52

Jövannen 42
Jül Sezar 65

Kanuni Sultan Süleyman 82
Kaptan Riçi [Venedikli] 80
Karaca Paşa [Dayı] 134, 135
Karamanoğlu İbrahim Bey 26, 35, 36, 121, 125
Kara Şemseddin 17, 99
Katerin [Latin hükümdarının kızı] 68
Kayser 39, 49, 59, 60, 103, 104, 187-189
Kazancı Doğan Bey [Yeniçeri Ağası] 123, 125
Kemâl, Namık 9, 17, 41, 42, 107, 178, 188, 189, 196, 198, 209, 210, 211, 221
Konstantin, İmparator 43, 48, 50, 61-73, 94, 95, 109-111, 113, 118, 120-122, 126, 128, 130, 167, 173, 179, 182-187, 198
Kont Sforza 13
"Korndor" 45
Kral Sigizmond 27
Kritovulos [Rum tarihçi] 57, 58, 76-78, 80, 106, 118, 120, 122, 147, 148, 150, 151, 153-156, 158, 160, 162, 173, 192
Kütahya 36

Ladislas, I. [Macar ve Leh Kralı] 27, 61, 137
La Turqie 42
Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye 96

Magdalena [Ceneviz hükümdarının kızı] 68

Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi 80, 81, 163, 168, 177
Mamur Şehir 45
Mârçen ve ejder-dehen 82
Mehmed, III. 17, 99
Mehmed Ata Bey 140, 208, 209, 212, 213
Mehmed, I. 40
Menteşe 36, 58
Midilli 52, 68, 105
Mirza, Cihânşâh [İran Şahı] 79
Molla Fenârî 86
Molla Gürânî 24, 25, 83, 86, 91-94, 97, 100
Molla Hüsrev 97-99, 101
Molla Pulâd 86
Murad, I. 104
Murad, II. 17, 24-32, 34, 35, 56, 57, 60, 66, 69, 70, 72, 74, 75, 97, 99, 100, 103-105, 119, 120, 122-124, 134, 205, 212, 214
Murad, IV. 194
Mütevekkilen Alellah 82

Nataras 49
Nikolas, Papa V. 61, 62, 63
Notaras, Lukas 19, 170, 186, 188, 190-197

"Orban", Macar 41, 42, 44, 48, 95
Ortaç, Yusuf Ziya 10
Oruç Bey 94
Osmanlı Tarihi 107, 178, 188, 196, 198, 210
Ömer İbni Abdülaziz 51, 53, 55

Paleologos [Latin hükümdarı] 68, 206
Paparigopulos [tarihçi] 195, 197, 199
Papaz İzidor 49, 63, 111, 113-115, 174

Reşit Saffet 12, 13, 14
Rodos 51, 52, 73, 116, 220-223

Sadeddin Efendi 44, 72, 73, 75, 78, 83, 85, 86, 176
Sadullah Paşa 9
Safa, Peyami 10, 11
Safevi, Şah İsmail 80
Sakız 52, 68, 113, 116, 118, 141, 158, 208
Sarıca Sekban 41
Saruca Paşa 100, 103
Saruca Sekban 79, 95, 115, 137, 138
Schlumberger, Gustave 17, 41, 75, 108, 110, 118, 180, 181
"Segedin" antlaşması 27
Selim, II. 194
Seyahatname 17, 52, 129
Seyyid Battal Gazi 51, 54
Silivrikapı 47, 82
Sivasî Kara Şemsüddin 86
Skholarios, Yorgios [papazlık adı Gennadios] 18, 190, 191, 198-201
Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi 81-86
Son Posta 11, 14, 19, 21

Sultan İkinci Mehmed Tarihi 57, 76
Süleyman, Abdülmelik oğlu 53
Süleyman Çelebi 37, 89, 121
Süleyman [Fatih'in en yakın adamı] 202

Şakâyık-ı Numâniye 87, 88, 91, 92, 96, 97
"Şehirlerin Anası" 45
Şehsuvaroğlu, Dr. Bedii 19
Şehzade Ahmed 67, 120
Şehzade Alâeddin 120, 134
Şehzade Cem 72, 73
Şehzade Mehmed [Fatih Sultan Mehmed] 23-25, 27, 30, 35, 66, 67, 74, 99
Şehzade Mustafa 72, 73
Şehzade Orhan 37, 40, 119-122, 123
Şeyh Maksud 87
Şeyh Zeyneddin-i Hâfi 88
Şeyh Zindanî 86

Tâcüttevârih 17, 44, 72, 73, 78, 142, 146, 176, 177
Tâib Ahmed Efendi 105
Tarih-i Ebulfâruk 104, 107, 178
Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası 58, 72, 73, 81, 147, 206, 209
Tevârih-i Âl-i Osman 94
Topkapı 32, 43, 44, 47, 102, 136, 140, 171, 176-178, 183, 185
Trablus 52
Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr 108, 145
Tuna nehri 59

Ulubatlı Yeniçeri Hasan 15, 16, 18, 44, 102, 134, 175-179, 184

"Ümmü'd-dünya" 45
"Ümmü'l-bilâd" 45

Vasiliyev [Rus Bizantologu] 17, 18, 64, 172, 175

Yavuz Sultan Selim [I. Selim] 73, 80, 194
Yennadiyus 49, 50
Yücel, Hasan Âli 10

Zağanos Mehmed Paşa 29, 30, 40, 83, 86, 99-103, 144, 161, 168, 177, 178, 184, 205, 208, 210, 214
Zahariya [Ceneviz Hükümdarı] 68
Ziya Şakir 14
Zülkadiroğlu/Zülkadriye Süleyman Bey 72-74

Fatih ve Fetih: Fatih Sultan Mehmet, Mithat Cemal'in 1953 yılında, İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü kutlamaları vesilesiyle *Son Posta* gazetesinde tefrika edilen eseri olup sağlığında kitaplaştırılmamıştır.

Karşılaştırmalı tarihçiliğin en güzel örneklerinden biri olan elinizdeki bu eserde Mithat Cemal, İstanbul'un fethinin bilinen ve bilinmeyen yönlerini mercek altına alıyor. Eserde, İstanbul'un fethine dair yerli kaynaklardan Tursun Bey, Evliya Çelebi ve *Tâcüttevârih* yazarı Hoca Sadeddin, Namık Kemal, yabancı kaynaklardan ise başta Hammer olmak üzere Rus tarihçi Vasiliyev, İngiliz tarihçi Gibbon, Fransız yazar Gustave Schlumberger ve Bizans tarihçilerinden Ducas gibi yazarları ve eserlerini kritik eden Mithat Cemal, onların yaptıkları hataları da gözler önüne seriyor.

Alfa Yayınları Mithat Cemal Kuntay'ın kaleminden Fatih Sultan Mehmet'i ve İstanbul'un fethini yayımladığı için gurur duyuyor.

THG 0249459 LFY

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786051 717692
M.C.K.